VICTOR HUGO

SAMLADE SKRIFTER

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

M A L M Ö
Vitus Peterssons Bokindustri
1927

Minnesupplaga

SAMHÄLLETS OLYCKSBARN

AV

Victor Hugo

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

MALMÖ
Vitus Peterssons Bokindustri
1927

Andra bandet

(Forts. från första bandet.)

Biskopen betraktade henne med förvånad uppsyn.

— Finns det då inte tennskedar?

Fru Magloire höjde på axlarna.

— Tenn har så tråkig lukt.

— Nå, så bleckskedar då.

Fru Magloire gjorde en uttrycksfull grimas.

— Bleck har så tråkig smak.

— Nå, så träskedar då, sade biskopen.

En stund därefter frukosterade monseigneur Bienvenu vid samma bord, vid vilket Jean Valjean suttit aftonen förut. Under måltiden anmärkte han muntert till systern, som ingenting sade, och till fru Magloire, som puttrade för sig själv, att man alldeles icke behöver varken sked eller gaffel, ens av trä, för att doppa ett stycke bröd i en kopp mjölk.

— Jo, det var också en idé! mumlade fru Magloire, medan hon gick fram och tillbaka. Att taga emot en sådan där karl och hysa honom i rummet bredvid sitt eget! Och vilken lycka, att han bara stal! O min Gud, man kan rysa, bara man tänker på, vad han kunnat göra!

Just som brodern och systern skulle resa sig från bordet, knackade det på dörren.

— Stig in! sade biskopen.

Dörren öppnades. En sällsam och allt annat än fredlig grupp visade sig på tröskeln: tre karlar, som höllo en fjärde i kragen. De tre voro gendarmer, den fjärde var Jean Valjean.

En gendarmkorpral, som tycktes vara truppens anförare, syntes nu även i dörren. Han steg in, gick fram till biskopen och gjorde militärisk honnör.

— Monseigneur.., sade han.

Vid detta ord lyfte Jean Valjean, som förut stått mulen och nedslagen, upp huvudet med en bestört uppsyn.

— Monseigneur! mumlade han. Det är då icke kyrkoherden..

— Tyst! sade en gendarm. Det är monseigneur biskopen.

Emellertid hade monseigneur Bienvenu närmat sig gruppen så hastigt, som hans höga ålder tillät honom.

— Ah, det är ni! utbrast han, betraktande Jean Valjean. Det fägnar mig att se er. Men jag gav er ju även ljusstakarna, som äro av silver liksom det andra, och för vilka ni borde kunna få två hundra francs. Varför tog ni inte dem med er på samma gång som era kuvert?

Jean Valjean spärrade upp ögonen och betraktade den vördnadsvärde biskopen med ett uttryck, som intet mänskligt språk skulle kunna återgiva.

— Monseigneur, sade gendarmkorpralen, det var då sant, vad den här karlen sade? Vi mötte honom. Han bar sig åt som en, som är stadd på flykt. Vi häktade honom för att se, hur de stod till. Han hade det här silvret ....

— Och han sade er, avbröt biskopen leende, att han fått det av en gammal beskedlig präst, hos vilken han tillbragt natten? Jag förstår nu, hur det hänger ihop. Och ni har fört honom hit? Det är ett misstag.

— Är det så, återtog korpralen, så kunna vi släppa honom?

— Helt visst, svarade biskopen.

Gendarmerna släppte Jean Valjean, som tog ett steg tillbaka.

— Är det då sannt, att jag är fri igen? sade han med en nästan kvävd röst och som om han talat i sömnen.

— Ja, du är fri, hör du då inte? sade en gendarm.

— Min vän, återtog biskopen, se här har ni era ljusstakar, innan ni går. Tag dem med er.

Han gick till kaminen, tog de bägge silverstakarna och bar dem till Jean Valjean. De bägge fruntimren sågo på utan ett ord, en åtbörd eller en blick, som kunnat störa biskopen.

Jean Valjean skälvde i var enda lem. Han tog mekaniskt och med förvirrad uppsyn emot de båda ljusstakarna.

— Och nu, sade biskopen, gå i frid. Men, det var sant, om ni kommer tillbaka, min vän, behöver ni inte gå genom trädgården. Ni kan när som helst komma in och ut genom dörren åt gatan. Den är så väl natt som dag endast stängd med en klinka.

Därpå vände han sig till gendarmerna och yttrade:

— Mina herrar. Ni kunna nu avlägsna er.

Gendarmerna gingo sin väg.

Jean Valjean stod som en människa, som är nära att svimma.

Biskopen närmade sig honom och sade med låg röst:

— Glöm icke, glöm aldrig, att ni lovar mig att använda detta silver till att bliva en hederlig man.

Jean Valjean, som icke kunde erinra sig, att han lovat någonting alls, stod häpen. Biskopen hade uttalat dessa ord med stark betoning. Han återtog högtidligt:

— Jean Valjean, min broder, ni tillhör icke mera det onda, utan det goda. Det är er själ jag köper. Jag rycker den undan de mörka tankarna och fördärvets ande och giver den åt Gud.

XIII.

Lille Gervais.

Jean Valjean lämnade staden som en flyende. Han ilade med snabba steg över fältet, väljande den första väg eller gångstig, som han träffade på, utan att märka, det han allt jämt kom tillbaka till samma ställe. Han irrade på detta sätt omkring hela morgonen utan att ha ätit något och utan att känna någon hunger.

Han var ett rov för en mängd nya intryck. Han kände inom sig ett slags vrede utan att veta mot vilken. Han skulle icke kunnat säga, om han var rörd eller förödmjukad. Vissa ögonblick kom en förunderlig vekhet över honom, mot vilken han kämpade med uppbjudande av de senaste tjugo årens hela förhärdelse. Detta tillstånd tröttade honom. Han såg med oro, huru det slags förfärliga lugn, som det orättvisa i hans olycka förlänat

honom, började vackla inom honom. Han frågade sig, vad som skulle intaga dess plats. Stundom tyckte han verkligen, att han skulle velat vara i fängelse med gendarmerna och att det icke gått så, som det gått. Detta skulle ha upprört honom mindre.

Ehuru årstiden var tämligen framskriden, fanns det ännu här och där i häckarna några efterblivna blommor, vilkas doft omgav honom, då han gick förbi, och uppkallade minnen hos honom från hans barndom. Dessa minnen voro honom nästan outhärdliga, så länge var det sedan de visade sig för hans inre öga.

Tankar, omöjliga att beskriva, hopade sig sålunda hela dagen inom honom.

Då solen lutade mot sin nedgång, därvid skuggan av till och med den minsta kiselsten förlängdes, satt Jean Valjean bakom ett busksnår på en stor rödbrun hed, som var fullkomligt öde. Vid himlabrynet syntes endast Alperna. Icke ens en klockstapel i någon avlägsen by kunde upptäckas. Jean Valjean kunde vara ungefär en mil från Digne. En gångstig, som ledde över heden, gick tätt förbi snåret.

Mitt under dessa djupa tankar, som icke skulle ha litet bidragit till att göra hans trasor ännu mera avskräckande för den, som mötte honom, hörde han ljud av glädje.

Han vände om huvudet och såg på gångstigen en liten sjungande savojardgosse på omkring tio års ålder komma gående med sin lira vid sidan och sin murmeldjursbur på ryggen.

Det var ett av dessa älskliga och glada barn, som vandra omkring från ort till ort, visande sina knän genom hålen på byxorna.

Alltjämt sjungande, avbröt gossen emellanåt sin vandring för att leka med några slantar, som han hade i handen, troligen hela hans rikedom. Bland dessa slantar fanns också en tvåfrancs.

Gossen stannade bredvid busksnåret utan att se Jean Valjean och kastade i vädret sin näve med slantar, vilka allesammans han dittills med mycken skicklighet uppfångat på avigsidan av handen.

Denna gång undgick honom dock tvåfrancsen och trillade åt busksnåret ända fram till Jean Valjean.

Jean Valjean satte foten på den.

Gossen hade dock följt myntet med ögonen och sett, vad han gjorde.

Han blev icke alls förvånad däröver, utan gick rakt fram till mannen.

Det var ett fullkomligt ödsligt ställe. Så långt ögat kunde nå, syntes ingen människa till, varken på heden eller på gångstigen. Man hörde ingenting annat än de avlägsna svaga skriken av en skock flyttfåglar, som klövo rymden på en ofantlig höjd över jorden. Barnet vände ryggen åt solen, som strödde guld i dess lockar och kastade ett blodrött sken över Jean Valjeans vilda anlete.

— Herrn, sade den lille savojarden med detta barnsliga förtroende, som är en frukt av okunnighet och oskuld i förening, min slant!

— Vad heter du? sade Jean Valjean.

— Lille Gervais, herrn.

— Gå din väg, sade Jean Valjean.

— Min herre, återtog barnet, giv mig igen min slant.

Jean Valjean sänkte huvudet och svarade icke.

Barnet upprepade ånyo:

— Min slant, herrn!

Jean Valjeans öga förblev fäst på marken.

— Min slant! skrek barnet. Min vita slant, min silverslant!

Jean Valjean tycktes icke höra honom. Gossen fattade i hans bluskrage och skakade honom, medan han på samma gång försökte maka undan den stora järnbeslagna sko, som vilade på hans slant.

— Jag vill ha min slant, min tvåfrancs!

Gossen grät. Jean Valjeans huvud höjde sig. Han satt alltjämt kvar. Hans ögon voro förvirrade. Han betraktade gossen med ett slags förvåning, utsträckte därpå handen efter sin påk och skrek med en förskräcklig röst:

— Vem är där?

— Det är jag, käre herre, svarade barnet. Jag, lille Gervais. Var så god och giv mig igen mina två francs. Tag undan er fot, herrn, var så god.

Slutligen blev gossen ond, och huru liten han än var, ropade han nästan hotande:

— Nå, vill ni inte ta undan er fot? Tag då undan er fot, hör ni!

— Ah, håller du på än! sade Jean Valjean, och resande sig häftigt upp i hela sin längd, med foten alltjämt på silvermyntet, tillade han:

— Vill du packa dig din väg!

Den förskräckte gossen såg på honom, började

därpå att darra i alla lemmar, och efter några sekunders bestörtning tog han till fötterna, springande av alla krafter utan att våga vända på huvudet eller uppgiva ett rop.

Sedan han sprungit ett stycke, nödgades han dock stanna för att hämta andan, och Jean Valjean hörde under sitt grubblande, huru han snyftade.

Några ögonblick därefter var barnet försvunnet.

Solen hade gått ned.

Det blev mörkt omkring Jean Valjean. Han hade icke ätit på hela dagen. Det är troligt, att han hade feber.

Han stod ännu upprätt och hade icke ändrat ställning, allt sedan barnet flydde. Hans bröst hävdes av djupa andetag, med långa och ojämna uppehåll. Hans blick, som var fäst på marken tio eller tolv steg framför honom, tycktes med djup uppmärksamhet studera formen på en gammal blå porslinsskiva, som låg i gräset. Plötsligt gick en rysning över honom. Han började känna aftonkylan.

Då tryckte han mössan djupare ned i pannan, försökte mekaniskt att draga ihop blusen om sig och knäppa igen den, tog ett steg och lutade sig ned för att taga upp sin käpp från marken.

I detta ögonblick märkte han tvåfrancsen, som hans fot till hälften begravt i mullen och som lyste bland kiselstenarna. Det var, som om han fått en elektrisk stöt.

— Vad är detta? mumlade han mellan tänderna.

Han tog tre steg tillbaka och stannade sedan utan att kunna taga sin blick från den punkt, som hans fot ett ögonblick förut trampat på, liksom om detta föremål, som lyste där i mörkret, varit ett öppet öga, fäst på honom.

Efter några minuters förlopp kastade han sig med en krampaktig rörelse över silvermyntet, grep det, reste sig upp igen och började speja långt utåt heden, kastande sina blickar på en gång åt alla håll av synkretsen, stående rak och skälvande som ett skrämt rådjur, vilket söker en tillflyktsort.

Han såg ingenting. Natten föll på, heden var kall och öde, stora, violettfärgade töckenmassor uppstego i skymningsdunklet.

— Ah, sade han och började skyndsamt gå i en bestämd riktning, åt den sida, där gossen försvunnit. Efter omkring trettio steg stannade han, tittade sig omkring, men såg ingenting.

Då ropade han av alla krafter:

— Lille Gervais! Lille Gervais!

Han teg och väntade.

Ingen svarade.

Nejden var ödslig och dyster. På alla sidor den vidsträckta heden. Runt omkring honom endast mörker, vari hans blick, och en tystnad, vari hans röst förlorade sig.

En isande nordan blåste och gav åt allt omkring honom ett hemskt liv. Buskarna skakade sina små magra armar med ett otroligt raseri. Man skulle ha kunnat tro, att de hotat och förföljt någon.

Han satte sig åter i gång, började därefter springa, men stannade allt emellanåt och ropade i denna ödemark, med en röst, den mest förfärliga och tröstlösa man kunde höra:

— Lille Gervais! Lille Gervais!

Om gossen även hade hört honom, skulle han säkerligen blivit rädd och väl aktat sig för att visa sig. Men utan tvivel var han redan mycket långt borta.

Jean Valjean mötte en präst, som kom ridande. Han gick fram till honom och sade:

— Herr pastor, har ni mött någon liten gosse?

— Nej, sade prästen.

— En, som heter lille Gervais?

— Jag har inte sett någon.

Han tog upp två femfrancser ur sin penningpung och lämnade dem till prästen.

— Herr pastor, se här är litet åt era fattiga. Herr pastor, det var en liten gosse på omkring tio år, med ett murmeldjur, som jag tror, och en lira. Han gick till fots. En av dessa små savojarder, ni vet.

— Jag har inte sett honom.

— Lille Gervais? Han kan väl inte vara från ıågon av byarna här i trakten? Kan ni säga mig det?

— Om det är, som ni säger, min vän, så är det något främmande barn. Sådana färdas ofta här i trakten. Ingen känner dem.

Jean Valjean tog med ytterlig iver upp två andra femfrancser, som han gav åt prästen.

— Åt era fattiga, sade han.

Därefter tillade han som i sinnesförvirring:

— Herr abbé, låt häkta mig. Jag är en tjuv.

Prästen satte sporrarna i hästen och flydde i stor förskräckelse.

Jean Valjean började springa i samma riktning, som han från början tagit.

På detta sätt tillryggalade han ett gott stycke väg, seende sig om åt alla håll, ropande och skrikande, men han mötte icke mera någon. Två eller tre gånger sprang han utåt heden efter något föremål, som föreföll honom som en liggande eller hopkrupen varelse, men det var blott buskar eller klippstycken, som obetydligt höjde sig över marken. Slutligen stannade han på ett ställe, där tre gångstigar korsade varandra. Månen hade gått upp. Han kastade ögat spejande vitt omkring och ropade för sista gången:

— Lille Gervais! Lille Gervais! Lille Gervais!

Hans rop förlorade sig i töcknet utan att en väcka ett eko. Han mumlade ännu: Lille Gervais, men med en svag och nästan kvävd röst. Det var hans sista ansträngning. Hans knän sviktade plötsligt under honom, som om en osynlig makt med ens vältat över honom tyngden av hans onda samvete. Han dignade utmattad ned på en stor sten, med händerna i håret och ansiktet nedsjunket mot knäna, och utbrast:

— Jag är en usling!

Då smälte isen i hans hjärta och han brast i gråt. Det var första gången på nitton år.

Då Jean Valjean gick från biskopens, hade, som vi sett, hans tankar helt och hållet glidit ur sina gamla spår. Han kunde icke göra sig reda för, vad som föregick inom honom. Han sökte förhärda sig mot gubbens änglalika handling och milda ord: »Ni har lovat mig att bliva en hederlig människa. Jag köper er själ. Jag rycker den undan fördärvets ande och giver den åt Gud.»

Dessa ord återkommo oupphörligt i hans tankar. Mot denna himmelska fördragsamhet satte han högmodet, vilket är liksom det ondas förskansade borg inom oss. Han kände oredigt, att denne präst förlåtelse var den häftigaste stormlöpning och det fruktansvärdaste anfall, han hittills haft att utstå. Att hans förhärdelse skulle bliva beståndande, om han kunde stå emot denna mildhet; att, om han gåve vika för den, han skulle nödgas avstå från det hat, varmed andra människors gärningar under så många år uppfyllt hans själ och som blivit honom kärt. Att han denna gång måste segra eller besegras, och att striden, en väldig och avgörande strid, var börjad mellan hans egen ondska och denne mans godhet.

Under inflytande av alla dessa ljusglimtar gick han som en drucken. Hade han, under det han sålunda med vilda blickar vandrade omkring, någon tydlig förnimmelse av, vad som för honom kunde bliva följden av hans äventyr i Digne? Hörde han alla dessa hemlighetsfulla viskningar, som vissa ögonblick i vårt liv varna eller oroa själen? Viskade en röst i hans öra, att han nyss genomgått den högtidligaste stunden i sitt liv, att det för honom icke längre fanns någon medelväg, att, om han hädanefter icke bleve den bästa av människor, han skulle bliva den sämsta, att han nu, för att så säga, måste höja sig ännu högre än biskopen eller sjunka ännu djupare än galärslaven, att, om han ville bliva god, han måste bliva en ängel, att, om han ville förbliva ond, han måste bliva ett vidunder.

Här måste vi ännu en gång göra oss de frågor, som vi på ett annat ställe redan gjort. Uppfattade han dunkelt med sin tanke någon skymt av allt detta? Visserligen är olyckan, såsom vi förut sagt, förståndets uppfostrare, men det är dock tvivelaktigt, huruvida Jean Valjean var i stånd att för sig utreda allt, vad vi här angivit. Om dessa

tankar kommo för honom, så skymtade han dem snarare, än han såg dem, och de lyckades icke åstadkomma annat än att kasta honom i en obeskrivlig, nästan kvalfull sinnesro. Då han kom ut från detta vanskliga och svarta något, som kallas bagnon, hade han till följd av mötet med biskopen erfarit en smärta i själen, liksom ögat lider av ett allt för starkt ljussken, då det kommer ut ur mörkret. Det kommande, det möjliga liv, som hädanefter öppnade sig för honom rent och strålande, uppfyllde honom med bävan och ångest. Han visste verkligen icke längre, var han var. Liksom en uggla, vilken plötsligt finge se solen gå upp, hade galärslaven bländats och nästan förblindats vid åsynen av dygden.

Vad som emellertid var visst, ehuru han icke anade det, var, att han icke mera var samma människa, att allt var förvandlat inom honom, att det icke mera stod i hans makt att göra det ogjort, att biskopen talat till honom och vidrört honom.

I denna sinnesstämning hade han träffat lille Gervais och stulit hans två francs. Varför? Det skulle han säkerligen icke kunnat förklara. Var det väl en sista verkan och liksom en yttersta

ansträngning av de onda tankar han medfört från galärfängelset, en återstod av eggelse, en följd av det, som i statiken kallas den förvärvade kraften? Det var så, och kanhända var det även mindre än så. Låt oss säga det rent ut, det var icke han, som hade stulit, det var icke människan, det var djuret, som av vana och instinkt hade i slö tanklöshet satt foten på myntet, under det förståndet kämpade med så många oerhörda och nya anfäktelser. Då förståndet vaknade upp och fick se denna djurets handling, ryggade Jean Valjean med ångest tillbaka och utstötte ett skri av fasa.

Saken var den, att han — förunderliga fenomer endast möjligt i en belägenhet sådan som hans — då han stal myntet från barnet, hade begått en handling, vartill han redan icke längre var i stånd.

Vare därmed huru som helst, hade denna sista dåliga handling en avgörande verkan på honom. Den genombröt plötsligt och skingrade det kaos, som rådde i hans förstånd, sköt det tjocka mörkret åt den ena sidan och ljuset åt den andra samt utövade på hans själ, i det tillstånd, vari hon nu

befann sig, samma verkan som vissa kemiska reagenser på en grumlig blandning, i det de fälla den ena beståndsdelen till bottnen och klara den andra.

Först sökte han, redan innan han hållit rannsakan och överläggning med sig själv, med ångesten hos en person, som söker rädda sig undan en fara, återfinna gossen för att återgiva honom hans pänningar. Sedan, då han insåg, att detta var fruktlöst och omöjligt, stannade han förtvivlad. I det ögonblick, då han utbrast: Jag är en usling! hade han nyss skådat sig, sådan han var, och han var redan till den grad skild från sig själv, att det förekom honom, som om han endast vore en vålnad och att där framför honom stode livs levande, med påken i handen, med blusen över axlarna, med ränseln full av stulna saker på ryggen, med sitt beslutsamma och dystra ansikte, med tankarna fulla av avskyvärda planer, den vederstygglige galärslaven Jean Valjean.

Övermåttet av hans olycka hade, såsom vi redan anmärkt, på sätt och vis gjort honom till synskådare. Detta var nu ett slags syn. Han såg verkligen denne Jean Valjean med det hemska ansiktet framför sig. Ett ögonblick var han färdig

att fråga sig, vem denne man var, och han fasade för honom.

Hans hjärna hade ett av dessa stormande och likväl förfärligt lugna ögonblick, då grubblandet är så djupt, att det undanträngер verkligheten. Man ser icke mera de föremål man har framför sig, men i stället ser man sin tankevärlds gestalter förkroppsligade utom sig.

Han betraktade sig således, så att säga, ansikte mot ansikte och tvärs igenom denna drömsyn såg han på samma gång i ett hemlighetsfullt fjärran ett slags ljus, som han i början tog för en fackla. Men då han med större uppmärksamhet betraktade detta ljus, som visade sig för hans samvete, såg han, att det hade mänsklig gestalt och att denna fackla var biskopen.

Hans samvete betraktade ömsom dessa båda män, som sålunda stodo framför det: biskopen och Jean Valjean. Det hade behövts ingenting mindre än den förre för att fördunkla den senare. Genom en av dessa sällsamma verkningar, som äro egendomliga för sådana slags överspändheter, föreföll det honom, ju längre drömsynen fortfor, som om biskopen blev allt större och mera strå-

lande, medan Jean Valjean blev allt mindre och dunklare. Efter en stunds förlopp var han blott en skugga. Plötsligt försvann han helt och hållet. Biskopen stod ensam kvar.

Han uppfyllde denne eländiges hela själ med ett härligt strålande ljus.

Jean Valjean grät länge. Han fällde heta tårar, han snyftade med mer än en kvinnas blödighet, med mer än ett barns förskräckelse.

Under det han grät, blev det allt mera dager i hans hjärna, en utomordentlig dager, en dager på en gång hänförande och förfärande. Hans förflutna liv, hans första felsteg, hans långa bötande därför, hans yttre förnedring, hans inre förhärdelse, hans frigivning, förljuvad av så många hämndplaner, det, som hänt honom hos biskopen, det senaste dådet, denna stöld av två francs från ett barn, ett brott så mycket nedrigare, så mycket vidunderligare, som det följde efter biskopens förlåtelse, allt detta kom åter för honom och visade sig klart, men med en klarhet, som han förut aldrig skådat. Han betraktade sitt liv, och det föreföll honom rysligt, sin själ, och den syntes honom vederstygglig. Och ändå vilade en mild

dager över detta liv, över denna själ. Det tycktes honom, som om han såge Satan i paradisets ljus.

Huru många timmar grät han sålunda? Vad gjorde han, sedan han gråtit? Vart gick han? Det har man aldrig fått veta. Endast det tyckes vara säkert, att samma natt den person, som vid denna tid ombesörjde resandes befordran från Grenoble till Digne, och som ankom dit omkring klockan tre på morgonen, när han for förbi biskopshuset, såg en man i bedjande ställning ligga på knä, i nattens mörker, på stenläggningen utanför monseigneur Bienvenus dörr.

TREDJE BOKEN.

År 1817.

I.

Året 1817.

Det var detta år, som Louis XVIII, med en viss kunglig säkerhet, som icke saknade stolthet, kallade det tjugoandra året av sin regering. Det var det året, då herr Bruguière de Sorsum var ryktbar. Alla perukmakarbutiker voro, i hoppet om pudrets och hårpiskornas återkomst, målade med liljor på blå botten. Det var den okonstlade tid, då greve Lunch i egenskap av kyrkovärd alla söndagar satt i kyrkovärdsbänken i kyrkan Saint-Germain-des-Prés, klädd i sin skrud som pär av Frankrike, med sitt röda band och sin långa näsa, samt med denna majestätiska uppsyn, som är egen för en man, som utfört en lysande handling. Den

lysande handling, som herr Lynch utfört, var, att han den 12 mars 1814 som mär i Bordeaux litet för tidigt överlämnat staden åt hertigen av Angoulême. Detta var anledningen till hans pärskap. År 1817 inhyste modet små gossar om fyra till sex år i stora marokängkasketter med öronlappar, en huvudbonad, som var tämligen lik eskimåernas. Franska armén var klädd i vitt efter österrikiskt bruk, regementena kallades legioner och buro i stället för nummer departementens namn. Napoleon var på S:t Helena och lät vända sina gamla kläder, emedan England nekade honom grönt kläde. År 1817 sjöng Pellegrini, dansade mamsell Bigottini, regerade Portier. Odry fanns ännu icke. Fru Saqui efterträdde Forioso. Det fanns ännu preussare i Frankrike. Herr Delatot var en framstående personlighet.

Legitimiteten hade nyss stadgat sitt välde genom att först hugga handen och sedan huvudet av Pleignier, Carbonneau och Tolleron. Överstekammarherren, furst de Talleyrand och abbé Louis, den blivande finansministern, sågo på varandra och skrattade som ett par olycksprofeter. Båda två hade den 14 juli 1790 förrättat mässan

vid förbundsfästen på Marsfältet, Talleyrand som biskop och Louis som hans dekan. I sidoalléerna på detta samma Marsfält såg man år 1817 stora blåmålade träcylindrar, med spår efter en gång förgyllda örnar och bin, ligga i gräset, i regn och oväder, och ruttna. Det var de kolonner, som två år förut hade uppburit den kejserliga estraden på Majlägret. De voro här och där svärtade och svedda av de vid Gros-Caillou lägrade österrikarnes vakteldar. Två eller tre av dessa kolonner hade slukats av dessa vakteldar och tjänat "les kaiserlicks" (de kejserlige) till att därvid värma sina stora händer. Med Majlägret ägde också det märkliga förhållandet rum, att det blev hållet i juni månad och på Marsfältet.

Under detta samma år 1817 voro två saker mycket på modet: Touquets upplagor av Voltaires arbeten och à la Charte-snusdosor. Den händelse, som senast uppskakat parisarne, var ett brott av Dautun, vilken hade kastat sin brors huvud i dammen vid Marché-aux-Fleurs. Man började i sjöministeriet oroa sig över uteblivandet av underrättelser från den olyckliga fregatten M e d u s a, som skulle hölja Chaumareix med skam

och Géricault med ära. Överste Selves begav sig till Egypten för att där bliva Soliman pascha. Thermespalatset vid de La Harpegatan begagnades av en tunnbindare till verkstad. Man såg ännu på plattformen ovanpå det åttkantiga tornet i Hôtel de Cluny det lilla träkyffe, som tjänat till observatorium åt Messier, marinastronom under Louis XVI. Hertiginnan de Duras föreläste för tre eller fyra vänner i sin med himmelsblått siden möblerade budoar handskriften till sin O u r i k a. Man skrapade ut alla N i Louvren. Austerlitzbron fick avsked och kallades i stället för Pont du Jardin du Roi, en dubbel gåta, som på samma gång maskerade Pont d'Austerlitz och Jardin des Plantes. Louis XVIII, som, allt under det han med nageln gjorde märken i sin Horatius, helt och hållet upptogs av tanken på hjältar, som göra sig till kejsare, och träskomakare, som göra sig till kronprinsar, hade två bekymmer: Napoleon och Mathurin Bruneau. Franska akademien utsatte till prisämne: D e n l y c k a, s o m s t u d i e r s k ä n k a. Herr Bellart utvecklade officiell vältalighet. I hans skugga såg man den blivande generaladvokaten de Broë växa upp till ett offer

för Paul-Louis Couriers sarkasmer. Man hade en falsk Châteaubriand vid namn Marchangy, medan man väntade på en falsk Marchangy vid namn d'Arlincourt. Claire d'Albe och Malek-Adel voro mästerstycken. Fru Cottin förklarades för tidevarvets utmärktaste författarförmåga. Institutet lät ur listan på sina medlemmar utstryka akademikern Napoleon Bonaparte.

En kunglig ordonnans befallde upprättande av en sjökrigsskola i Angoulême, ty då hertigen av Angoulême var storamiral, var det uppenbart, att staden Angoulême rätteligen måste äga alla en sjöstads egenskaper, så framt icke den monarkiska principen skulle få en knuff. I ministerrådet avhandlades livligt frågan, om man skulle tåla de bilder, föreställande dansövningar på slak lina, som så lockande prydde Franconis affischer och samlade hopar av gatpojkar omkring sig. Herr Paër, författaren till l'Agnese, en beskedlig karl med fyrkantigt ansikte och en vårta på kinden, anförde markisinnan de Sassenayes små förtroliga konserter vid gatan de la ville-l'Evêque. Alla unga flickor sjöngo l'Ermite de Saint-Avelle, orden av Edmond Géraud. Tidnin-

gen Le Nain jaune omskapades till Miroir. Café Lemblin höll med kejsaren emot café Valois, som höll med bourbonerna. Hertigen av Berry, på vilken Louvel redan från sitt dunkel höll sina blickar fästa, hade nyss blivit förmäld med en prinsessa av Båda Sicilierna. Fru de Staël hade dött för ett år sedan. De kungliga livdrabanterna visslade ut mamsell Mars. De stora tidningarna voro helt små. Formatet var inskränkt, men friheten stor. Constitutionnel var konstitutionel. La Minerve kallade Châteaubriand Chateaubriant. Detta t väckte hos allmänheten mycket löje på den store författarens bekostnad. I köpta tidningar skymfade fala tidningsskrivare de år 1815 landsförviste. David hade icke mera någon talang, Arnault icke mera någon kvickhet, Carnot icke mera någon redlighet. Soult hade icke vunnit något fältslag, men så hade icke heller Napoleon mera något snille.

Envar vet, att det är tämligen sällsynt, att brev, som äro ställda till en landsflykting och inlämnas på posten, komma honom tillhanda, emedan polisen gör sig till en helig plikt att lägga beslag på dem. Detta är ingenting nytt. Redan

den landsförviste Descartes beklagade sig däröver. När därför David i en belgisk tidning hade yttrat någon förtrytelse över, att han icke fick de brev, man skrev till honom, funno de rojalistiska bladen detta mycket roligt och hånade den landsförviste. Att säga konungamördare eller voterande, fienderna eller de allierade, Napoleon eller Buonaparte, detta skillde två personer mera åt än en avgrund. Allt förnuftigt folk var ense om, att revolutionernas tidevarv var för alltid avslutat av Louis XVIII, som kallades "kartans odödlige stiftare". På den fotställning, som å planen på Pont-neuf väntade på Henri IV:s bildstod, inhöggs ordet Redivivus. Herr Piet uppgjorde i sitt hus, Thérèsegatan n:r 4, planen till ett hemligt sällskap till monarkiens befästande. Huvudmännen för högern sade vid kinkiga tillfälen: "Man måste skriva till Bacot". Herrar Canuel, O'Mahony och de Chappedelaine gjorde, icke utan monsieurs bifall, ett utkast till vad som sedermera blev "la conspiration du bord de l'eau". Tidningen L'Epingle Noire stämplade på sitt håll. Delaverderie hade överläggningar med Trogoff. Herr Decazes, en

man med till en viss grad frisinnade åsikter, stod på höjden av sitt inflytande.

I sitt fönster i huset n:r 27 vid gatan Saint-Dominique stod var enda morgon Châteaubriand, klädd i tofflor och långbyxor samt med en silkesnäsduk knuten omkring det grå håret, med ögonen fästa på en spegel och ett fullständigt tandläkargarnityr uppslaget framför sig samt sysselsatt med att putsa sina präktiga tänder, allt under det han för sin sekreterare herr Pilorge förestavade La monarchie selon la charte. Den kritik, vars utslag var lag, satte Lafon framför Talma. Herr de Féletz' signatur var A, herr Hoffmans Z. Charles Nodier skrev Thérèse Aubert. Den lag, som tillät äktenskapsskillnad, upphävdes. Lycéerna fingo namnet colleges. Lärjungarne fingo en guldbroderad lilja på kragen och klappade på varandra för konungens av Rom skull. Slottets enskilda polis inberättade till hennes kunglig höghet madame, att man över allt i bodfönstren såg ett porträtt av hertigen av Orléans, varå han i sin uniform som högste befälhavare över samtliga husarregementen, tog sig bättre ut än härtigen av

Berry i sin uniform som högste befälhavare över samtliga dragonregementen — en mycket betänklig sak! Staden Paris lät på sin bekostnad omförgylla Invaliddômen. Allvarligt folk frågade sig, vad herr de Trinquelague i det eller det fallet skulle göra. Herr Clausel de Montals skilde sig i åtskilliga punkter från herr Clausel de Coussergues. Herr de Salaberry var missnöjd. Komediförfattaren Picard, som var medlem av akademien, vilket komediförfattaren Molière icke hade kunnat bli, lät uppföra sin Les deux Philibert på Odéon, på vars fronton man ännu, trots bokstävernas bortslitande, tydligt kunde läsa: Théâtre de l'Impératrice. Man tog parti för eller emot Cugnet de Montarlot. Fabvier var en orostiftare, Bavoux en samhälsomstörtare. Bokhandlaren Pélicier utgav en upplaga av Voltaire under titel: Oeuvres de Voltaire, de l'Académie française. "Det skall locka köpare", sade den menlöse förläggaren. Allmänna tanken var, att herr Charles Loyson skulle bli århundradets snille. Avunden började hacka på honom, ett tecken till, att han var någonting utmärkt, och följande vers skrevs om honom:

Till och med när Loyson stjäl, märker man, att han har fötter.

Som kardinal Fesch vägrade att taga avsked, styrde herr de Pins, ärkebiskop av Amasia, Lyons stift. Grälet om Dappesdalen mellan Schweiz och Frankrike började med en promemoria av kapten, sedermera general Dufour. Saint-Simon, ännu okänd, byggde på sitt sublima drömslott. I Académie des sciences fanns en ryktbar Fourier, som eftervärlden glömt, och i jag vet ej vilken vindskupa en okänd Fourier, som framtiden skall minnas. Lord Byron började låta höra av sig. En not till ett skaldestycke av Millevoye omnämnde honom för Frankrike som en viss lord Baron. David d'Angers gjorde början till att ge liv åt marmorn. I ett litet seminaristsällskap vid Feuillantinesgränden yttrade sig abbé Caron med lovord om en okänd präst vid namn Félicité Robert, som sedermera blev Lamennais. Ett föremål, som frustade och plaskade på Seine, bullrande som en badande hund, gick fram och tillbaka förbi Tuileriernas fönster, mellan Pont Royal och Pont Louis XV. Det var en mekanisk tingest, som just icke dugde till mycket, ett slags leksak, en

dröm av en halvförryckt uppfinnare, en utopi: en ångbåt. Parisarne betraktade likgiltigt detta onyttiga föremål.

Herr de Vaublanc, institutets reformator genom en statskupp, reglemente och utnämningar i massa, samt den utmärkte skaparen av flere akademiker, lyckades dock icke, sedan han gjort allt detta, själv bliva det. Faubourg Saint-Germain och Pavillon Marsan ville ha herr Delaveau till polisprefekt i anseende till hans hängivna nit. Dupuytren och Récamier kommo i gräl med varandra på anatomisalen i École de médecine och knöto nävarna mot varandra i fråga om Kristi gudom. Med det ena ögat på Första Mose bok och det andra på naturen, sökte Cuvier göra sig den skenheliga reaktionen behaglig genom att bringa försténingarna i överensstämmelse med bibeln och låta mastodonterna smickra Moses. Herr François de Neufchâteau gjorde i sin berömvärda omsorg om Parmentiers' minne tusentals ansträngningar för att få p o m m e d e t e r r e (potatis) att uttalas p a r m e n t i é r e, men utan att lyckas. Abbé Gregoire, för detta biskopen, för detta konventsledamoten och för detta senatorn, hade i den ro-

jalistiska polemiken uppnått namn, heder och värdighet av "den skändlige Grégoire". Detta av oss använda uttryck: "uppnå namn, heder och värdighet av", hade av Roger-Collerd förklarats som ett missbruk i användandet av gamla ords begagnande i ny betydelse. Under tredje valvet på Jenabron kunde man ännu på dess vithet urskilja den nya sten, med vilken man två år förut stoppat till hålet efter den mina, som Blücher där anbragt för att spränga bron i luften. Rättvisan kallade inför sitt skrank en man, som då han såg greven av Artois gå in i Notredame, helt högt yttrade: "Anfäkta, saknar jag inte den tid, då jag såg Bonaparte och Talma arm i arm gå in på Bal-Sauvage!" Upproriskt tal. Sex månaders fängelse.

Förrädare visade sig med öppet visir. Män, som dagen före en drabbning gått över till fienden, gjorde sig icke den minsta möda att dölja den belöning de fått därför och gingo mitt på ljusa dagen oblygt omkring, cyniskt ståtande med sina rikedomar och värdigheter. Fältflyktingar från Ligny och Quatre-Bras utställde, i hela oblygheten av sin betalda vanära, sin monarkiska hängi-

venhet spritt naken, glömmande vad som i England står skrivet på väggen inne i alla offentliga waterclosets: P l e a s e a d j u s t y o u r d r e s s b e f o r e l e a v i n g.

Se där, taget utan någon viss ordning, vad som flyter omkring på ytan av det nu förgätna året 1817.

Historien lämnar nästan alla dessa enskildheter å sido, och kan icke göra annorlunda. Deras oändliga mängd skulle göra det omöjligt. Dessa omständigheter, som man oriktigt kallar små — det finns lika litet små händelser i mänskligheten liv som små blad i växternas — ha dock sin nytta med sig. Det är av de särskilda årens drag, som århundradens fysionomi är sammansatt.

Detta samma år 1817 hade fyra unga parisare »ett lustigt upptåg» för sig.

II.

En dubbelkvartett.

Av dessa parisare var den förste från Toulouse, den andre från Limoges, den tredje från Cahors och den fjärde från Montauban. Men de voro studenter, och att vara student vill i Paris säga detsamma som att vara parisare. Att studera i Paris är att vara född i Paris.

Dessa unga män voro helt obetydliga personer i och för sig. Sådana ansikten ser man var dag. Fyra provstycken av de första man möter, varken goda eller dåliga, varken lärda eller okunniga, varken snillen eller dumhuvuden, intagande genom behaget hos denna härliga vårmorgon, som kallas tjugo år. De voro fyra Oscarer, ty på den tiden funnos ännu icke Arthurna.

»Bränn för honom Arabiens väldoftande kryddor», heter det i romansen,

»Oscar nalkas, Oscar, jag skall skåda honom.»

Ossian hade ännu icke kommit ur modet. Smaken låg ännu åt det skandinaviska och kaledoniska hållet. Det rent engelska skulle först längre fram bli rådande mod, och den förnämste av Arthurna, Wellington, hade först nyligen vunnit slaget vid Waterloo.

Dessa Oscarer hette, den ene Felix Tholomyès, från Toulouse, den andre Listolier, från Cahors, den tredje Fameuil, från Limoges, samt den siste Blachevelle, från Montauban. Naturligtvis hade var och en av dem sin älskarinna. Blanchevelle älskade Favourite, så kallad, emedan hon gjort en resa till England. Listolier tillbad Dahlia, som valt namnet på en blomma till smeknamn. Fameuil dyrkade Zéphine, en förkortning av Joséphine, Tholomyès hade Fantine, kallad den blonda, för sitt vackra guldgula hår.

Favourite, Dahlia, Zéphine och Fantine voro fyra förtjusande flickor, strålande av skönhet och doftande av vällukter, sömmerskor, som ännu icke helt och hållet lagt bort synålen och som, fastän de genom sin kärleksförbindelse kommit litet på

sned, likväl i sina ansikten bibehöllo en återstod av arbetets lugna frid och i själen denna doft av ärbarhet, som hos kvinnan överlever det första fallet. En av de fyra kallades den unga, emedan hon var yngst. En annan kallades den gamla, och hon räknade hela tjugotre år. För att ingenting dölja böra vi tillägga, att de tre först nämnda voro mera erfarna, bekymmerslösa och bekanta med det bullrande livet än Fantine, den blonda, som ännu levde i sin första illusion.

Dahlia, Zéphine och i synnerhet Favourite skulle icke ha kunnat säga detsamma. Det fanns redan mer än en episod i deras knappast påbegynta roman, och älskaren, som hette Adolph i första kapitlet, befanns heta Alphonse i det andra och Gustave i det tredje. Fattigdom och behagsjuka äro två farliga rådgivare. Den ena knotar, den andra smickrar, och bägge viska från var sin sida de vackra flickorna av folket frestande ord i örat.

Dessa illa bevakade själar lyssna därtill. Därav deras fall och de stenar, man sedan kastar på dem. Man tynger dem till jorden med glansen av allt, som är obefläckat och oupphinneligt. Men tänk, om die Jungfrau vore hungrig?

Favourite, som varit i England, hade i Zéphine och Dahlia varma beundrarinnor. Hon hade redan mycket tidigt haft sitt eget lilla hem. Hennes far var en gammal lärare i matematik, rå och skrävlande, som levde ogift och oaktat sin ålder gav lektioner utomhus. Denne lärare hade en gång i sina yngre år sett en kammarjungfrus klänning fastna på en eldskärm och blivit kär i följd av denna händelse. Frukten därav blev Favourite. Hon mötte emellanåt sin far, som hälsade på henne. En morgon hade en gammal kvinna med gudsnådlig uppsyn kommit in till henne och sagt:

— Ni känner väl inte igen mig, mamsell?

— Nej.

— Jag är din mor.

Sedan hade gumman öppnat skänken, ätit och druckit, låtit bära dit en madrass, som hon rådde om, och så slagit sig ned hos henne. Den knarriga och skenheliga modern talade aldrig till Favourite, satt hela timmar utan att säga ett ord, åt frukost, middag och kväll för fyra och gick ned för att sällskapa med portvaktens, där hon talade illa om sin dotter.

Vad som dragit Dahlia till Listolier, kanske till andra också, samt till sysslolöshet, var, att hon hade allt för vackra rosenfärgade naglar. Huru var det väl möjligt att arbeta med sådana naglar? Den, som vill förbliva dygdig, bör icke vara rädd om sina händer. Vad Zéphine beträffade, hade hon tjusat Fameuil genom sitt näpna och smekande sätt att säga: Ja, min herre.

Som de unga männen voro kamrater, voro de unga flickorna väninnor. Sådana slags kärleksförbindelser äro alltid förenade med sådana slags vänskapsförbindelser.

Att vara dygdig och att vara filosof är två olika saker, och till bevis därpå vilja vi, med tillbörlig reservation för det oregelbundna i dessa hushåll, nämna, Favourite, Zéphine och Dahlia voro filosofiska flickor och Fantine en dygdig flicka.

Dygdig! skall man säkerligen utropa. Än Tholymyès då? Salomo skulle svara, att kärleken utgör en del av dygden. Vi inskränka oss till att säga, att Fantines kärlek var hennes första kärlek, en uteslutande, en trogen kärlek.

Hon var den enda av de fyra, som kallades du blott av en enda.

Fantine var en av dessa varelser, som uppspira så till sägandes ur folkets nedersta djup. Utgången ur samhällsmörkrets ogenomträngligaste dunkel, bar hon på sin panna det namnlösas och okändas prägel. Hon var född i Montreuil. Av vilka föräldrar? Vem skulle väl kunnat säga henne det? Man hade aldrig känt hennes far eller mor. Hon kallades Fantine. Varför Fantine? Man hade aldrig känt henne under något annat namn. På den tid, då hon föddes, existerade ännu direktoriet. Intet släktnamn, hon hade ju icke någon släkt. Intet dopnamn, det fanns ju icke någon kyrka på den tiden. Hon hette så, som det föll den förstkommande in att kalla den lilla barfota flickan han mötte på gatan. Hon fick sitt namn på samma sätt, som hon fick vattnet ur molnen på sin panna, när det regnade. Man kallade henne lilla Fantine. Ingen visste något mer om henne. På detta sätt hade denna mänskliga varelse kommit till livet.

När Fantine var tio år gammal, lämnade hon staden och tog tjänst hos förpaktare i den omgivande trakten. Vid femton års ålder kom hon till Paris för att »söka sin lycka». Fantine var

vacker och förblev ren det längsta hon kunde. Hon var en täck blondin med vackra tänder. Hon hade guld och pärlor till hemgift. Men hennes guld låg på hennes huvud och pärlorna sutto i hennes mun.

Hon arbetade för att leva, sedan älskade hon, också för att leva, ty hjärtat har även sin hunger.

Hon älskade Tholomyès.

Det var en liten kärlekshandel för honom, men en lidelse för henne. Gatorna i Quartier Latin, som vimla av studenter och grisetter, sågo början av denna dröm. I Panthéontraktens labyrinter, där så många kärleksförbindelser knytas och upplösas, hade Fantine länge flytt undan Tholomyès, men så, att hon alltid träffat honom. Det finns ett sätt att undvika, som liknar ett sökande. Korteligen, idyllen tog sin början.

Blanchevelle, Listolier och Fameuil utgjorde ett litet kotteri, vars själ var Tholomyès. Han hade också det bäst huvudet.

Tholomyès var en av forna dagars »gamla studenter». Han var rik. Han hade fyra tusen francs i ränta. Och fyra tusen francs i ränta är en lysande, avundsvärd rikedom på Sainte-Geneviè-

ves berg. Tholomyès var en trettioårig, illa bibehållen rucklare. Han var skrynklig och tandlös samt visade på sin hjässa en begynnande skallighet, varom han själv, utan att lägga det på sinnet, brukade yttra: månsken vid trettio år, kutrygg vid fyrtio. Han hade dålig matsmältning, och det ena ögat rann beständigt. Men ju mera hans ungdom bleknade, desto livligare flammade hans munterhet. Han ersatte sina tänder med lustiga infall, sitt hår med glättighet, sin hälsa med ironi, och hans tårade öga log beständigt. Han var en ruin, men alldeles övervuxen med blommor. Hans ungdom, som alldeles för bittida packat in, hade retirerat i god ordning och under skallande skratt, så att man däri ej såg någonting annat än sprittande liv. Han hade fått en pjäs förkastad på Vaudevilleteatern. Då och då skrev han vers. För övrigt hyste han ett överlägset tvivel på allt, i de svages ögon ett tecken till stor andens styrka. I sin egenskap av flintskallig och ironiker var han således kotteriets chef. Iron är ett engelskt ord, som betyder järn. Skulle händelsevis ordet ironi vara härlett därutav?

En dag tog Tholomyès de tre andra avsides, gjorde en orakelmässig åtbörd och sade:

— Nu är det snart ett helt år, som Fantine, Dahlia, Zéphine och Favourite legat över oss med böner att bereda dem en överraskning. Vi ha högtidligt lovat dem detta. De påminna oss ideligen därom, i synnerhet mig. Liksom de gamla käringarna i Neapel tillropa den helige Januarius: Faccia giallutta, fa o miracolo (gula ansikte, gör ditt underverk), säga våra sköna ständigt till mig: Tholomyès, när skall du kläcka fram din överraskning? På samma gång få vi brev från våra föräldrar. Sågen i gång från båda hållen. Ögonblicket synes mig vara kommet. Låt oss språka litet.

Härpå sänkte Tholomyès rösten och yttrade viskande någonting så muntert, att ett omätligt och entusiastiskt gapskratt utbröt från de fyra munnarna på en gång och Blanchevelle utropade:

— Åh, det kan man kalla en idé!

Ett av tobaksrök uppfyllt kafé låg i närheten. De gingo in dit och resten av deras överläggning förlorade sig i dunklet.

Frukten av allt detta dunkel blev emellertid ett lysande lustparti, som ägde rum följande söndag och på vilket de fyra unga männen bjödo de fyra unga flickorna.

III.

Fyra par.

Man kan nu för tiden knappast göra sig en föreställning om, vad en utflykt ut på landet av studenter och deras älskarinnor ville säga för fyrtiofem år sedan. Paris har icke mera samma omgivningar, och det, som man skulle kunna kalla det pariser-omgivningslivet, har på ett halvt århundrade fullkomligt ombytt utseende. I stället för den lilla trillan har man nu järnvägskupén. Där roddbåten gick, går nu ångbåten. Man talar nu om Fécamp, såsom man då talade om Saint-Cloud, 1862 års Paris är en stad, som har hela Frankrike till omnejd.

De fyra paren utförde samvetsgrant alla de lantliga dårskaper, som på den tiden voro möjliga. Ferierna hade nyss inträtt, och det var en varm och klar sommardag. Favourite, vilken var den

enda, som kunde skriva, hade dagen förut i de fyra flickornas namn skrivit till Tholomyès: »Det blir lagom tid, att vi ge oss tidigt i väg.»

De stego därför upp klockan fem på morgonen, begåvo sig till Saint-Cloud med diligensen, betraktade det uttorkade springvattnet och utropade: Så vackert det måtte vara, när det finns vatten! Åto frukost på la Tête-Noire, där Castaing ännu icke varit, kostade på sig ett parti ring i planteringen vid den stora bassängen, stego upp i Diogenes' lykta, spelade om mandelbakelser på rouletten vid Sèvresbron, plockade blommor vid Puteaux, köpte rörpipor i Neuilly, åto äppletårtor överallt, voro med ett ord fullkomligt lyckliga.

De unga flickorna stojade och kvittrade som fåglar, som sluppit ut ur buren. Det var en riktig glädjeyrsel. Allt emellanåt gåvo de de unga männen små slag med handen. O, livets morgonrus! Förtjusande år! Trollsländornas vinge skälver. O, vem du än må vara, minns du? Har du gått i småskogen och böjt undan grenarna för det tjusande huvud, som kom efter dig? Har du, med älsklig flicka vid din sida, skrattande halkat utför någon backsluttning, som var uppblött

av regnet, och känt henne fatta dig i armen med ett hastigt: Åh, mina spritt nya känger! Se, så de äro tilltygade!

Men låt oss strax säga, att en regnskur, detta muntrande missöde, uteblev för vårt upprymda sälskap, ehuru Favourite, då de begåvo sig hemifrån, med en undervisande och moderlig ton hade sagt: Sniglarna promenera på vägen; det betyder regn, mina barn.

Alla fyra voro överdådigt vackra. En gammal, på den tiden mycket omtalad klassisk poet, en hedersman, som också hade sin Leonora, chevalier de Labouïsse, som just den dagen promenerade omkring under kastanjeträden vid Saint-Cloud, såg dem omkring tiotiden på morgonen gå förbi och utbrast då: Det är en för mycket! tänkande på de tre gracerna.

Favourite, Blachevelles väninna, den tjugotreåriga eller den gamla, sprang förut under de stora, yppigt grönskande grenarna, hoppade över dikena klev djärvt över häckarna och anförde den glada skaran med en ung skogsnymfs sprittande liv. Zéphine och Dahlia, som slumpen gjort vackra

på det sätt, att de vunno på att ses tillsammans och fullständigade varandra, skildes aldrig åt, mera av behagsjukans instinkt än av vänskap, och stödde sig på varandra. De första k e e p s a k e s*), hade nyss utkommit, melankolien började spricka ut hos damerna, liksom byronismen längre fram hos herrarna, och det täcka könets hår började läggas i smäktande lockar. Zéphine och Dahlia hade lagt det i riktiga rullar. Listolier och Fameuil, som fördjupat sig i ett samtal om sina professorer, förklarade för Fantine skillnaden emellan herr Delvincourt och herr Blondeau.

Blachevelle tycktes enkom skapad för att på söndagen bära Favourites blommiga schal på armen.

Tholomyès följde efter, behärskande hela sällskapet. Han var mycket glad, men man kände i honom den styrande. Det låg något diktatoriskt i hans munterhet. Hans förnämsta prydnad var ett par byxor, så vida, som om de varit ämnade åt en elefants ben, och med hällor av

*) Engelskt ord: k e e p, bevara, + s a k e, föremål. Böcker i lyxband, med konstnärligt utförda vignetter, som bortgivas såsom vänskapsbevis.

mässingsväv. I handen hade han ett väldigt spanskt rör, som kostat sina två hundra francs, och i munnen en besynnerlig tingest, som kallades cigarr. Som ingenting var heligt för honom, rökte han.

— Den Tholomyès är då riktigt förvånande, sade de andra med vördnadsfull beundran. Sådana byxor! Sådan energi!

Vad Fantine beträffar, var hon själva glädjen. Hennes bländande vita tänder hade tydligen av Gud fått till uppdrag att skratta. Sin lilla halmhatt med de långa vita hakbanden bar hon hellre i handen än på huvudet. Hennes tjocka, blonda hår, benäget för att buckla sig och fladdra än hit, än dit, behövde oupphörligt fästas upp och tycktes vara gjort för Galateas flykt under pilträden. Hennes rosiga läppar pladdrade på ett förtrollande sätt. Mungiporna, som voro vällustigt dragna uppåt, liksom på de antika erigonehuvudena, tycktes uppmuntra till djärvheter, men hennes långa rikt skuggade ögonhår sänkte sig försiktigt ned över denna ysterhet hos ansiktets nedre del, liksom för att säga: håll!

Hela hennes toalett hade någonting obeskriv-

ligt glättigt och eldigt hos sig. Hon bar en violett barègeklänning, små rödbruna skor med höga klackar och band knutna i kors över de fina, vita, genombrutna strumporna, samt ett slags muslinsspens, som uppfunnits i Marseille och vars namn c a n e z o u, en förvrängning av orden q u i n z e a o û t, uttalade så, som det sker på la Cannebière*), betyder vackert väder, värme och sunnanvind. De tre andra flickorna, mindre blyga, såsom vi redan sagt, hade djupt urringade klänningar, vilket om sommarn, under hattar överhöljda med blommor, tager sig särdeles behagligt och retande ut. Men bredvid dessa djärva toaletter föreföll den blonda Fantines väst, med sin genomskinlighet, sina oförsiktigheter här och sina försiktigheter där, döljande och visande på samma gång, som en retande uppfinning av sedesamheten, och det ryktbara kärlekshovet, där vicomtesse de Cette med de sjögröna ögonen presiderade, skulle måhända givit kotteriets pris åt denna väst, fastän den tävlat om kyskhetspriset. Den menlösaste är stundom den underkunnigaste. Sådant händer.

*) Promenadplats i Marseille.

Ett ansikte, som var bländande, då man såg det framifrån, förtjusande, då man såg det från sidan, ögon av djupaste blått, stora, fylliga ögonlock, små och högvristade fötter, handleder och fotknölar beundransvärt hopfogade, en hy, vars vithet här och där lät ådrornas azurblå utgreningar framskymta, kinden så frisk som ett barns, halsen full av styrka som på de eginetiska junostoderna, nacken fast och smidig, axlarna, som om de varit formade av Coustou, och mitt i vardera en vällustig grop, som skönjdes tvärs igenom musslinet, en glättighet, dämpad av drömmeriet, bildskön och fullkomlig, sådan var Fantine. Och under allt bjävs och alla band anade man en byst och i denna byst en själ.

Fantine var vacker utan att allt för mycket veta av det. De stora drömmarna, de skönas hemlighetsfulla präster, som i tysthet jämföra allt med fullkomlighetsidealet, skulle hos denna lilla sömmerska, mitt genom det parisiska behagets genomskinliga slöja, ha tyckt sig skönja antikens heliga harmoni. Det var ras hos detta barn av det dunkla djupet. Hon var skön både i stil och i

rytm. Stilen är idealets form, rytmen är dess rörelse.

Vi ha sagt, att Fantine var själva glädjen. Fantine var också kyskheten.

En betraktare, som uppmärksamt givit akt på henne, skulle mitt genom all den berusning, som hörde åldern, årstiden och kärleksyran till, hos henne ha funnit ett outplånligt uttryck av ärbarhet och blygsamhet. Hos henne röjde sig ännu alltjämt en smula förvåning. Denna kyska förvåning är den skiftning, som skiljer Psyke från Venus. Fantine hade de långa, fina, snövita fingrarna hos en vestal, som med en guldnål rör om den heliga eldens aska. Ehuru hon ingenting nekat Tholomyès, såsom vi endast allt för snart skola se, vai hennes ansikte fullkomligt jungfruligt, då det befann sig i vila. Ett slags allvarlig, nästan sträng värdighet inkränktade det plötsligt vissa ögonblick och ingenting kunde vara egendomligare och mera rörande än att se glädjen däri slockna så hastigt och tankfullheten så utan all övergång efterträda ysterheten. Detta plötsliga allvar, stundom skarpt utpräglat, liknade en gudinnas stolta förakt. Hennes panna, näsa och haka hade denna

linjernas jämvikt, som är någonting helt annat än proportionernas jämvikt och varav harmonien i ansiktet beror. I det så kännetecknande mellanrum, som skiljer näsroten från överläppen, hade hon detta omärkliga och förtjusande veck, detta hemlighetsfulla kyskhetsmärke, som gjorde Barbarossa förälskad i en dianabild, som hittades under grävningarna i Ikonien.

Kärleken är ett fel, må vara. Fantine var oskulden, flytande på felet.

IV.

Tholomyès är så upprymd, att han sjunger en spansk visa.

Denna dag var från början till slut en enda morgonrodnad. Hela naturen tycktes ha skollov och skratta. Saint-Clouds parterrer utsände vällukter. Vindfläktar från Seine satte löven i en sakta dallring. Grenarna gungade för vinden. Bina plundrade jasminerna. En hel rövarskara av fjärilar kastade sig över röllekorna, klövern och vildhavren. I konungens av Frankrike majestätiska park fanns en hel svärm av landstrykare, fåglarna.

De fyra glada paren strålade i solskenet, på fälten, bland blommorna och bland träden.

Och flickorna i detta lilla paradisiska sällskap, talande, sjungande, springande, dansande, jagande efter fjärilar, plockande åkervindor, vätande ned sina genombrutna rosenfärgade strumpor i

det höga gräset, blomstrande, yra, alls icke grymma, mottogo allesammans litet här och litet där kyssar av alla, med undantag av Fantine, som inneslöt sig i sin emellanåt påkommande drömmande och stränga otillgänglighet och som älskade.

— Du, sade Favourite till henne, du ser då alltid så förbryllad ut.

Sådant är glädje. Sådana lyckliga par äro, där de gå fram, ett mäktigt upprop till livet och naturen samt avlocka allt smekningar och ljus. Det var en gång en fé, som gjorde ängarna och träden enkom för de älskande. Därav denna eviga skola för älskande i lundarnas sköte, som ständigt börjar på nytt och som skall vara så länge, som det finns lundar och studenter. Därav denna popularitet, som våren åtnjuter hos tänkarna. Patriciern och den kringvandrande skärsliparen, hertigen, päreu och skrivkarlen, hovfolk och stadsfolk, såsom man fordom uttryckte sig, alla äro de denna fés undersåter. Man skrattar, man letar efter varandra, en gudomlig klarhet ligger i luften. Huru blir ej allt förvandlat och förklarat av kärleken! Simpla skrivare bli gudar. Och de små skriken sedan, förföljandet i gräset, det smär-

ta livet omfattat i flykten, detta pladder, som klingar som ljuva melodier, denna hyllning, som ljuder i sättet att uttala ett enda ord, dessa körsbär, som den ena munnen snappar ifrån den andra, allt detta flammar och övergår till en himmelsk lycksalighet. De vackra flickorna giva sig själva till en ljuvlig plundring. Man är färdig tro, att det aldrig skall taga slut. Filosofer, skalder och målare betrakta denna yrsel och veta icke, vad de skola göra därav, så förbländade äro de. Avresan till Kytere! utbrister Watteau. Lancret, målaren av folklivet, betraktar sina hederliga borgare, där de flugit upp i det blå. Diderot sträcker ut armarna mot all denna kärlekshandel, och d'Urfé blandar druider i skaran.

Efter frukosten hade de fyra paren gått till vad som då kallades le carré du roi för att se en växt, som nyligen kommit från Indien och vars namn för tillfället undfallit oss, men som vid denna tid drog hela Paris ut till Saint-Cloud. Det var ett sällsamt och förtjusande litet träd med hög stam. Dess otaliga, intrasslade grenar, fina som trådar, men utan blad, voro betäckta med millioner små vita rosor, vilket gav det lilla trädet utseende

av en med blommor alldeles översållad peruk. Beundrande skaror stodo alltjämt omkring det.

Sedan busken var beskådad, ropade Tholomyès: Jag bjuder på åsnor. Och sedan priset avtalats med en åsneägare, återkommo de på detta sätt över Vanves och Issy. I Issy inträffade en händelse. Parken, en nationalegendom, som vid denna tid innehades av proviantmästaren Bourguin, stod tillfälligtvis öppen. De gingo in genom grinden, besökte eremitbilden i hans grotta, prövade de hemlighetsfulla verkningarna av det ryktbara spegelkabinettet, en lättfärdig snara, värdig en satyr, som blivit millionär, eller Turcaret, förvandlad till Priapos. De svängde duktigt upp och ned i den stora repgungan, som var fäst vid de bägge kastanjeträden, vilka abbé de Bernis gjort ryktbara. Medan de unga sköna, den ena efter den andra, gungade däri, varvid, under allmänt skratt deras klänningar fladdrade i sådana veck, att Greuze däri skulle funnit ett fördelaktigt tillfälle till studier, sjöng toulousaren Tholomyès, litet spanior som han var — Toulouse är släkt med Tolosa — på en vemodig melodi den gamla visan g a l l e g a, efter all sannolikhet ingiven

av anblicken av någon vacker flicka, svängande i full fart på ett tåg mellan två träd.

Soy de Badajoz
amor me llama.
Toda mi alma
es en mis ojos
porque ensennas
a tus piernas.

Endast Fantine vägrade att gunga.

— Jag tycker inte om, att man tar sig ett sådant där sätt, sade Favourite tämligen vasst.

Sedan de lämnat åsnorna, ny glädje. De färdades på båt över Seine, och från Passy gingo de till fots till Barrière de l'Étoile. Som vi erinra oss, hade de varit på benen från klockan fem på morgonen. Men vad betyder det! Det finns ingen trötthet på söndagen, sade Favourite. På söndagen har tröttheten ledigt. Omkring klockan tre åkte de fyra paren, huvudyra av sällhet, utför rutschbanan, en besynnerlig byggnad, som då upptog kullarna vid Beaujou, och vars ormlikt slingrande linje man såg över trädtopparna i Champs-Élysées.

Allt emellanåt ropade Favourite:

— Än överraskningen då? Jag vill ha den där överraskningen.

— Tålamod! svarade Tholomyès.

V.

Hos Bombarda.

Sedan man blivit mätt på rutschbanan, hade man börjat tänka på middagen, och den strålande oktetten, som slutligen blivit litet trött, hade hamnat på värdshuset Bombarda, en liten filial, som den ryktbare restauratören Bombarda, vilkens skylt då sågs på Rivoligatan bredvid Passage Delorme, hade upprättat i Champs-Élysées.

Ett stort, men fult rum med alkov och längst inne i den en säng — i anseende till den stora mängden av gäster om söndagarna hade de måst nöja sig med detta krypin. Två fönster, från vilka man genom almarnas lövverk kunde se kajen och floden. En härlig stråle av augustisolen snuddade förbi fönstren. Två bord: på det ena ett ståtligt berg av blombuketter, blandade med mans- och fruntimmershattar, vid det andra de fyra paren

sittande omkring en trevlig samling av fat, tallrikar, glas och buteljer, ölkrus och vinflaskor om varandra, föga ordning på bordet, någon oordning därunder.

"Under bordet gjorde de förskräckligt oväsen med fötterna."

säger Molière.

Se där, var man klockan halv fem på eftermiddagen hade det sällskap av herdar och herdinnor, som börjat sin utflykt klockan fem på morgonen. Solen var i nedgående, matlusten i avtagande.

Champs-Élysées, fulla av sol och folk, voro endast ljus och damm, två saker, av vilka äran är sammansatt. Marly-hästarna, denna gnäggande marmor, stegrade sig i en guldsky. Vagnar foro fram och tillbaka. En skvadron av de ståtliga livdrabanterna, med trumpetaren i spetsen, kom ridande utför Avenue de Neuilly. Den vita fanan, åt vilken den nedgående solen gav en skiftning i rosenrött, svajade från tuilerieskupolen. Place de la Concorde, som då ånyo blivit Place Louis XV, vimlade av glada promenerande. Många buro en silverlilja hängande i det vita moaréband, som år 1817 ännu icke alldeles försvunnit ur knapphålen.

Här och där mitt ibland de förbigående, som samlade sig omkring dem och klappade händerna, dansade flockar av små flickor i ring och sjöngo därtill en på den tiden berömd bourbonsk visa, som var ämnad att alldeles förkrossa de hundra dagarna och hade till omkväde:

Sänd oss vår far tillbaka från Gent,
giv oss åter vår far!

Skaror av förstadsbor i helgdagsdräkt, stundom till och med utstyrda med liljor som parisborgarna själva, sågos spridda på det stora torget och på Marigny-torget. Somliga av dem kastade ring eller åkte karusell på trähästarna, andra drucko, några boktryckarlärlingar buro pappersmössor. Över allt hördes deras skratt. Allt strålade av fröjd. Det var en obestridligt fredlig tid, en tid av djup rojalistisk trygghet. Det var den tid, då en förtrolig rapport från polisprefekten Anglès till konungen, och som särskilt rörde Paris' förstäder, slutade med dessa rader:

"Allt noga övervägt, Ers Majestät, har man ingenting att frukta av de där människorna. De äro sorglösa och makliga som kattor. Den lägre

befolkningen i provinserna är bångstyrig, men icke den i Paris. De äro alla smått folk. Det skulle behövas två sådana ställda på varandra för att få ihop en av Ers Majestäts grenadierer. Man har ingenting att frukta av huvudstadens befolkning. Det är märkvärdigt, att den på ett femtiotal år ytterligare avtagit i kroppslängd, och folket i Paris' förstäder är mindre till växten nu än före revolutionen. Det är icke farligt. Med ett ord, det är beskedligt pack."

Att en katt kan förvandlas till ett lejon, det anse polisprefekterna omöjligt. Sådant händer likväl, och detta är det underbara med pariserbefolkningen. Katten, så föraktad av greve Anglès, stod dock hos forntidens republiker i stor aktning. Han var i deras ögon ett förkroppsligande av friheten, och på det stora torget i Korint stod en jättestor bronskatt. Restaurationens enfaldiga polis såg pariserbefolkningen allt för mycket i rosenrött. Befolkningen är visst icke det "'beskedliga pack", som man tror den vara. Parisaren är för fransmannen, vad atenaren var för greken. Ingen sover bättre än han, ingen är mera innerligt lättsinnig än han och maklig är han, ingen har mera ut-

seende av att kunna glömma. Må man dock icke lita därpå! Han är i stånd till allt slags sorglöshet, men då äran vinkar vid målet, är han beundransvärd i allt slags raseri. Giv honom en pik, och han skall göra en 10:e augusti. Giv honom ett gevär, och ni skall få ett Austerlitz. Han är Napoleons stödjepunkt och Dantons hjälphär. Gäller det fäderneslandet, skriver han in sig i rullan. Gäller det friheten, bryter han upp stenläggningen. Akta er! Hans hår, resande sig av vrede, talar om hjälten. Hans blus draperar sig som romarens krigsmantel. Akta er! Av första bästa Grenétagata skall han göra ett kaudinskt pass. Om timmen slår, skall denne förstadsbo växa, skall denne lille man resa på sig och blicka omkring sig på ett fruktansvärt sätt. Hans andedräkt skall bli en storm, och ur detta stackars svaga bröst skall utgå en vind, tillräckligt stark att skaka Alperna ur deras fogar. Tack vare den parisiske förstadsbon kunde revolutionen med sina härar erövra Europa. Förstadsbon sjunger, det är hans glädje. Giv honom en sång, som överensstämmer med hans natur, och ni skall få se. Så länge han icke har någon annan refräng än carmagno-

len, störtar han endast Louis XVI. Låt honom sjunga marseljäsen och han skall befria världen.

Sedan vi tecknat denna not i kanten av herr Anglès' rapport, återvända vi till våra fyra par. Middagen led, som vi redan sagt, mot sitt slut.

VI.

Ett kapitel, vari man tillber varandra.

Bordsprat och kärleksprat, det ena är lika omöjligt att taga fatt uti som det andra. Kärleksprat är skyar, bordsprat är rökmoln.

Fameuil och Dahlia gnolade, Tholomyès drack, Zephine skrattade, Fantine smålog. Listolier blåste i en trätrumpet, som han köpt i Saint-Cloud. Favourite gav Blachevelle en öm blick och sade:

— Blachevelle, jag tillber dig.

Detta föranledde Blachevelle att fråga:

— Vad skulle du göra, Favourite, om jag upphörde att älska dig?

— Jag! utbrast Favourite. Ah, säg inte något sådant, ens på skämt! Om du upphörde att älska mig, skulle jag springa efter dig, spänna klorna i dig, klösa dig, hälla vatten över dig, låta häkta dig.

Blachevelle smålog med det belåtna och dumma självbehaget hos en man, vilkens egenkärlek blivit kittlad.

Favourite återtog:

— Jo, jag skulle just skrika på polis! Jag skulle visst lägga det på sinnet! Eländige!

Blachevelle kastade sig förtjust baklänges på stolen och tillslöt högmodigt bägge ögonen.

Under det allmänna sorlet yttrade nu Dahlia helt sakta till Favourite, allt under det hon åt:

— Du avgudar då riktigt din Blachevelle?

— Jag? Jag avskyr honom, svarade Favourite i samma ton och fattade åter sin gaffel. Han är snål. Jag tycker om den lille, som bor mitt emot mig. Det är en präktig gosse, skall du tro. Känner du honom? Man kan se, att han har anlag för att bli aktör. Jag tycker om aktörer, jag. Så snart han kommer hem, säger hans mamma: "Ack, min Gud, mitt lugn är nu förbi! Nu skall han börja med sitt skrik igen. Men, käre gosse, du spräcker ju örhinnorna på mig!" Han går omkring i huset, upp till råttorna på vindarna, i alla möjliga svarta hål, så högt upp han kan komma och sjunger och deklamerar, Gud vet icke allt vad, så att

man hör honom ända ned. Han förtjänar redan en franc om dagen på att skriva advokatyr hos en advokat. Han är son till en för detta kantor i Saint-Jacques du Haut-Pas. Ack, han är för söt! Han tillber mig så, att då han här om dagen såg mig vispa pannkakssmet, sade han: Mamsell, gör pannkakor av era handskar, och jag skall äta upp dem. Det är endast artister, som kunna säga sådana där saker. Ack, han är för söt! Jag är nära att bli galen i den där lille. Men det är det samma, jag säger ändå till Blachevelle, att jag tillber honom. Men vad jag ljuger! Åh, vad jag ljuger!

Favourite gjorde ett uppehåll och fortfor sedan:

— Ser du, Dahlia, jag är ledsen. Det har inte gjort annat än regnat hela sommarn, blåsten retar mig, blåst tar inte bort misshumöret, Blachevelle är så ful, på torget finns knappast någonting annat än spritärter att få, man vet inte, vad man skall äta, jag har spleen, såsom engelsmännen säga, och smöret är så dyrt. Och sedan, ser du, är det ju en fasa, att vi skola äta middag i ett rum, där det står en säng. Det ger mig avsmak för livet.

VII.

Tholomyès' vishet.

Under det somliga sjöngo, pratade de andra överljutt och alla på en gång. Man kunde i sorlet icke urskilja ett ord. Då trädde Tholomyès emellan.

— Låt oss inte prata i vädret längre och inte heller så fort, utbrast han. Låt oss tänka först, om vi vilja blända. Allt för mycken improvisation gör huvudet fäaktigt tomt. På öl, som rinner, samlas ingen fradga. Därför, ingen brådska, mina herrar! Låt oss blanda majestät i yran. Låt oss äta med andakt. Låt oss skynda långsamt. Låt oss ej ha så bråttom. Sen på våren, om den skyndar sig för mycket, så blir den bränd, det vill säga av frosten. Överdriven iver förstör både persike- och aprikosträden. Överdriven iver dödar behaget och glädjen vid en god middag. Ingen

iver, mina herrar! Grimod de la Reynière är av samma mening som Talleyrand.

Ett doft knorrande hördes bland gruppen.

— Tholomyès, låt oss vara i fred, sade Blachevelle.

— Ned med tyrannen! sade Fameuil.

— Bombarda, Bombance och Bamboche!*) skrek Listolier.

— Det är ju söndag, återtog Fameuil.

— Vi äro ju spiknyktra, tillade Listolier.

— Tholomyès, inföll Blachevelle, betrakta mitt lugn (mon calme).

— Ja så, du är då markisen**), svarade Tholomyès.

Denna gottköpsordlek gjorde samma verkan som en sten, kastad i ett kärr. Markis de Montcalm var en den tiden ryktbar rojalist. Alla grodorna tego.

— Vänner, lugna er! utbrast Tholomyès med tonen av en man, som återtager herraväldet. Man

*) Bombance betyder även frassande måltid och bamboche utsvävande lustbarhet. Sådant hörde till Bombarda, menar väl Listolier med sina omstöpningar av hans namn.

**) Marquis betyder även en dum sprätt, snobb.

bör inte med allt för mycken häpnad mottaga denna från himlen nedfallna ordlek. Allt, som faller ned på det viset, är därför inte nödvändigt förtjänt av förtjusning och aktning. Ordleken är den träck, som snillet fäller under flykten. Infallet faller ned, lika gott var, och snillet fördjupar sig i den blå rymden, sedan det kläckt ur sig en dumhet. En vitaktig klick, som plattar ut sig på klippan, hindrar inte kondoren att sväva i luften. Vare det långt ifrån mig att vilja smäda ordleken! Jag ger honom blott den ära honom tillkommer, men ingenting vidare. Allt, vad vi äga vördnadsbjudande, upphöjt och förtjusande i mänskligheten, kanske också utom mänskligheten, har tillåtit sig ordlekar. Jesus Kristus gjorde en ordlek om den helige Petrus, Moses över Isaac, Aiskylos över Polyneikes, Kleopatra över Octavius. Och märk väl, att denna Kleopatras ordlek föregick slaget vid Aktion, och att ingen utan den skulle påminna sig staden Toryne, ett grekiskt ord, som betyder köksslev. Efter detta medgivande återgår jag till min predikan. Mina bröder, jag upprepar det, ingen iver, ingen oreda, ingen överdrift, inte ens i infall, löjen, nöjen och ordlekar. Hör

mig, jag har Amfiaraos' försiktighet och Cæsars flintskallighet. Det bör vara en gräns även för rebusar. Est modus in rebus. Det bör vara en gräns även för middagar. Ni tycka om äppletårta, mina damer, men missbruka den därför icke. Även i tårtväg bör man ha sunt förnuft och sans. Frässeriet straffar frässaren. Den dåliga matsmältningen har av den gode Guden fått sig ålagt att läsa moral för magen. Och märk väl, var och en av våra lidelser, till och med kärleken, har en mage, som man inte bör proppa allt för full. I allting bör man i tid skriva ordet slut, finis. Man måste behärska sig, när det blir högst nödvändigt, skjuta regeln för sin matlust, sätta sin smak i kurran och själv föra sig till vaktkontoret. Vis är den, som vet att i det rätta ögonblicket själv verkställa sin häktning. Hav något förtroende för mig. Emedan jag studerat min lagfarenhet en smula, efter vad mina examina intyga, emedan jag känner skillnaden emellan en väckt och en anhängig fråga, emedan jag försvarat en latinsk avhandling om det sätt, varpå tortyren användes i Rom under den tid, då Munatius Demens var quæstor parricidii, emedan jag, efter

vad det vill synas, kommer att bli juris doktor, så följer därav icke med ringaste nödvändighet, att jag skulle vara ett dumhuvud. Jag anbefaller er måtta i era begär. Så sant som jag heter Felix Tholomyès, är icke detta väl talat. Lycklig den, som, då timmen slagit, fattar ett hjältemodigt beslut och avgår som Sulla eller Origenes!

Favourite lyssnade med djup uppmärksamhet.

— Felix, sade hon, vilket vackert ord! Jag tycker om det namnet. Det är latin. Det betyder det samma som Prosper, lycklig.

Tholomyès fortfor:

— Quirites, gentlemen, caballeros, mina vänner! Vilja ni, att blodet skall rinna lugnare i era ådror, vilja ni trotsa kärleken? Ingenting är enklare. Se här receptet: limonad, stark kroppsrörelse, strängt arbete, bär ryggen av er, släpa stora stenblock, sov ej, vaka, proppa uti er salpeterhaltiga drycker och näckrosdekokter, sörpla i er emulsioner av vallmo och Vitex, krydda allt detta med en sträng diet, svält, så att ni äro nära att dö av hunger, lägg till allt detta kalla bad, gördlar med insydda örter, en pålagd blyplåt, tvättningar med blyvatten och ättiksomslag. Kvinnan

åter, fortfor Tholomyès, misstro henne! Olycklig den, som överlämnar sig åt en kvinnas ombytliga hjärta! Kvinnan är trolös och fallen för att slingra sig. Hennes avsky för ormen kommer av yrkesavund. Ormen, det ordet står att läsa på butikens framsida.

— Tholomyès, skrek Blachevelle, du är drucken!

— Visst tusan! sade Tholomyès.

— Nå var glad då, återtog Blachevelle.

— Beviljas, svarade Tholomyès.

Och fyllande sitt glas, sade han, i det han reste sig upp:

— Ära vare vinet! N u n c t e, B a c c h e, c a n a m! Förlåt, mina damer, det är spanska. Och beviset därför, senoras, är: sådant folk, sådan tunna. Den kastillanska arroban håller sexton liter, den alikantiska cantaron tolv, Canarieöarnas almuda tjugofem, Baleariska öarnas cuartain tjugosex och tsar Peters stövel trettio. Leve denne tsar, som var stor, och leve hans stövel, som var ännu större! Mina damer, ett vänligt råd: tag vilse på granne, om er så för gott synes. Det är kärlekens egenhet att gå vilse. Kärleken är inte

skapad till att krypa ihop på ett ställe och förslöas som en engelsk tjänsteflicka, som fått valkar på knäna av golvskurning. Den är inte skapad för sådant, den svävar glättigt omkring, den ljuva kärleken. Man säger: att fela är mänskligt; jag säger: att fela är kärleken givet. Mina damer, jag tillber er allesammans. O Zéphine, o Joséphine, era mer än småtäcka drag skulle vara förtjusande, om det inte vore någonting snett i dem. Ni ser ut som ett vackert ansikte, på vilket någon av våda kommit att sätta sig. Vad Favourite beträffar, o nymfer och sånggudinnor! så hände det en dag, då Blachevelle gick över rännstenen på gatan Guérin-Boisseau, att han fick se en vacker flicka med vita, väl pådragna strumpor visa sina ben. Denna prolog föll honom i smaken, och Blachevelle blev kär. Föremålet för denna kärlek var Favourite. O Favourite, du har joniska läppar! Det fanns en grekisk målare vid namn Euforion, som hade fått tillnamnet läppmålaren. Endast denne grek skulle ha varit värdig att måla av din mun. Hör! Före dig fanns ingen varelse värdig ditt namn. Du är skapad att emottaga äpplet liksom Afrodite eller att äta av det

liksom Eva. Skönheten börjar med dig. Jag talade om Eva, det är du, som skapat henne. Du förtjänar patentbrev på uppfinningen av den vackra kvinnan. O Favourite, jag upphör att säga d u till er, emedan jag övergår från poesi till prosa. Ni talade nyss om mitt namn. Detta väckte rörelse hos mig, men vilka vi än må vara, så låt oss misstro namn. De kunna bedraga. Jag heter Felix, men är likväl inte lycklig. Orden äro lögnare. Låt oss ej blint antaga de antydningar, som de giva oss. Det skulle vara ett misstag att skriva till Liège efter kork*) och till Pau efter handskar**). Miss Dahlia, i ert ställe skulle jag kalla mig Rosa. En blomma bör lukta gott och kvinnan bör ha själ. Jag säger ingenting om Fantine, hon är en svärmerska, en drömmerska, en grubblerska, en sensitiva. Hon är en skugga med gestalten av en nymf och blygheten hos en nunna, som förirrat sig in i grisettlivet, men som tar sin tillflykt till illusionerna, som sjunger, som beder och som betraktar det blå himlavalvet utan att rätt veta, varken vad hon ser eller vad hon gör,

*) L i è g e betyder kork.

**) P a u, ordlek på p e a u, skinn.

och som med blicken riktad mot himlen irrar omkring i en trädgård, där hon ser flere fåglar, än som finnas till. O Fantine, vet detta: jag, Tholomyès, jag är en illusion. Men hon hör mig icke en gång, denna drömmarnas blonda dotter. För övrigt är allt hos henne friskhet, ljuvhet, ungdom, mild morgonglans. O Fantine, flicka värdig att kallas Marguerite eller Perle, du är bland kvinnor en pärla av renaste vatten. Mina damer, ännu ett råd: gift er aldrig. Äktenskapet är en ympning, den kan lyckas eller misslyckas. Undvik detta vågspel. Men vad är det jag här står och pratar! Det är ju förspillda ord. Flickorna äro ohjälpliga i fråga om giftermål, och vad vi än må säga, vi, som äro kloka, skall det inte kunna avhålla västsömmerskor och skonåtlerskor från att drömma om en make, översållad med diamanter. Må så vara då! Men kom ihåg en sak, mina sköna: Ni äta för mycket socker. Ni ha inte mer än ett fel, o kvinnor, och det är att knapra på socker. O gnagande kön, dina små vackra vita tänder äro förtjusta i socker. Men hör nu noga på: Sockret är ett salt. Alla salter verka förtorkande. Sockret är det mest förtorkande av alla

salter. Det utdriver blodvattnet tvärs igenom ådrornas väggar. Därav blodets levring och slutliga stelnande, därav tuberkler i lungorna, därav döden. Och det är skälet, varför sockersjukan är nära besläktad med lungsot. Knapra således inte på socker, och ni skola leva. Jag vänder mig nu till männen. Mina herrar, gör erövringar. Roffa utan samvetskval till er varandras älskarinnor. Chassez-croisez! Ingen vän i kärlek. Över allt, där det finns en skön kvinna, öppen fiendskap! Ingen pardon, krig på liv och död! En vacker kvinna är en c a s u s b e l l i. Att äga en vacker kvinna är ett uppenbart brott. Alla historiens anfallskrig ha blivit föranledda av kjortlar. Kvinnan är mannens rätt. Romulus bortrövade sabinskorna, William Erövraren angelsachsiskorna. Cæsar romarinnorna. Den man, som ej är älskad, kretsar som en gam omkring andras älskarinnor, och vad mig angår, slungar jag till alla de olycklige, som äro löshästar, Bonapartes sublima proklamation till den italienska armén: »Soldater! Ni sakna allt. Fienden har det.»

Tholomyès avbröt sig.

— Hämta då andan, Tholomyès, sade Blachevelle.

I det samma uppstämde Blachevelle, sekunderad av Listolier och Fameuil, på en klagande melodi en av dessa artistvisor, sammansatta av de första bästa ord, som kommit för författaren, än rika på rim, än utan sådana, meningslösa likt trädens rörelser och vindens sus, och som födas med röken ur tobakspipan och dunsta bort med den. Se här den visa, med vilken sällskapet besvarade Tholomyès' tal:

Les pères dindons donnèrent
de l'argent à un agent,
pour que mons Clemont-Tonnerre
fût fait pape à la Saint-Jean;
mais Clermont ne put pas être
fait pape, n'étant pas prêtre;
alors leur agent rageant,
leur rapporta leur argent.

Detta var icke ägnat att hejda Tholomyès' improvisationer. Han tömde sitt glas, fyllde det på nytt och började åter:

— Ned med visheten! Glöm allt, vad jag har sagt. Var varken blyga, försiktiga eller förståndiga! Jag föreslår en skål för glädjen. Låt oss vara glada! Fullända vår kurs i lagfarenheten med dårskap och ätande. Dålig matsmältning

och romersk rätt. Må Justinianus vara hanen och Frâsseriet honan! Glädje i botten! Lev, o skapelse! Världen är en stor diamant. Jag är lycklig. Fåglarna äro förvånande. Vilken fäst över allt! Näktergalen är en Elleviou*), som man får höra gratis. Sommar, jag hälsar dig. O Luxembourg! O ni alla georgikor på gatan Madame och i Allée de l'Observatoire! O drömmande gardister! O alla dessa förtjusande barnpigor, som, medan de vakta barnen, roa sig med att göra utkast till sådana! Amerikas pampas skulle behaga mig, om jag inte hade Odéons arkader. Min själ flyger bort till de jungfruliga skogarna och savannerna. Allt är skönt. Flugorna surra i solskenet. Solen har nyst fram kolibrin. Omfamna mig, Fantine!

Han tog miste och omfamnade Favourite.

*) Ryktbar fransk sångare på den tiden.

VIII.

En hästs död.

— Man äter bättre hos Édon än hos Bombarda, utbrast Zéphine.

— Jag föredrar Bombarda framför Édon, förklarade Blachevelle. Hos honom är det mera lyx. Det är mera asiatiskt. Se bara salen därnere. Där finnas speglar (glaces) på väggarna.

— Jag tycker mera om glass (glace) på min tallrik, sade Favourite.

Blachevelle höll i sig:

— Och se på knivarna sedan. Hos Bombarda äro skaften av silver, men hos Édon av ben. Och silver är dyrbarare än ben.

— Undantagandes för dem, som ha silverhaka, anmärkte Tholomyès.

I det samma betraktade han Invaliddômen, som syntes från Bombardas fönster.

Ett ögonblicks tystnad inträdde.

— Tholomyès, skrek Fameuil, Listolier och jag hade nyss en dispyt.

— En dispyt är nog bra, svarade Tholomyès, men ett gräl är ändå bättre.

— Den rörde filosofien.

— Jaså.

— Vem föredrar du, Descartes eler Spinoza?

— Désaugiers, sade Tholomyès.

Sedan han fällt detta utslag, drack han och återtog:

— Jag samtycker att leva. Allt är inte slut här på jorden, efter som man ännu kan prata galenskaper. Jag tackar de odödliga gudarne därför. Man ljuger, men skrattar. Man bejakar, men tvivlar. Det oväntade springer fram ur förnuftsslut. Det är skönt. Det finns ännu människor härnere, som förstå att lustigt öppna och tillsluta paradoxens attrapp. Det här vinet, mina damer, som ni dricka med så lugn min, är madeira, vuxet på Coural das Freiras, som ligger tre hundra sjutton famnar över havsytan. Besinna det, medan ni dricka! Tre hundra sjutton famnar! Och herr Bombarda, denne ypperlige restauratör,

ger er dessa tre hundra sjutton famnar för fyra francs och femtio centimes!

Fameuil avbröt på nytt:

— Tholomyès, dina åsikter äro lag. Vilken är din favoritförfattare?

— Ber..

— Quin*)?

— Nej, Choux**).

Och Tholomyès fortfor:

— Ära vare Bombarda! Han skulle i mina ögon gå upp emot Munofis från Elefantine, om han kunde plocka mig en alme***), och mot Tygelion från Kaironeia, om han kunde skaffa mig en hetär. Ty, mina damer, det fanns Bombardor även i Grekland och Egypten. Det har Apulejus berättat oss. Ack, ständigt samma saker och ingenting nytt! Ingenting outgivet mera i skaparens skapelse! N i l s u b s o l e n o v u m, sade Salomo. A m o r o m n i b u s i d e m, sade Virgilius. Och Carabine stiger med Carabin i båt

---

*) B e r q u i n, berömd författare av skrifter för barn.

**) B e r c h o u x, känd för kvicka poem rörande gastronomien.

***) A l m e eller a l m e h, offentlig danserska och sångerska i Egypten och flerstädes.

vid Saint-Cloud, liksom Aspasia inskeppade sig med Perikles på flottan vid Samos. Ett sista ord! Veta ni, vem Aspasia var, mina damer? Ehuru hon levde på en tid, då kvinnorna ännu icke hade själ, så var hon en själ, en själ skiftande i rosens och purpurns färg, mera glödande än elden, mera frisk än morgonrodnaden. Aspasia var en varelse, hos vilken de bägge ytterligheterna i kvinnans natur berörde varandra: hon var en fal gudinna, en Sokrates i förening med Manon Lescaut. Aspasia blev skapad för den händelsen, att Prometeus skulle behöva en älskarinna.

Tholomyès, som var riktigt i farten, skulle svårligen ha hejdat sig, om icke just i detta ögonblick en häst hade störtat på kajen utanför. Hans fall kom både kärran och talaren att tvärstanna. Det var ett gammalt och magert sto från Beauce, moget för hudavdragaren och spänt för en mycket tung kärra. Då det uttröttade och maktlösa djuret kommit utanför Bombardas, hade det vägrat att gå längre. Denna händelse hade lockat folk till stället. Knappt hade den svärjande och förbittrade körsvennen haft tid att med vederbörlig kraft uttala de i ty fall vedertagna orden: d i n

hund! understödda av ett obarmhärtigt piskrapp, förrän skinkmärren föll för att aldrig mera resa sig. Vid det knotande sorlet bland de förbigående vände sig Tholomyès' glada åhörare om, och Tholomyès begagnade sig därav för att avsluta sitt tal med följande vemodiga strof

Elle était de ce monde où coucous et carrosses
ont le même destin,
et, rosse, elle a vécu ce que vivent les rosses,
l'espace d'un mâtin!

— Stackars häst! suckade Fantine.

Och Dahlia utbrast:

— Nej, hör på Fantine, som ger sig till att ömka en häst! Hur kan man vara ett sådant erbarmligt kräk!

I detta ögonblick lade Favourite armarna i kors, kastade huvudet tillbaka och sade, i det hon beslutsamt såg på Tholomyès:

— Nå, hur går det med överraskningen?

— Riktigt ja. Ögonblicket är nu kommet, svarade Tholomyès. Mina herrar, timmen att överraska dessa damer har slagit. Mina damer, vänta oss här ett ögonblick.

— Det börjar med en kyss, sade Blachevelle.

— På pannan, tillade Tholomyès.

Var och en tryckte högtidligt en kyss på sin älskarinnas panna. Sedan gingo de alla fyra i rad mot dörren, läggande fingret på munnen.

Favourite klappade händerna, då de gingo ut.

— Det börjar redan bli roligt, sade hon.

— Dröj inte för länge, framviskade Fantine. Vi vänta på er.

IX.

Glatt slut på glädjen.

Sedan de unga flickorna blivit ensamma, lade de sig två och två med armbågarna på fönsterbrädena och pratade, samt sträckte emellanåt ut huvudena för att tala från det ena fönstret till det andra.

De sågo de unga karlarne arm i arm gå ut från Bombardas, därpå vända sig om och skrattande nicka åt dem samt därefter försvinna i denna dammhöljda och stojande söndagshop, som en gång i veckan inkräktar Champs-Élysées.

— Dröj inte länge! ropade Fantine.

— Vad kan det väl vara de gå efter åt oss? sade Zéphine.

— Helt säkert blir det någonting vackert, sade Dahlia.

— Jag för min del, sade Favourite, önskar, att det måtte vara någonting av guld.

Deras tankar förströddes snart av livet vid flodstranden, vilket de urskiljde mellan grenarna på de stora träden och som roade dem mycket. Det var just timmen för postvagnarnas och diligensernas avgång. Nästan alla diligenserna till södra och västra Frankrike gingo då över Champs-Élysées. De flesta följde kajen och togo vägen genom tullporten till Passy. Stund efter annan sågs en stor vagn, målad i gult och svart, tungt lastad och med ett bullrande anspann, med en oformlig massa av uppstaplade koffertar, kappsäckar och packor i vaxduk samt uppfylld av huvuden, som genast försvunno, rusa som en furie genom folkmassan, sönderbråkande gatan och förvandlande stenarna till eldstål, så att gnistorna yrde omkring den som i en smedja och dammet som röken däri. Detta larm roade de unga flickorna. Favourite utbrast:

— Sådant oljud! Man kunde tro, att det vore hela knippen av kedjor, som flöge i väg.

En gång hände det, att en av dessa vagnar, som man knappast kunde urskilja genom almar-

nas lummiga grenar, stannade ett ögonblick samt därpå åter for av i fyrsprång. Detta förvånade Fantine.

— Det var besynnerligt! sade hon. Jag trodde, att diligensen aldrig stannade under vägen.

Favourite höjde på axlarna.

— Den Fantine, hon är då riktigt märkvärdig! Jag har just sett på henne av ren nyfikenhet. Hon förvånar sig över de enklaste saker. Antag nu, att jag är en resande och säger till diligenskusken: "Jag vill gå förut, låt mig stiga i på kajen, då ni far förbi". Diligensen kommer, ser mig, stannar och låter mig stiga upp. Sådant händer ju alla dagar. Du känner inte livet, kära du.

En stund förflöt sålunda. Plötsligt gjorde Favourite en rörelse, lik en, som vaknar upp ur sömnen.

— Nå, men överraskningen då? sade hon.

— Ja, det var sant, återtog Dahlia, den märkvärdiga överraskningen.

— De dröja bra länge, sade Fantine.

Just som Fantine framsuckade dessa ord, inträdde kyparen, som serverat middagen. Han höll i handen någonting, som liknade ett brev.

— Vad är det för slag? frågade Favourite.

Kyparen svarade:

— Det är ett papper, som herrarne bett mig lämna damerna.

— Varför lämnade ni inte fram det genast?

— Emedan herrarne befallde mig att inte lämna det åt damerna förr än efter en timme.

Favourite ryckte papperet ur kyparens hand. Det var verkligen ett brev.

— Kors! sade hon. Det har ingen adress. Men se här, vad som står skrivet utanpå:

"D e t t a ä r ö v e r r a s k n i n g e n."

Hon bröt ivrigt brevet, öppnade det och läste (hon kunde läsa):

"Våra älskarinnor!

Vet, att vi ha föräldrar. Föräldrar, vad det vill säga, kunna ni inte just ha mycken reda på. Så kallas i den borgerliga, barnsliga och hederliga lagen far och mor. Dessa föräldrar sucka, dessa gubbar återfordra oss, dessa hederliga män och hederliga kvinnor kalla oss förlorade söner, de önska vår återkomst och erbjuda sig att för vår skull slakta den gödda kalven. Vi lyda dem som dygdiga unga män. I det ögonblick ni läsa

detta, föra oss fem ystra hästar till våra pappor och mammor. Vi bryta upp lägret, som Bossuet säger. Vi resa, vi äro resta. Vi fly i Laffittes armar och på Caillards vingar. Diligensen till Toulouse rycker oss undan avgrunden, och avgrunden, det är ni, våra små sköna! Vi återvända i fullt trav, med en fart av en mil i timmen, till samhället, till plikten och till ordningen. Det är av vikt för fäderneslandet, att vi, liksom alla andra, bli prefekter, familjefäder, gårdsfogdar eller statsråd. Vörda oss. Vi uppoffra oss. Begråt oss som hastigast och ersätt oss snart. Om detta brev söndersliter er, så ge det lika gott igen. Farväl!

Under nära två år ha vi gjort er lyckliga. Hys därför intet agg till oss.

Blachevelle.
Fameuil.
Listolier.
Felix Tholomyès.

Postscriptum. Middagen är betald."

De fyra unga flickorna betraktade varandra.

Favourite bröt först tystnaden.

— Nå ja, utbrast hon, det var verkligen ett lustigt upptåg.

— Så befängt! sade Zéphine.

— Det måste ha varit Blachevelle, som fått det där infallet, återtog Favourite. Det gör mig kär i honom på nytt. Så fort han rest bort, kommer kärleken igen. Det är hela historien.

— Nej, sade Dahlia, det är ett påhitt av Tholomyès. Det känner man nog igen.

— I så fall, återtog Favourite, ned med Blachevelle och leve Tholomyès!

— Leve Tholomyès! ropade Dahlia och Zephine.

Och de brusto ut i ett skallande skratt.

Fantine skrattade som de andra.

En timme därefter, då hon kommit hem i sin kammare, grät hon. Det var, som vi sagt, hennes första kärlek. Hon hade överlämnat sig åt denne Tholomyès som åt en make, och den stackars flickan hade ett barn.

FJÄRDE BOKEN.

Att anförtro är stundom att lämna till spillo.

I.

Två mödrar, som träffas.

Under första fjärdedelen av innevarande århundrade fanns i Montfermeil nära Paris ett slags krog, som numera ej finnes till. Denna krog hölls av ett folk vid namn Thénardier, man och hustru. Den var belägen vid den lilla gatan Boulanger. Över dörren sågs ett bräde fastspikat på väggen. På detta bräde stod någonting målat, som liknade en karl, bärande på ryggen en annan karl, vilken var utstyrd med ett par väldiga förgyllda generalsepåletter med stora silverstjärnor; några röda fläckar föreställde blod. Återstoden av tavlan var idel rök och skulle sannolikt föreställa en

drabbning. Inunder lästes denna inskrift: Sergeanten från Waterloo.

Ingenting är vanligare än en lastvagn eller kärra utanför dörren till ett värdshus. Men det åkdon eller, rättare sagt, den del av ett åkdon, som en afton på våren 1818 spärrade gatan utanför krogen Sergeanten från Waterloo, skulle säkerligen genom sin väldiga storlek ha tilldragit sig en målares uppmärksamhet, om någon sådan gått där förbi.

Det var framredet av en av dessa blockvagnar, som i skogsbygder begagnas till att forsla plank och timmerstockar. Detta framrede bestod av en grov järnaxel med en tung tistelstång och uppbars av två ofantliga hjul. Det hela hade ett klumpigt, tungt och vanskapligt utseende. Man skulle kunnat taga det för lavetten till en jättekanon. Vägspåren hade överdragit hjulen, lötarna, naven, axeln och tistelstången med ett lager av dy, ej olikt det vederstyggliga, gulaktiga färglager, varmed man gärna pryder kyrkorna. Trävirket försvann under smutsen och järnet under rosten. Under axeln hängde som draperi en grov järnkedja, värdig en Goliat bland galärslavar.

Denna kedja ledde tanken, ej på de bjälkar, som den var ämnad att forsla, utan på de mastodonter och mammutdjur, till vilkas förspännande den skulle kunnat begagnas. Den hade någonting, som erinrade om bagnon, men om en cyklopisk och övermänsklig bagno, och den tycktes vara lossad från något vidunder, som varit fjättrat därmed. Homeros skulle med den ha bundit Polyfemos och Shakspeare Caliban.

Varför stod detta vagnsrede just på detta ställe av gatan?

Först och främst för att spärra henne och sedan för att fullborda sin rostningsprocess. I den gamla samhällsordningen ges det en mängd inrättningar, som man finner på detta sätt stående i sin väg under bar himmel och som icke ha några andra skäl för sin därvaro.

Mitten av kedjan hängde under axeln tämligen nära marken, och i själva bukten sutto denna afton, liksom på tåget i en repgunga, två små flickor, vilka, med armarna lindade om varandra, bildade en förtjusande grupp, den ena omkring två och ett halvt år, den andra aderton månader gammal, den mindre i famnen på den större. En om-

sorgsfullt knuten näsduk hindrade dem från att falla. En mor hade sett denna förskräckliga kedja och sagt till sig själv: Se där har jag ju en leksak åt mina barn!

De bägge barnen, som voro nätt och med en viss prydlighet klädda, strålade av glädje. Man skulle kunnat likna dem vid två rosor bland gammalt järnskräp. Deras ögon jublade, deras friska kinder logo. Den ena hade ljusbrunt, den andra mörkbrunt hår. Deras oskyldiga ansikten uttryckte den mest förtjusta förvåning. En blommande buske, som stod strax bredvid, sände till de förbigående vällukter, som tycktes komma från de små. Den lilla på aderton månader visade sin lilla bara mage med barndomens kyska oblyghet. Över och omkring dessa två täcka huvuden, strålande av glädje och badande i ljus, välvde sig som ingången till en håla det jättelika, av rost svartnade, nästan skräckinjagande vagnsredet, bildande ett virrvarr av hemska krokar och vinklar. Några steg därifrån satt modern nedhukad på tröskeln till krogen. Det var en kvinna med ett för övrigt föga behagligt utseende, men hos vilken dock i detta ögonblick fanns någonting rö-

rande, där hon satt och gungade sina bägge barn med ett långt snöre samt av fruktan för någon möjlig olycka följde dem med ögonen med detta på en gång om djuret och himlen erinrande uttryck, som är eget för varje moder. Vid varje svängning gåvo de vederstyggliga järnlänkarna ifrån sig ett gnisslande ljud, likt ett skri av vrede, men de små flickorna jublade, den nedgående solen deltog i denna glädje och ingenting kunde vara mera förtjusande än denna nyck av slumpen att av en kedja för titaner göra en gunga för keruber.

Under det hon gungade sina bägge små, gnolade modern med falsk ton på en då för tiden mycket omtyckt romans:

En krigsman så båld och en fröken så grann
de sutto tillhop' i det gröna.
De sågo med ömma begär på varann',
Alonzo den tappre — så kallades han....

Sången och aktgivandet på hennes små flickor hindrade henne från att höra och se, vad som tilldrog sig på gatan.

Emellertid hade någon nalkats, då hon började första versen av romansen, och plötsligt hörde hon en röst yttra helt nära hennes öra:

— Ni har där två vackra barn, min fru.

....och hon Imogene den sköna,

svarade modern, avslutande sin sång, varefter hon vände huvudet mot den talande.

En kvinna stod framför henne på några stegs avstånd. Denna kvinna hade, även hon, ett barn, som hon bar i sina armar.

Dessutom bar hon en tämligen stor nattsäck, som tycktes vara ganska tung.

Denna kvinnas barn var en av de gudomligaste varelser man kan få se. Det var en flicka om två eller tre år. Hon skulle kunnat tävla med de två andra små i fråga om det behagsjuka i sin utstyrsel. Hon hade en huva av fint lärft, bandrosor i tröjan och spetsar i mössan. En upplyft flik av hennes kjortel blottade ett av hennes vita, knubbiga och fasta ben. Hennes skära hy och goda hull voro beundransvärda. Man skulle haft lust att bita i den lilla sötungens små bullar till kinder. Om hennes ögon kunde man icke säga någonting annat, än att de måste vara mycket stora och hade präktiga ögonhår. Hon sov.

Hon sov den oinskränkt förtroendefulla sömn,

som tillhör hennes ålder. Mödrarnas armar äro skapade av ömhet. Barnen sova djupt i dem.

Vad modern beträffade, såg hon fattig och sorgsen ut. Hon var klädd som en arbeterska, vilken söker att åter bliva bondkvinna. Hon var ung. Var hon vacker? Kanske, men i denna dräkt kunde det icke synas. Hennes hår, varav en blond lock smög sig fram, tycktes vara mycket tjockt, men gömde sig obevekligt under en ful, tätt åtsittande och under hakan knuten huva, liknande en nunnas. Skrattet visar vackra tänder, om man har sådana, men hon skrattade icke. Hennes ögon sågo ut att icke på länge ha varit torra. Hon var blek och såg mycket trött och även något sjuk ut. Den lilla flickan, som sov i hennes armar, betraktade hon med denna min, som är egen för en mor, vilken själv har ammat sitt barn. En stor blå näsduk, lik dem, som invaliderna begagna till att putsa näsan med, och viken i trekant, dolde endast obetydligt hennes byst. Händerna voro solbrända och översållade med fräknar, vänstra pekfingret var tillhårdnat och sönderstucket av synålen. Hon var klädd i en grov, brun yllekappa, bomullsklänning och grova skor. Det var Fantine.

Det var Fantine, nästan oigenkänlig. Vid uppmärksammare betraktande fann man likväl, att hennes skönhet ännu alltjämt var den samma. Ett sorgset veck, som liknade ett begynnande ironiskt drag, fårade hennes högra kind. Vad hennes toalett beträffade, hade denna luftiga toalett av muslin och band, som tycktes sammansatt av glättighet, yrhet och musik, full av broderier och syréndoft, dunstat bort som den vackert glittrande rimfrosten, som man i solskenet tager för diamanter. Den smälter och lämnar grenen alldeles svart.

Tio månader hade förflutit efter det "lustiga upptåget".

Vad hade hänt under dessa tio månader? Man gissar det lätt.

Efter övergivandet kom betrycket. Fantine hade genast förlorat Favourite, Zéphine och Dahlia ur sikte. Då bandet hade slitits å männens sida, sönderrevs det också å kvinnornas. De skulle blivit högst förvånade, om någon fjorton dagar därefter sagt dem, att de varit vänner. Det fanns ej längre något skäl för dem att vara det. Fantine stod ensam. Fadern till hennes barn hade

rest sin väg — ack, dessa brytningar äro oåterkalleliga! — och hon befann sig fullkomligt ensam, med minskad vana vid arbete, men ökad smak för nöjen. Av sin förbindelse med Tholomyès förledd att ringakta det anspråkslösa yrke hon lärt, hade hon försummat sina kunder. Dessa hade dragit sig ifrån henne. Ingen utväg återstod. Fantine kunde knappast läsa och kunde alls icke skriva. Hon hade som barn endast fått lära sig att teckna sitt namn. Hon lät nu en offentlig skrivare sätta upp ett brev till Tholomyès, därpå ännu ett, sedan ett tredje. Men Tholomyès hade ej svarat på någotdera.

En dag hörde Fantine några skvallersystrar säga, då de betraktade hennes lilla flicka:

— Liksom någon skulle bry sig om sådana där barn! Folk höjer på axlarna åt sådana där barn.

Då tänkte hon på Tholomyès, som höjde på axlarna åt sitt barn och ej brydde sig om denna oskyldiga varelse. Och hennes sinne blev dystert vid tanken på den mannen. Vad var emellertid att göra? Hon visste ej, vem hon skulle vända sig till. Hon hade begått ett felsteg, men i djupet av hennes sinne bodde, såsom vi påminna oss,

blygsamhet och dygd. Hon kände dunkelt, att hon var färdig att falla i nöd och att glida ned i det värsta. Det gällde att vara modig. Hon var det och höll sig upprätt. Hon föll på den tanken att återvända till Montreuil, hennes födelsestad. Där skulle kanske någon känna igen henne och giva henne arbete. Men det var nödvändigt för henne att dölja sitt felsteg. Och hon förutsåg dunkelt, att en skilsmässa, ännu smärtsammare än den första, kunde för henne bli nödvändig. Hennes hjärta sammanpressades, men hon fattade sitt beslut. Fantine hade, som vi få se, ett okuvligt levnadsmod. Hon hade redan beslutsamt avlagt sin fina utstyrsel och klätt sig i bomullstyg. Hon hade satt allt, vad hon hade i behåll av siden, band, spetsar och bjäfs, på sitt barn. Det var den enda fåfänga hon hade kvar, och helig var den. Hon sålde allt, vad hon ägde, och det inbragte henne två hundra francs. Sedan hon betalat sina små skulder, återstodo endast ungefär åttio francs. Tjugotvå år gammal, lämnade hon en vacker vårmorgon Paris, bärande sitt barn på ryggen. Om någon sett dessa två gå förbi sig, skulle han säkert gripits av medlidande. Denna

kvinna ägde i hela världen intet utom sitt barn, och detta barn ägde i hela världen intet utom denna kvinna. Fantine hade ammat sin dotter, och detta hade angripit hennes bröst, så att hon hostade en smula.

Vi skola icke mera få någon anledning att tala om herr Felix Tholomyès. Vare det nog sagt, att tjugo år senare, under konung Louis-Philippes tid, var han en välfödd, inflytelserik och mycket förmögen advokat i landsorten, därjämte klok valman och mycket sträng juryman samt alltjämt en ivrig dyrkare av nöjet.

Sedan Fantine, för att vila sig, då och då åkt för femton eller tjugo centimes milen i de små vagnar, som på den tiden brukades i Paris' omgivningar och hade sitt namn, Pariser-omgivningarnas små vagnar, därav, befann hon sig fram emot middagen på Boulanger-gränden i Montfermeil.

Då hon gick förbi Thénardiers värdshus, hade de båda små flickorna, som hänryckta svängde i sin vidunderliga gunga, gjort ett förbländande intryck på henne, och hon hade stannat för att betrakta denna glädjens uppenbarelse.

Det finns syner, som kunna förtrolla en. Dessa två små flickor blevo en sådan för denna mor.

Hon betraktade dem, livligt rörd. Änglars närvaro antyder ju paradiset. Hon trodde sig över detta värdshus se skrivet försynens hemlighetsfulla HÄR. Dessa två små voro påtagligen lyckliga. Hon betraktade dem, hon beundrade dem och rördes så djupt, att hon, då modern hämtade andan mellan två verser i sin sång, ej kunde avhålla sig från att yttra de ord, som man nyss läst:

— Ni har där två vackra barn, min fru.

Även de vildaste skapade varelser bli avväpnade, då man smeker deras små.

Modern lyfte upp huvudet och tackade samt lät den nykomna sätta sig på bänken utanför dörren, medan hon själv satt på tröskeln. De bägge kvinnorna samspråkade.

— Jag är fru Thénardier, sade modern till de två små. Vi hålla det här värdshuset.

Sedan, alltjämt upptagen av sin romans, fortfor hon halvhögt:

> Ack, suckade han, då i morgon jag går,
> i främmande länder att strida....

Denna fru Thénardier var en rödhårig, senfull

och knotig kvinna, en typ för soldathustrun i all hennes obehaglighet, men likväl, förunderligt nog, med en behagsjuk min, för vilken hon hade mycken romanläsning att tacka. Hon var en karlavulen kokett. Gamla romaner, som rivit sönder sig på krögerskors fantasi, ha sådan där verkan. Hon var ännu ung, knappast trettio år. Om denna kvinna, som satt nedhukad, hade stått upprätt, skulle kanske hennes resliga gestalt och hennes bredd över axlarna, passande för de jättar, som resa omkring och visa sig på marknaderna, ha från första ögonblicket skrämt Fantine, rubbat hennes förtroende och gjort om intet det vi ha att berätta. Om en person sitter i stället för att stå upprätt, därpå kan ödet ofta bero.

Fantine berättade sin historia med någon liten förändring.

Hon sade, att hon var arbeterska, att hennes man var död. Att hon saknade arbete i Paris och nu gick att söka sådant annanstädes, i sin hembygd, att hon samma morgon lämnat Paris till fots, att hon, som burit sitt barn, känt sig trött och därför, då hon mött vagnen, som gick till Villemomble, stigit upp i den, att hon från

Villemomble hade gått till fots till Montfermeil, att den lilla också gått något, men icke mycket, hon var ju så späd, att hon nödgats taga upp henne igen och att den lilla skatten somnat in.

Vid dessa ord gav hon sin lilla flicka en lidelsefull kyss, som väckte henne. Barnet slog upp ögonen, stora blå ögon, lika moderns, och betraktade, vad? Ingenting, allt, med den för små barn egna, allvarsamma, stundom stränga min, som för vår dygdeskymning är en hemlighet från deras ljusa oskuldsvärld. Man skulle kunna säga, att de känna sig vara änglar och veta oss vara människor. Därefter började den lilla flickan skratta och gled, ehuru modern höll henne tillbaka, ned på marken med den okuvliga kraften hos en liten varelse, som vill springa. Plötsligt märkte hon de bägge andra flickorna på deras gunga, stannade tvärt och räckte ut tungan till tecken av beundran.

Mamma Thénardier knöt lös sina flickor, hjälpte dem ned ur gungan och sade:

— Se så, lek nu alla tre.

Vid den där åldern är bekantskapen snart gjord, och inom en minut roade sig de små flickorna

Thénardier och den nykomna med att gräva små gropar i jorden, ett ofantligt stort nöje.

Den nykomna var mycket glad. Moderns godhet står skriven i barnets glättighet. Hon hade tagit en trästicka, som tjänade henne till spade, och grävde av alla krafter en grop, lagom för en fluga. Vad dödgrävaren gör, blir en glad syn, då det göres av ett barn.

De bägge kvinnorna fortforo att prata:

— Vad heter den där lilla ungen?

— Cosette.

Cosette, läs: Euphrasie. Den lilla hette Euphrasie. Men modern hade förvandlat Euphrasie till Cosette, med den hos mödrar och hos folket förekommande ljuva och behagliga instinkt, som förvandlar Josepha till Pepita och Françoise till Sillette. Detta är ett slag av härledningar, som bringar oreda och förvirring i hela den etymologiska vetenskapen. Vi ha känt en gammal farmor, som av Théodore lyckats göra Gnon.

— Huru gammal är hon?

— På tredje året.

— Alldeles som min äldsta.

Emellertid hade de tre små flickorna trängt sig

tillsammans i en ställning, som på en gång röjde djup ångest och lycksalighet. En märklig händelse hade tilldragit sig. En stor mask hade krupit upp ur jorden. De voro rädda, men på samma gång förtjusta.

Deras strålande pannor lutade sig tillsammans. Man skulle trott sig se tre huvuden inom en strålkrans.

— De barnen, utbrast mamma Thénardier, vad de fort bli bekanta! När man ser dem så där, skulle man kunna svärja på, att de vore systrar alla tre.

Detta ord blev den gnista, varpå den andra modern troligen väntat. Hon fattade fru Thénardiers hand, fäste sina ögon på henne och sade:

— Vill ni vårda mitt barn åt mig?

Fru Thénardier gjorde en av dessa rörelser av överraskning, som varken äro samtycke eller avslag.

Cosettes mor fortfor:

— Ser ni, jag kan inte föra flickan med mig till min hembygd. Arbetet tillåter mig det inte. Med ett barn får man inte någon plats. De äro så löjliga där på orten. Det är den gode Guden själv,

som fört mig förbi ert värdshus. Då jag såg era små så vackra, så snygga och så belåtna, kände jag en livlig rörelse. Jag sade till mig själv: se där är en god mor. Det är, som ni sade: de skola bli tre systrar. Dessutom skall det inte dröja länge, förrän jag kommer tillbaka. Vill ni taga vård om mitt barn?

— Det är en sak, som tål att tänka på, sade fru Thénardier.

— Jag skall betala sex francs i månaden.

I detsamma skrek en karlröst inifrån krogen:

— Inte under sju francs. Och sex månader i förskott.

— Sex gånger sju gör fyrtiotvå, sade fru Thénardier.

— Jag skall ge det, sade modern.

— Och femton francs dessutom för de första omkostnaderna, tillade karlrösten.

— Summa femtiosju francs, sade fru Thénardier.

Och mitt under detta räknande gnolade hon sakta:

En krigsman så båld och en fröken så grann....

— Jag skall ge det, sade modern, jag har åttio francs. Jag har ändå så mycket kvar, att jag kan komma hem, om jag går till fots. Jag skall förtjäna pänningar därnere, och så snart jag fått ihop en smula, skall jag komma tillbaka och hälsa på min älskling.

Karlrösten återtog:

— Har den lilla några kläder?

— Det är min man, sade fru Thénardier.

— Visst har hon kläder, stackars lilla sockret! Jag kunde nog förstå, att det var er man. Och vackra kläder dessutom! Och orimligt mycket sedan, allting dussinvis; och sidenklädningar som en riktig dam. Det ligger där i min nattsäck.

— Det måste lämnas, inföll karlrösten.

— Det var klart, det! sade modern. Det skulle just vara härligt, om jag lämnade min lilla flicka blott och bar.

Husfaderns ansikte visade sig.

— Det är bra, sade han.

Affären var uppgjord. Modern tillbragte natten i värdshuset, gav sina pänningar och lämnade sitt barn, knäppte igen en nattsäck, som var helt lätt, sedan barnkläderna blivit uttagna, och begav

sig följande morgon därifrån, i akt och mening att snart återkomma. Man uppgör lugnt sådana där skilsmässor, men de ha förtvivlan i sitt följe.

En av Thénardiers' grannkvinnor mötte modern, då hon gick sin väg, och berättade, då hon kom tillbaka:

— Jag såg nyss på gatan en kvinna, som grät så, att det kunde slita sönder en att se det.

Då Cosettes mor var gången, sade mannen till hustrun:

— Detta kommer mig just väl till pass för att betala min växel på ett hundra tio francs, som förfaller i morgon. Det fattades mig femtio francs. Vet du, annars hade jag fått exekutionsbetjänter och en protest på halsen. Det var en bra råttfälla, du ställde till med dina ungar.

— Utan en aning därom, sade hustrun.

II.

Första utkastet till två tvetydiga figurer.

Den fångade råttan var visserligen liten och klen, men katten gläder sig även åt en mager råtta.

Vad voro dessa Thénardiers för slags folk?

Låt oss för närvarande säga blott några ord om dem. Vi skola framdeles fullborda utkastet.

Dessa varelser tillhörde den bastardklass, som består av rått folk, som klivit upp, och av bildat folk, som klivit ned, en klass, som befinner sig mitt emellan den så kallade medelklassen och den så kallade lägre klassen, och som i sig förenar några av den sistnämndas fel med nästan alla den förstnämndas laster, utan att varken ha arbetarens ädla värma eller borgarens hederlighet och ordentlighet.

De tilhörde dessa dvärgnaturer, som lätt bliva vidunder, om någon dyster inre eld händelsevis hettar upp dem. Kvinnan var i grund och botten ett oskäligt djur, och mannen bar inom sig ämnet till en skurk. Bägge två voro i högsta grad fallna för det ohyggliga slags framåtskridande, som går i det ondas riktning. Det finns kräftsjälar, som oupphörligt draga sig tillbaka mot mörkret, som i livet hellre gå baklänges än framåt, som använda erfarenheten till att öka sin vederstygglighet, som oupphörligt bli sämre och som allt mer och mer indränka sig med mörkare och mörkare moralisk svärta. Till detta slags själar hörde denne man och denna kvinna.

Thénardier, mannen, skulle i synnerhet gjort fysionomisten bryderi. Man behöver blott kasta ögat på vissa människor för att misstro dem, ty man känner, att de äro mörka på båda sidor. De blicka med oro bakom sig och hotande framför sig. Det ligger hos dem någonting okänt. Man kan lika litet svara för vad de gjort som för vad de komma att göra. Det dunkla i deras blick förråder dem. Man behöver blott höra dem yttra ett ord eller se dem göra en åtbörd för att skönja

dystra hemligheter i deras förflutna liv och dystra gåtor i deras framtid.

Denne Thénardier hade, om man får tro hans eget påstående, varit soldat, sergeant, sade han. Han hade sannolikt deltagit i fälttåget 1815 och hade, efter vad det ville synas, till och med uppfört sig rätt tappert. Vi skola längre fram få se, huru därmed förhöll sig. Skylten utanför hans krog var en anspelning på en av hans vapenbragder. Han hade målat den själv, ty han kunde göra litet av varje, men dåligt.

Det var vid denna tidpunkt, som den gamla klassiska romanen, vilken, efter att ha haft Clélior till hjältinnor, numera endast hade Lodoïskor, ännu alltjämt förnäm, men plattare och plattare, allt efter som den sjunkit från fröken de Scudéry till fru Bournon-Malarme och från grevinnan de Lafayette till fru Barthélemy-Hadot, det var just vid denna tidpunkt, säga vi, som detta slag av romaner antände alla ömma portvakterskesjälar i Paris och till och med härjade en smula på närmaste området däromkring. Fru Thénardier hade just lagom förstånd för att läsa detta slags böcker. Hon närde sig därmed. Hon dränkte

däri den lilla smula hjärna hon ägde. Medan hon var mycket ung, och även något senare, hade detta givit henne en tankfull hållning i samvaron med hennes man, en skälm med en viss djupsinnighet, en liderlig sälle med mycken beläsenhet, utom i grammatikan, grov och fin på samma gång, som, för att smeka sina känslor, läste Pigault-Lebrun*), och "i allt, som rör könet", såsom det hette på hans språk, var en riktig och oblandad grovhuggare. Hans hustru var en tolv eller femton år yngre än han. Längre fram, då hennes hår med den romaneska och smäktande läggningen började gråna, då megäran utvecklade sig ur Paméla, blev fru Thénardier ingenting annat än en grov, elak kvinna, som slukat dumma romaner. Man läser ej sådant pjoller ostraffat. Därav kom det sig, att hennes äldsta dotter fick namnet Éponine. Vad den yngsta beträffade, så hade den stackars lilla varit nära att få heta Gulnare, men en av Ducray-Duminils romaner åstadkom, jag vet ej på vad sätt, en vändning, som hon hade att tacka för, att hon endast fick heta Azelma.

För övrigt, vare detta sagt i förbigående, var

*) Fransk författare, som handskades lätt med moralen.

icke allt löjligt och ytligt under detta sällsamma tidskifte, varpå vi här anspelat, och som man skulle kunna kalla förnamnsanarkien. Vid sidan av det romaneska element, som vi påpekat, finns även ett socialt symptom. Det är nu för tiden ej sällsynt, att oxfösaren heter Arthur, Alfred eller Alphonse, medan vicomten, om det ännu finns några vicomter, heter Thomas, Pierre eller Jacques. Denna omflyttning, som ger det "eleganta" namnet åt plebejen och bondnamnet åt aristokraten, är ingenting annat än en verkan av jämlikhetsvirveln. Den nya andan inträngер oemotståndligt här som över allt. Under dessa skenbara stridigheter ligger en stor och djup sak: franska revolutionen.

III.

Lärkan.

Det är icke nog med att vara elak för att förkovra sig. Krogrörelsen gick dåligt.

Tack vare den vandrande kvinnans femtiosju francs, hade Thénardier kunnat undvika en protest och infria sin namnteckning. Men följande månad behövde de åter penningar. Hustrun bar då Cosettes kläder till Paris och satte dem på pantbanken för en summa av sextio francs. Sedan denna summa tagit slut, vande sig makarne Thénardier att i den lilla flickan endast se ett barn, som de hade hos sig av barmhärtighet, och behandlade henne därefter. Som hon ej mera hade några kläder, satte man på henne de små Thénardierernas gamla kjolar och gamla linnen, det vill säga eländiga trasor. Man födde henne med det, som blev över på alla möjliga tallrikar,

litet bättre än hunden, litet sämre än katten. Hunden och katten voro för övrigt hennes vanliga bordskamrater. Cosette åt med dem under bordet, på ett djupt träfat, likadant som deras.

Modern, som hade slagit sig ned i Montreuil, såsom vi framdeles få se, skrev eller, rättare sagt, lät skriva var månad för att få underrättelser om sitt barn. Thénardiers svarade oföränderligt: Cosette mår alldeles förträffligt.

Då de sex första månaderna voro tilländalupna, skickade modern sju francs för den sjunde månaden och fortfor tämligen ordentligt att sända sin avgift månad för månad. Ett år var ej gånget, förrän Thénardier sade:

— Det är just en skön ersättning hon ger oss! Hur långt vill hon väl, att vi skola komma med hennes sju francs!

Och så skrev han och begärde tolv francs. Modern, vilken de inbillade, att hennes barn var lyckligt och "frodades", underkastade sig och skickade tolv francs.

Vissa naturer kunna icke älska på ett håll utan att hata på ett annat. Mamma Thénardier älskade lidelsefullt sina bägge egna flickor, vilket gjor-

de, att hon avskydde det främmande barnet. Det är sorgligt att tänka, att en mors kärlek kan ha sina fula sidor. Men huru liten plats Cosette än intog hos henne, tyckte hon dock, att den togs från hennes egna barn, och att den lilla minskade den luft, som hennes döttrar inandades. Denna kvinna hade, i likhet med många av hennes slag, ett visst mått av smekningar och ett visst mått av slag och bannor att utdela varje dag. Om hon icke hade haft Cosette, skulle säkerligen hennes egna flickor, huru mycket hon än avgudade dem, ha fått uppbära alltsammans, men den främmande flickan gjorde dem nu den tjänsten att avleda slagen på sig själv. Smekningarna fingo endast de egna barnen. Cosette kunde icke göra en rörelse, utan att en skur av häftiga och oförtjänta bestraffningar haglade över hennes huvud. Ljuva, svaga varelse, som ingenting kunde förstå varken av Gud eller världen, oupphörligt agad, bannad, snäst och slagen, och därtill seende bredvid sig två små varelser, lika henne själv, vilkas liv var en strålande morgonrodnad.

Som mamma Thénardier var elak mot Cosette, blevo Éponine och Azelma också elaka mot hen-

ne. Barn vid denna ålder äro endast avtryck av sin mor. Formatet är mindre, det är hela skillnaden.

Ett år förgick, därefter ännu ett.

I byn sade man:

— De där Thénardiers äro bra beskedligt folk. De äro icke rika, och ändå uppfostra de ett fattigt barn, som man lämnat kvar hos dem.

Man trodde, att Cosette var glömd av sin mor.

Emellertid hade Thénardier, Gud vet på vilka dunkla vägar, fått reda på, att barnet troligen vore oäkta och att modern icke kunde erkänna det. Han fordrade då femton francs i månaden, sägande, att "kräket" växte och "åt", samt hotade att skicka hem henne till modern.

— Må hon akta sig för att reta mig! utbrast han, eljes skall jag slänga åt henne ungen mitt upp i hennes hemlighetsmakeri. Jag måste ha påökning.

Modern betalade dessa femton francs.

År efter år blev barnet större och dess elände lika så.

Så länge Cosette var mycket liten, var hon de bägge andra barnens syndabock. Sedan hon bör-

jat utveckla sig något, det vill säga, innan hon ännu ens fyllt fem år, blev hon husets piga.

Fem år, torde man säga, det är osannolikt. Men ack, det är sant! Det sociala lidandet börjar vid vilken ålder som helst! Ha vi icke helt nyligen läst om en rättegång mot en man vid namn Dumollard, en fader- och moderlös, som blivit bandit och som från fem års ålder, enligt rättegångsförhandlingarna, varit ensam i världen samt "arbetat för att leva och stulit"!

Man lät Cosette uträtta ärenden, sopa rummen, gården, gatan, diska samt till och med bära bördor. Thénardiers ansågo sig så mycket mera berättigade att handla på detta sätt, som modern, vilken alltjämt var kvar i Montreuil, började att betala oordentligt. Några månaders avgift hade uteblivit.

Om denna mor hade återkommit till Montfermeil efter dessa tre års förlopp, skulle hon icke ha känt igen sitt barn. Cosette, som vid sin ankomst till detta hus, hade ett så täckt och friskt utseende, var nu mager och blek. Hon hade någonting oroligt i sitt väsen. Den dolska slynan! sade Thénardiers.

Orättvisan hade gjort henne ondsint och eländet hade gjort henne ful. Det återstod henne endast de vackra ögonen, vilka gjorde ett pinsamt intryck, ty som dessa voro så stora, tyckte man sig i dem se ett så mycket större mått av sorgsenhet.

Det var hjärtslitande att om vintern se detta arma barn, som ännu icke var sex år, skälvande under gamla trasiga bomullspaltor, före dager sopa gatan med en ofantlig kvast i sina små röda händer och en tår i sina stora ögon.

I trakten kallades hon allmänt Lärkan. Folket, som tycker om liknelser, hade roat sig med att giva detta namn åt den skälvande, förskrämda och frysande lilla varelsen, som knappast var större än en fågel, men som var först uppe varje morgon, icke blott i huset, utan även i byn, och som alltid före daggryningen sågs på gatan eller ute på marken.

Men sjöng, det gjorde aldrig den stackars lilla lärkan.

FEMTE BOKEN.

Det går utför.

I.

Historien om ett framsteg i tillverkningen av svart glaskram.

Vad hade det emellertid blivit av denna mor, som, efter vad folket i Montfermeil sade, tycktes ha övergivit sitt barn? Var fanns hon? Vad gjorde hon?

Efter att ha lämnat sin lilla Cosette hos Thénardiers, hade hon fortsatt sin färd och anlänt till Montreuil.

Detta tilldrog sig, såsom man torde erinra sig, år 1818.

Fantine hade för ett tiotal av år sedan lämnat sin hembygd. Montreuil hade förändrat utseende. Medan Fantine långsamt gick utför, från elände till elände, hade hennes födelsestad gått uppför.

För ungefär två år sedan hade där inträffat en av dessa industriella omvälvningar, som inom mindre samhällen alltid utgöra stora tilldragelser.

Denna omständighet är av vikt, och vi anse det nyttigt att närmare utveckla den, vi hade så när sagt understryka den.

Från urminnes tider hade Montreuil haft till särskild industri att eftergöra engelska gagatartiklar och tyskt svart glaskram. Denna industri hade allt jämt varit av föga livaktighet till följd av råämnenas dyrhet, vilken återverkade på arbetslönen. Vid den tid, då Fantine återkom till Montreuil, hade en ofantlig omvälvning skett i denna tillverkning av "svarta varor". Mot slutet av år 1815 hade en på orten dittills okänd man satt sig ned i staden och kommit på den tanken att vid denna tillverkning i stället för harts begagna gummilacka och, särskilt vad armbanden beträffar, i stället för de hoplödda bleckleder na sådana, som endast voro fogade vid varandra.

Denna helt obetydliga förändring hade varit en fullkomlig revolution.

Denna helt lilla förändring hade verkligen ofantligt minskat priset på råämnena, vilket för

det första hade tillåtit arbetslönens höjande, vilket var en välgärning för orten, för det andra tillverkningens förbättrande, vilket var en fördel för avnämaren, och för det tredje försäljningsprisets nedsättande, under det att förtjänsten tredubblades, vilket var en vinst för tillverkaren.

Sålunda av en enda idé tre resultat.

Inom kortare tid än tre år hade uppfinnaren av detta förfaringssätt blivit rik, vilket är gott, och spritt välmåga runt omkring sig, vilket är ännu bättre. Han var en främling inom departementet. Om hans härkomst visste man intet, om hans början ej mycket.

Man berättade, att han kommit till staden med en helt obetydlig summa penningar, några hundra francs på sin höjd.

Det var med detta ringa kapital, använt i en sinnrik idés tjänst och gjort fruktbart genom ordning och omtanke, som han skapat sitt och hela denna orts välstånd.

Vid sin ankomst till Montreuil hade han blott haft en arbetares dräkt, hållning och språk.

Samma dag, en decemberafton i skymningen, som han helt obemärkt med ränsel på ryggen och

en knölpåk i handen gjorde sitt inträde i den lilla staden Montreuil, skall en stor eldsvåda ha utbrutit i stadshuset. Främlingen hade kastat sig i lågorna och med egen livsfara räddat två barn, som befunnos tillhöra gendarmerikaptenen. Detta hade gjort, att man aldrig tänkt på att avfordra honom hans pass. Sedan den stunden kände man hans namn. Han kallades f a d e r M a d e l e i n e.

II.

Madeleine.

Han var en man på ungefär femtio år, såg tankfull ut och var god. Detta var allt, vad man kunde säga om honom.

Tack vare de snabba framstegen av denna industri, åt vilken han givit en så beundransvärd lyftning, hade Montreuil blivit medelpunkten för betydliga affärer. Spanien, som förbrukar en myckenhet svarta gagatsaker, förskrev varje år ofantligt mycket därifrån. I denna handelsgren kunde Montreuil nära nog tävla med London och Berlin. Fader Madeleines vinst därpå var så betydlig, att han redan efter två års förlopp kunnat bygga en stor fabrik med två mycket rymliga arbetssalar, den ena avsedd för karlarne, den andra för kvinnorna. Vilken som hungrade kunde gå dit och vara viss om att där finna sysselsättning

och bröd. Fader Madeleine fordrade av karlarne god vilja, av kvinnorna rena seder, av alla ärlighet. Han hade skilt arbetssalarna från varandra för att hålla könen åtskilda, på det att flickorna och de gifta kvinnorna skulle kunna förbliva ärbara. I detta avseende var han obeveklig. Detta var den enda punkt, vari han på sätt och vis var ofördragsam. Han hade så mycket större anledning till denna stränghet, som frestelserna till sedeslöshet voro talrika i Montreuil, emedan en garnison var förlagd där. För övrigt hade hans ankomst dit varit en välgärning, och hans därvaro var som en försyn. Innan fader Madeleine kom dit, var hela orten i ett tynande tillstånd. Nu levde allt där arbetets friska liv. En stark omsättning värmde och genomträngde alla. Arbetslöshet och armod voro okända. Där fanns ingen ficka så obetydlig, att den ej innehöll något litet penningar, ingen boning så torftig, att där ej fanns någon liten glädje.

Fader Madeleine använde alla. Han fordrade blott en sak: Var hederlig karl! Var hederlig flicka!

Mitt i denna verksamhet, vars upphov och driv-

hjul han var, samlade fader Madeleine, såsom vi förut sagt, rikedom, men detta tycktes dock ej vara hans förnämsta omsorg, vilket kan tyckas tämligen eget hos en vanlig affärsman. Det såg ut, som om han tänkte mycket på andra och föga på sig själv. År 1820 visste man, att han hos Laffitte hade en summa av 630,000 francs insatt i sitt namn. Men innan han avlade dessa 630,000 francs för sig själv, hade han givit ut mer än en million för staden och för de fattiga.

Sjukhuset hade små tillgångar. Han hade därför anslagit medel till tio sängar därstädes. Montreuil är delat i övre och nedre staden. Den nedre staden, som han bebodde, hade blott en enda skola, ett eländigt ruckel, som höll på att ramla. Han byggde upp två skolhus, ett för flickor och ett för gossar. Han anslog av egna medel åt de båda lärarna en gottgörelse, som var dubbelt så stor som deras knappa lön på stat, och då någon en dag förvånade sig häröver, sade han:

— Statens bägge förnämsta tjänare äro amman och skolläraren.

Han hade även på sin bekostnad inrättat en barnkrubba, som på den tiden var en i Frankrike

snart sagt okänd sak, och en understödskassa för gamla och orkeslösa arbetare. Omkring hans fabrik som en medelpunkt hade hastigt uppstått ett nytt kvarter, där en stor mängd fattiga familjer hade sin bostad, och där hade han inrättat ett apotek, varest fria läkemedel erhöllos.

Under den första tiden, då man såg honom begynna, sade de goda själarna:

— Det där är en våghals, som vill bli rik.

När man såg honom rikta samhället, innan han riktade sig själv, sade samma goda själar:

— Han är ärelysten.

Detta syntes så mycket sannolikare, som mannen var gudfruktig och även stundom sökte verka i denna riktning, vilket på den tiden sågs med mycket blida ögon. Han gick var söndag regelbundet och hörde lilla mässan. Ortens deputerade, som över allt vädrade medtävlare, började snart oroa sig över denna gudaktighet. Denne deputerade, som hade varit medlem av kejsardömets lagstiftande kår, hyste samma religiösa åsikter som en viss bönfader, känd under Fouche, hertig av Otrante, vilkens kreatur och vän han varit. För slutna dörrar skrattade han i mjugg

åt Gud. Men när han såg den rike fabrikanten Madeleine gå i lilla mässan klockan sju, tyckte han sig skönja en möjlig kandidat och beslöt att taga loven av honom. Han skaffade sig därför en jesuit till biktfader och gick i både högmässa och aftonsång. Ärelystnaden var vid denna tid i ordets hela bemärkelse en kapplöpning till kyrkan. Den hedervärde deputeradens oro kom emellertid de fattiga, såväl som den gode Guden, till godo, ty även han anslog medel till två sängar på sjukhuset, vilket gjorde inalles tolv.

Emellertid spred sig en morgon år 1819 i staden ett rykte, att fader Madeleine, på förslag av prefekten och i betraktande av de tjänster han gjort orten, skulle av konungen bli utnämnd till mär i Montreuil. De, som hade förklarat nykomlingen vara ärelysten, begagnade sig genast med förtjusning av detta efterlängtade tillfälle att utropa:

— Se så där ja! Vad var det vi sade?

Hela Montreuil var i uppståndelse. Ryktet var grundat. Några dagar senare fick man se utnämningen i L e m o n i t e u r. Dagen därpå avsade sig fader Madeleine denna utmärkelse.

Samma år 1819 fick man på industriutställningen skåda alster av det nya förfaringssätt, som uppfunnits av Madeleine. På grund av juryns utlåtande utnämnde konungen uppfinnaren till riddare av Hederlegionen. Ny uppståndelse i den lilla staden.

— Jaså, det var korset han ville ha!

Men fader Madeleine undanbad sig korset.

Den mannen var då bestämt en gåta. De goda själarna drogo sig ur spelet genom att säga:

— När allt kommer omkring, är han någon sorts äventyrare.

Man har redan sett, att orten hade honom att tacka för mycket, att de fattiga hade honom att tacka för allt. Han var så nyttig, att man slutligen nödgades högakta honom, och han var så vänlig, att man slutligen nödgades älska honom. Hans arbetare i synnerhet tillbådo honom, och han mottog denna tillbedjan med ett slags vemodigt allvar. När han blev känd som rik, började personer av »den fina världen» att hälsa på honom, och han fick i staden heta herr Madeleine. Hans arbetare och barnen fortforo emellertid att kalla honom f a d e r Ma d e l e i n e, och detta

framlockade alltid det belåtnaste leendet på hans läppar. Allt efter som han steg, regnade bjudningar tätare över honom. »Den fina världen» gjorde anspråk på honom. De små pösande salongerna i Montreuil, som, väl förståendes, under den första tiden hade varit stängda för hantverkaren, öppnades på vid gavel för millionären. Man gav honom tusentals vänliga vinkar. Han försmådde dem alla.

Men icke heller detta satte de goda själarna i förlägenhet. Nu hette det:

— Han är en okunnig tölp, med mycket simpel uppfostran. Man vet inte, var han förskriver sig ifrån. Han skulle aldrig kunna skicka sig i den fina världen. Det är alldeles inte bevisat, att han ens kan läsa.

När man såg honom förtjäna penningar, hade man sagt: Det är en krämare. När man såg honom strö ut sina penningar, hade man sagt: Han är ärelysten. När man såg honom avslå hedersbetygelser, hade man sagt: Det är en äventyrare. När man såg honom försmå sällskapslivet, sade man: Det är en tölp.

År 1820, fem år efter hans ankomst till Mon-

treuil, voro de tjänster han gjort samhället så lysande och hela ortens önskan så enhällig, att konungen ånyo utnämnde honom till mär i staden. Han vägrade återigen, men prefekten satte sig emot hans vägran, alla stadens ansedda män bådo honom mottaga förtroendet, till och med folket på öppen gata bönföll därom, och påtryckningen blev så stark, att han slutligen mottog platsen. Man anmärkte, att det, som förnämligast syntes ha förmått honom därtill, var ett nästan förbittrat tilltal av en gammal gumma av folket, som en dag från sin dörrtröskel med harmsen ton ropade till honom:

— En god mär är nyttig. Skall man rygga tillbaka för det goda man kan uträtta?

Detta var det tredje skedet i hans stigande. Fader Madeleine hade blivit herr Madeleine, herr Madeleine blev herr mären.

III.

Summor insatta hos Laffitte.

För övrigt hade han förblivit lika enkel som första dagen. Han hade grått hår, allvarlig blick, en arbetares väderbitna hy, en filosofs tankfulla ansikte. Han bar vanligen en hatt med breda brätten samt en rock av grovt kläde med långa skört och hopknäppt ända upp till hakan. Han fullgjorde sina tjänsteåligganden som mär, men för övrigt förde han ett ensamt liv. Han talade blott med få personer. Han undandrog sig artighetsbetygelser, hälsade förläget och skyndade hastigt förbi, log för att slippa tala och gav för att slippa le. Fruntimren sade om honom: En sådan beskedlig björn! Hans nöje var att göra vandringar utåt landet!

Han intog alltid sina måltider ensam och hade därvid framför sig en uppslagen bok, vari han

läste. Han hade ett litet, men väl valt bibliotek. Han tyckte om böcker. Böcker äro kalla, men pålitliga vänner. Allt eftersom han med stigande välstånd fick större ledighet, syntes han begagna sig därav till att odla sitt förstånd. Sedan han inflyttat till Montreuil, lade man märke till, att hans språk år från år blev mera belevat, mera valt och mera milt.

Han medförde gärna en bössa på sina vandringar, men han begagnade henne sällan. När detta någon gång hände, träffade han så ofelbart målet, att det väckte förfäran. Han dödade aldrig något fredligt djur. Han sköt aldrig någon liten fågel.

Fastän han icke mera var ung, berättade man om honom, att han ägde en förundransvärd styrka. Han gjorde gärna ett handtag åt den, som var i behov därav, hjälpte en häst på benen, sköt på ett hjul, som fastnat i gyttjan, hejdade en lössluppen tjur genom att fatta honom vid hornen. Hans fickor voro alltid fulla med slantar, då han gick ut, och alltid tomma, då han kom hem. När han gick genom en by, sprungo de små trasbytingarna muntert efter honom och omringade honom som en myggsvärm.

Man trodde sig kunna gissa till, att han fordom måste ha levat på landet, ty han kände till allehanda nyttiga hemligheter, vari han undervisade bönderna. Han lärde dem att utrota motten i deras spannmål genom att bestänka spannmålsboden och övergjuta springorna i dess golv med en lösning av vanligt koksalt och att förjaga sädesmask genom att överallt, både på väggar och i tak, både ute och inne, upphänga blommande salvia. Han hade »recept» för att på en åker utrota åkerkiätt, kråkvicker, ängskavle och alla möjliga parasitväxter, som skada säden. Han skyddade en kaningård för råttorna med blotta lukten av ett litet marsvin, som han där inkvarterade.

En dag fick han se folket i trakten ivrigt sysselsatt med att upprycka nässlor. Han betraktade högen av sådana uppryckta och redan förtorkade växter och sade:

— De äro döda. De skulle dock ha kunnat vara till nytta, om man förstått att begagna sig av dem. Då nässlan är späd, utgöra bladen ett förträffligt födoämne. När hon blir gammal, har hon tågor och fibrer liksom hampan och linet. Nässelväv, är fullt jämförlig med hampväv. Sönderbråkad

är hon förträfflig för hornboskapen. Nässelfrö, blandat med fodret, gör kreaturens hud glänsande. Roten, blandad med salt, ger en vacker gul färg. Hon är dessutom en ypperlig foderväxt, som man kan slå två gånger. Och vad behöver väl nässlan? Blott en smula jord, ingen omvårdnad, ingen skötsel. Det enda felet är, att fröet faller ur, allt efter som det mognar, och följaktligen är besvärligt att insamla. Det är alltsammans. Om man endast ville göra sig litet besvär, skulle nässlan bli nyttig. Nu vårdslösar man henne, och hon blir skadlig. Då dödar man henne. Huru många människor likna icke nässlan!

Efter en kort tystnad tillade han:

— Mina vänner, kom ihåg, att det varken finns några dåliga växter eller några dåliga människor. Det finns blott dåliga odlare.

Barnen höllo ännu mera av honom, därför att han kunde göra små förtjusande arbeten av halm och kokosnötter.

När han såg dörren till en kyrka överdragen med svart, gick han alltid in. Han eftersökte begravningar, liksom andra eftersökte barndop. Sorgen efter en man eller hustru och andras olyc-

ka lockade honom i följd av hans goda hjärta. Han blandade sig med de sörjande vännerna, med de sorgklädda släktingarna, med de klagande prästerna omkring en likkista. Han tycktes gärna giva sina tankar till ämne dessa dystra liksånger, fyllda med syner från en annan värld. Med ögat riktat mot himlen, med ett slags trängtan efter det oändligas alla hemligheter, lyssnade han till dessa sorgsna stämmor, som sjöngo vid randen av dödens mörka avgrund.

Han gjorde en mängd goda gärningar, men sökte därvid att dölja sig, liksom andra, när de begå onda. Om aftnarna smög han sig in i husen. Oförmärkt steg han uppför trapporna. Mer än en fattig stackare fann, då han kom hem till sitt kyffe, att dörren under hans frånvaro blivit öppnad, ibland till och med uppbruten. Den stackars karlen utropade: Någon missdådare har varit här! Han gick in, och det första han fick se var ett guldmynt, kvarglömt på någon möbel. »Missdådaren», som hade varit där, var ingen annan än fader Madeleine.

Han var vänlig och sorgsen. Folket sade:

— Se där en rik man, som icke ser stolt ut. Se där en lycklig man, som icke ser nöjd ut.

Några påstodo, att han var en gåtfull personlighet, och försäkrade, att ingen någonsin fick komma in i hans kammare, som var en riktig eremitcell, möblerad med bevingade timglas samt prydd med korslagda ben och dödskallar. Detta sades allmänt, så att några Montreuils eleganta och smått elaka unga damer en dag kommo till honom och bådo:

— Bäste herr mär, visa oss för all del er kammare. Det säges, att den skall vara en riktig grotta.

Han smålog och införde dem genst i sin »grotta». De blevo riktigt straffade för sin nyfikenhet. Det var ett helt enkelt möblerat rum, med mahognymöbler, tämligen fula, såsom de flesta möbler av detta slag, och tapetserade med simpla tapeter. De kunde icke upptäcka något annat anmärkningsvärt däri än två gammalmodiga ljusstakar, som stodo på kaminhyllan och tycktes vara av silver, »emedan de hade kontrollstämpel». En äkta småstadsanmärkning.

Man fortfor icke desto mindre att säga, att ingen fick komma in i detta rum, och att det var en eremitkula, en drömmares boning, ett hål, en grav,

Man viskade också, att han hade »ofantliga» summor insatta hos Laffitte, men på det egna sättet, att de alltid stodo till hans ögonblickliga förfogande, så att, tillade man, herr Madeleine kunde en vacker morgon komma till Laffitte, underteckna ett kvitto och tio minuter därefter gå sin väg med sina två eller tre millioner på fickan. I verkligheten inskränkte sig likväl dessa »två eller tre millioner», såsom vi redan sagt, till sex hundratrettio eller fyrtio tusen francs.

IV.

Herr Madeleine i sorgdräkt.

I början av år 1821 tillkännagåvo tidningarna, att herr Myriel, biskop i Digne, vanligen kallad »monseigneur Bienvenu» och allmänt omtalad för sin fromhet, avlidit vid åttiotvå års ålder.

Biskopen i Digne, var vid sin död, för att här tillägga en omständighet, som tidningarna utelämnade, sedan flera år tillbaka blind och nöjd med att vara det, emedan han hade sin syster hos sig.

Att vara blind och vara älskad är verkligen, i förbigående sagt, här på jorden, där ingenting är fullkomligt, ett av de allra mest utsökta slag av sällhet. Att beständigt ha vid sin sida en hustru, en dotter, en syster, en älsklig varelse, som är där, emedan vi behöva henne och emedan hon

ej kan leva utan oss, att veta sig vara oumbärlig för den, som är ömhet efter måttet av den tid, som hon ägnar åt oss, och kunna säga till sig själv: efter som hon helgar mig hela sin tid, måste jag äga hela hennes hjärta. Att se tanken, då man ej kan få se ansiktet, att kunna förvissa sig om en varelses trohet, under det att den övriga världen är dold i mörker, att förnimma frasandet av en klänning liksom en susning av vingar, att höra henne gå och komma, avlägsna sig, återvända, tala, sjunga, och att tänka, att man själv är medelpunkten för dessa steg, dessa ord, denna sång. Att i varje ögonblick ådagalägga sin egen dragningskraft, att känna sig desto mäktigare, ju svagare man är, att i mörkret och till följd av mörkret bliva den stjärna, omkring vilken denna ängel kretsar. Få lycksaligheter kunna jämföras med denna.

Livets högsta lycka är övertygelsen om, att man är älskad, älskad för sin egen skull eller, rättare sagt, älskad trots en själv, och denna övertygelse, den har den blinde. Att i denna hjälplöshet bli betjänad, det är att bli smekt. Felas det honom något? Nej. Att äga kärlek är ej att

förlora synen. Och vilken kärlek sedan! En kärlek helt och hållet danad av dygd. Det finns ingen blindhet, där man äger visshet. Den ena själen trevar efter den andra och finner henne. Och denna funna och beprövade själ är en kvinna. En hand stöder dig, det är hennes. En mun vidrör din panna, det är hennes mun. Du hör någon andas tätt bredvid dig, det är hon. Att få allt av henne, från hennes dyrkan till hennes medlidande, att aldrig lämnas ensam, att ha denna ljuva svaghet, som bistår en, att stödja sig på detta aldrig sviktande rö, att med sina händer få vidröra försynen och kunna aga henne i sina armar, Gud handgriplig, vilken salighet! Hjärtat, denna himlens anspråkslösa blomma, börjar hemlighetsfullt öppna sin kalk. Man skulle ej vilja utbyta detta dunkel mot det klaraste ljus. Änglasjälen är tillstädes, oupphörligt tillstädes. Om hon avlägsnar sig, så är det för att återkomma. Hon försvinner som drömmen och visar sig åter som verkligheten. Man känner en värme, som nalkas, det är hon. Man överströmmar av sällhet, glädje och hänryckning. Man är en solstråle i natten. Och dessa tusen små omsorger se-

dan, obetydligheter, som bli ofantligt stora i denna tomma rymd! De allra ljuvaste tonfall i kvinnorösten använda för att vagga dig till ro och hålla dig skadelös för världsalltet, som försvunnit ur din åsyn. Man blir smekt med idel själ. Man ser ingenting, men man känner sig vara tillbedd. Det är ett mörkrets paradis.

Det var från detta paradis, som monseigneur Bienvenu ingått i det andra.

Tillkännagivandet om hans död återgavs av Montreuils tidning. Dagen därpå visade sig herr Madeleine helt och hållet svartklädd med krusflor om hatten.

Denna sorgdräkt lade man i staden märke ti' och pratade därom. Detta syntes kasta ett lju. över herr Madeleines härkomst. Man slöt därav, att han på något sätt varit släkt med den vördnadsvärde biskopen. H a n b ä r s o r g e f t e r b i s k o p e n i D i g n e, sade salongerna. Detta höjde herr Madeleines aktier betydligt och gav honom hastigt och med ens ett visst anseende bland den förnäma världen i Montreuil. Ortens mikroskopiska Faubourg Saint-Germain tänkte på att upphäva karantänen för herr Made-

leine, den förmodade anförvanten till en biskop. På de gamla damernas förökade nigningar och de ungas förökade småleenden märkte herr Madeleine, att han stigit i anseende. En afton hände det, att en tongivande gammal dam i denna lilla »stora värld», med årens rättighet att vara nyfiken, vågade sig på att fråga honom:

— Herr mären är säkerligen kusin till salig baskopen i Digne?

— Nej, min fru, svarade han.

— Men, återtog den gamla damen, ni bär ju sorgdräkt efter honom?

— Det gör jag därför, att jag i min ungdom varit betjänt i hans familj, svarade han.

Det var ännu en sak, som man lade märke till, nämligen att var gång någon ung savojard, som drog landet omkring och sökte få sota några skorstenar, tog vägen genom staden, lät herr mären kalla honom till sig, gjorde sig underrättad om hans namn och gav honom penningar. De små savojarderna talade om detta för varandra, och följaktligen tog en mängd sådana vägen genom staden.

V.

Svaga blixtar vid horisonten.

Småningom och med tiden hade all opposition upphört. Först hade herr Madeleine, däri delande lika öde med alla, som komma sig upp, varit föremål för nedrigheter och falska beskyllningar, därefter endast för elakheter, sedermera endast för försmädligheter, och slutligen dunstade även dessa bort. Aktningen blev fullkomlig, enhällig, hjärtlig, och det kom en tid, år 1821, då i Montreuil orden »herr mären» uttalades i nästan samma ton som orden »monseigneur biskopen» år 1815 hade uttalats i Digne. Från alla håll runt omkring reste man hela tio milen för att rådfråga herr Madeleine. Han bilade tvister, han förhindrade rättegångar, han förlikte fiender. Var och en tog honom till domare över sin goda rätt. Det såg ut, som hade hans själ varit den naturliga lag-

boken. Vördnaden för honom hade, likt en smitta, under loppet av sex eller sju år från ort till ort spritt sig över hela den omgivande trakten.

En enda man i hela staden och arrondissementet var dock fullkomligt oemottaglig för denna smitta, och vad fader Madeleine än gjorde, förblev han känslolös därför, liksom hade ett slags omutlig och orubblig instinkt ständigt hållit honom vaken och i oro. Det ser verkligen ut, som om det hos somliga människor funnes en riktig djurisk instinkt, ren och ofördärvad, liksom varje instinkt, som skapar antipatier från den andra, som aldrig tvekar, aldrig grumlas, aldrig tiger och aldrig förnekar sig, klar i sitt mörker, ofelbar, befallande, gensträvig mot förståndets alla råd och förnuftets alla utredningar, och som, huru skickelserna än må gestalta sig, hemligen underrättar hundmänniskan om kattmänniskans närvaro och rävmänniskan om lejonmänniskans.

Ofta, då herr Madeleine kom gående på gatan lugn, vänlig, omgiven av allas välsignelser, hände det, att en högväxt man i järngrå överrock, beväpnad med en grov käpp och med hatten nedtryckt i pannan, häftigt vände sig om, när han

gått förbi, och följde honom med ögonen, så länge han var synlig, därvid läggande armarna i kors, sakta skakande på huvudet och med underläppen uppskjutande överläppen ända upp emot näsan, ett slags betydelsefull grimas, som skulle kunna översättas sålunda:

— Men vad är det där för en karl? .. Jag har bestämt sett honom någonstädes.. I alla fall låter åtminstone inte jag lura mig av honom.

Denna allvarliga person, vilkens allvar hade ett nästan hotande uttryck, var en av dem, som, även vid ett flyktigt påseende, giva betraktaren något att tänka på.

Han hette Javert och tillhörde polisen.

Han bestridde i Montreuil en polisuppsyningsmans svåra, men nyttiga befattning. Han hade icke sett Madeleine vid hans första uppträdande på orten. Javert hade för sin syssla att tacka sin beskyddare, herr Chabouillet, sekreterare hos statsministern greve Anglès, som då var polisprefekt i Paris. När Javert anlände till Montreuil, var den store fabrikanten redan en rik man, och fader Madeleine hade blivit herr Madeleine.

Somliga polistjänstemän ha ett alldeles eget

ansiktuttryck, där man finner låghet parad med myndighet. Javert hade detta uttryck, med undantag av lågheten.

Om själarna låge blottade för ögat, är det vår övertygelse, att man tydligen skulle se det egendomliga förhållandet, att var enda individ av människosläktet motsvarar något släkte inom djurvärlden, och man skulle lätt inse den av tänkaren endast dunkelt anade sanningen, att alla djursläkten, från ostran till örnen, från svinet till tigern, finnas inom människan och att vart och ett av dem återfinnes hos någon människa. Understundom finnas där till och med flera sådana på en gång.

Djuren äro ingenting annat än avbilder av våra dygder och laster, irrande omkring för våra ögon, de synliga vålnaderna av våra själar. Gud visar oss dem för att bringa oss till eftertanke. Men som djuren ej äro annat än skuggor, har Gud ej gjort dem mottagliga för uppfostran i ordets fullständiga mening, och vartill skulle det också tjäna? Då våra själar däremot äro verkligheter och sitt eget ändamål, så har Gud skänkt dem förståndet, det vill säga möjligheten av uppfostran. Den uppfostran samhället giver kan alltid, om den

väl ledes, avvinna en själ, vem den ock må vara, allt det gagn, som den är i stånd att göra.

Vare detta, väl förståendes, sagt endast från det synliga jordlivets inskränkta synpunkt och utan att därmed vilja inkränkta på den stora frågan om den föregående eller tillkommande personligheten hos de varelser, som icke äro människor. Det synliga jaget berättigar på intet sätt tänkaren att förneka det dolda jaget. Sedan detta förbehåll är gjort, låt oss gå vidare.

Om man nu för ett ögonblick med oss erkänner att det hos varje människa finns något av skapelsens djursläkten, skall det bli oss lätt att säga, vad polistjänstemannen Javert var.

De asturiska bönderna äro övertygade om, att i varje kull ungar, som en varginna föder, finns en hund, som modern biter ihjäl, emedan han eljes skulle äta upp de andra ungarna, när han bleve större.

Giv ett människoansikte åt denna hund, som till mor haft en varginna, och det skulle bli Javert.

Javert hade blivit född i ett fängelse av en spåkvinna, vilkens man var på galärerna. Då han växte upp, ansåg han sig stå utom samhället och

förtvivlade om att någonsin där kunna vinna inträde. Han lade märke till, att samhället obevekligt från sig utestänger två människoklassar: de, som angripa det, och de, som beskydda det. Han hade blott dessa bägge klasser att välja emellan. På samma gång kände han inom sig ett visst mått av stränghet, ordentlighet och redlighet, parat med ett outsägligt hat mot det äventyrarsläkte, varifrån han ledde sitt ursprung. Han gick in vid polisen. Han hade framgång där. Vid fyrtio års ålder var han polisuppsyningsman.

I sin ungdom hade han varit anställd vid galärfängelserna i södern.

Innan vi gå vidare, böra vi göra oss reda för ordet människoansikte, som vi nyss använde om Javert.

Javerts människoansikte utgjordes av en platt näsa med två stora, gapande näsborrar, mot vilka ofantliga polisonger sträckte sig fram över kinderna. Man kände sig illa till mods första gången man såg dessa två skogar och dessa två hålor. När Javert skrattade, vilket var ett sällsynt och förfärligt skådespel, skilde sig hans tunna läppar åt och visade icke blott tänder, utan även

tandköttet, och omkring hans näsa bildade sig då ett par breda och bistra rynkor, liksom på nosen hos ett vilddjur. Allvarsam var Javert en dogg. Skrattade han, var han en tiger. Huvudskålen var klent utbildad, men käkarna så mycket mera. Håret dolde pannan och föll ned på ögonbrynen. Mitt emellan ögonen satt ständigt en rynka, lik en vredgad stjärna. Blicken var dunkel, munnen hopknipen och fruktansvärd, uttrycket hårt och befallande.

Denne man var sammansatt av två mycket enkla och jämförelsevis mycket goda känslor, men vilka han genom att överdriva dem gjorde nära nog dåliga: vördnaden för överheten och hatet mot allt slags uppror. Och i hans ögon voro stöld, mord, med ett ord alla brott, ingenting annat än olika former av uppror. Han omgav med ett slags blint och djupt förtroende alla, som hade en tjänst i staten, från premierministern till fogden på ett kronohemman. Han hyste största förakt, motvilja och avsky för alla, som en gång överskridit lagbrottets tröskel. Han var obeveklig och medgav inga undantag. Å ena sidan sade han: Tjänstemannen kan icke misstaga sig, en överhetsper-

son har aldrig orätt, ingenting gott kan komma av dem. Han delade fullkomligt åsikter med de till ytterlighet gående själar, som tillskriva den mänskliga lagen en viss makt att tillskapa avgrundsandar eller, om man så vill, bestyrka deras tillvaro, och som förlägga en Styx vid samhällets nedersta trappsteg. Han var stoisk, allvarlig, sträng, en dyster drömmare, på en gång ödmjuk och högdragen, såsom en fanatiker. Hans blick var ett borr, den var kall och genomträngande. Hela hans liv innefattades i dessa två ord: vaka och bevaka. Han hade infört den raka linjen i det slingrigaste, som finns här i världen. Han var medveten om det gagn han gjorde, hans tjänst var för honom en religion, och han var spion på samma sätt, som man är präst. Ve den, som föll i hans händer! Han skulle ha gripit sin egen far, om han försökt rymma ur galärfängelset, och angivit sin egen mor, om hon smugit sig tillbaka ur landsflykten. Och han skule ha gjort detta med den inre tillfredsställelse, som utövandet av en dygdig handling skänker. Med allt detta ett liv av försakelser, ensamhet, återhållsamhet, kyskhet, aldrig någon förströelse. Det var den oblidkeliga

plikten, polisen uppfattad så, som spartanerna betraktade Sparta, en obeveklig utpost, en bister rättskaffenshet, en polisspion av marmor, en Brutus i Vidocq.

Javerts hela personlighet tillkännagav en man, som spejar och själv söker undandraga sig uppmärksamhet. Joseph de Maistres mystiska skola, som vid denna tid kryddade de så kallade ultratidningarna med kosmogoniska funderingar i den högre stilen, skulle icke ha underlåtit att säga, att Javert var en sinnebild. Man såg icke hans panna, som försvann under hans hatt. Man såg icke hans ögon, som förlorade sig under hans ögonbryn. Man såg icke hans haka, som dök ned i hans halsduk. Man såg icke hans händer, som drogo sig in i hans rockärmar. Man såg icke hans käpp, som han bar under sin överrock. Men då anledning därtill gavs, såg man ur denna skugga, liksom ur ett bakhåll, plötsligt framkomma en kantig och smal panna, en olycksbådande blick, en hotande haka, ofantliga händer och en jättestor påk.

Under sina lediga stunder, som voro tämligen sällsynta, plägade han läsa, oaktat han hatade

böcker. Härav kom det sig, att han icke var fullkomligt obildad. Detta märktes på en viss svulstighet i hans tal.

Såsom vi förut sagt, hade han ingen last. När han var nöjd med sig själv, bestod han sig en pris snus. Det var genom denna länk han sammanhängde med den övriga mänskligheten.

Man skall av det föregående lätt fatta, att Javert var en skräck för hela den klass av människor, som justitieministeriets statistiska årsberättelse upptager under rubriken f ö r s v a r s l ö s a. Blotta nämnandet av Javerts namn jagade dem på flykten. Åsynen av Javerts ansikte förstenade dem.

Sådan var denne fruktansvärde man.

Javert var liksom ett öga fullt av misstankar och gissningar. Herr Madeleine hade till slut märkt det, men han tycktes icke fästa någon uppmärksamhet därvid. Han gjorde icke Javert ens någon fråga, han varken sökte eller undvek honom, han fördrog denna besvärliga och nästan tyngande blick utan att synas märka den. Han bemötte Javert liksom alla andra, med otvungenhet och godhet.

Av några ord, som undfallit Javert, kunde man sluta till, att han i hemlighet, med den nyfikenhet, som tillhör hans släkte och i vilken ingår lika mycket instinkt som fri vilja, efterforskat alla spår, som fader Madeleine förut på andra ställen kunnat efterlämna. Han tycktes veta och sade stundom i förtäckta ordalag, att en viss person erhållit vissa underrättelser i en viss ort om en viss försvunnen familj. En gång hände honom, att han, talande för sig själv, lät undfalla sig de or den:

— Jag tror, att jag har honom!

Därefter sågs han i tre dagars tid grubblande utan att yttra ett enda ord. Det tycktes, som om tråden, vilken han trott sig hålla i handen hade brustit.

För övrigt, och detta är ett nödvändigt beriktigande av det, som meningen i vissa ord kunde synas framställa allt för bestämt, kan det icke hos en mänsklig varelse finnas någonting verkligt ofelbart, och det är just en egenhet hos instinkten, att den kan förvirras, missledas och föras på orätt spår. Eljes skulle den vara förståndet överlägsen och djuret ha en bättre ledstjärna än människan.

Javert var tydligen litet förbryllad av lugnet och det fullkomligt naturliga i herr Madeleines hållning.

En dag syntes likväl hans besynnerliga sätt göra något intryck på herr Madeleine. Det var vid följande tillfälle.

VI.

Fader Fauchelevent.

Herr Madeleine gick en morgon på en icke stenlagd bakgata i Montreuil. Han hörde buller och såg en folksamling på något avstånd. Han gick dit. En gammal man, kallad fader Fauchelevent, hade kommit under sin kärra, då den för henne spända hästen stupat omkull.

Denne Fauchelevent var en av de få fiender, som herr Madeleine vid denna tidpunkt hade kvar. När Madeleine kom till staden, drev Fauchelevent, vilken förut varit bonde och tillika ett slags skrivare med en viss beläsenhet, en handel, som begynte gå dåligt. Fauchelevent hade sett denne simple arbetare samla rikedom, under det att han själv, som var herreman, gick till undergång. Detta hade uppfyllt honom med avund, och han hade vid alla tillfällen gjort, vad han förmått, för

att skada Madeleine. Slutligen hade han gjort konkurs, och som han icke hade mera kvar än en kärra och en häst, var gammal samt utan släkt och utan barn, så hade han för att livnära sig givit sig till åkare.

Hästen hade brutit av sig bägge bakbenen och kunde icke resa sig upp. Gubben hade kommit emellan hjulen. Fallet hade varit så olyckligt, att hela åkdonet tyngde på hans bröst. Kärran var tämligen tungt lastad. Fader Fauchelevent stönade jämmerligt. Man hade försökt draga fram honom, men förgäves. Ett för häftigt tag, en oskicklig hjälp, en oriktig rubbning av kärrans läge kunde döda honom. Det var omöjligt att befria honom på annat sätt än genom att nedifrån upplyfta åkdonet. Javert, som ditkommit i samma ögonblick olyckan skedde, hade skickat efter en domkraft.

Herr Madeleine anlände. Man steg aktningsfullt åt sidan.

— Hjälp! skrek gubben Fauchelevent. Vem vill vara så beskedlig att rädda gubben?

Herr Madeleine vände sig till de närvarande och frågade:

— Finns här någon domkraft?

— Man har gått efter en, svarade en bonde.

— Huru länge kan det dröja, innan den kommer?

— Man har gått till närmaste ställe, till Flachots gård, där bor det en hovslagare, men i alla fall går det nog om en god kvarts timme.

— En kvarts timme! utropade Madeleine.

Det hade regnat dagen förut, marken var uppblött, kärran sjönk varje ögonblick ned i jord och klämde allt mer och mer den gamle åkare bröst. Det var tydligt, att han inom fem minuter skulle få sina revben krossade.

— Det är omöjligt att vänta en kvart, sade Madeleine till bönderna, som stodo och sågo på.

— Man måste väl.

— Men då blir det försent. Se ni då inte att kärran sjunker allt djupare?

— Jo, visst se vi det.

— Hör på, återtog Madeleine, det finns ännu tillräckligt stor plats under kärran för en karl att krypa inunder och lyfta upp den med ryggen. Bara en halv minut, och man kan draga fram den stackars mannen. Finns det någon här, som har

rygg och hjärta? Ett hundra francs att förtjäna!

Ingen rörde sig i hopen.

— Två hundra francs! sade Madeleine.

De närvarande slogo ned ögonen. En av dem mumlade:

— Man behövde vara fan så stark till det. Och sedan löper man ju fara att bli krossad.

— Nå, återtog Madeleine, fyra hundra francs.

Samma tystnad.

— Det är inte god vilja, som fattas dem, sade en röst.

Herr Madeleine vände sig om och igenkände Javert. Han hade icke blivit honom varse, då han kom dit.

Javert fortfor:

— Det är styrka, som felas. Det skall vara en förfärligt stark karl för att kunna med ryggen lyfta upp en sådan kärra som den där.

Därefter fortfor han, under det han spände ögonen i Madeleine, med tonvikt på varje ord han uttalade:

— Herr Madeleine, jag har aldrig någonsin känt mer än en enda karl, som skulle varit i stånd att göra, vad ni nu begär.

Madeleine spratt till.

Javert tillade med likgiltig ton, men utan att taga ögonen från Madeleine:

— Det var en galärslav.

— Ah! sade Madeleine.

— I Toulons galärfängelse.

Madeleine bleknade.

Under tiden fortfor kärran att långsamt sjunka. Fader Fauchelevent stönade och vrålade.

— Jag kvävs! Mina revben krossas! En domkraft! Eller någonting annat! Ah!

Madeleine såg sig omkring.

— Här finns då ingen, som vill förtjäna fyra hundra francs och rädda den stackars gubbens liv?

Ingen av de närvarande rörde sig. Javert återtog:

— Jag har aldrig någonsin känt mer än en karl, som kunnat tjänstgöra som domkraft, och det var den där galärslaven.

— Aj! Jag krossas! skrek gubben.

Madeleine lyfte upp huvudet, mötte Javerts alltjämt på honom fästa falkblick, betraktade de orörliga bönderna och smålog sorgset. Därefter

lade han sig på knä utan att yttra ett ord, och innan hopen fått tid att uppgiva ett rop, var han under åkdonet.

Ett ohyggligt ögonblick av väntan och tystnad följde nu.

Man såg Madeleine, nästan liggande på magen under denna förfärliga tyngd, två gånger förgäves söka föra sina armbågar till sina knän. Man ropade åt honom:

— Fader Madeleine, gå därifrån!

Till och med gubben Fauchelevent sade:

— Herr Madeleine, gå härifrån! Ni ser ju, att jag måste dö. Låt mig ligga. Ni blir bara krossad, ni också.

Madeleine svarade icke.

De närvarande stodo och flämtade. Hjulen hade fortfarit att sjunka ned allt mera, och det hade redan blivit nästan omöjligt för Madeleine att krypa tillbaka.

Plötsligt såg man den ofantliga massan röra sig, kärran upplyftes långsamt, hjulen höjde sig till hälften ur de djupa spåren, man hörde en kvävd röst ropa:

— Skynda er! Hjälp till!

Det var Madeleine, som gjort en sista ansträngning.

Alla störtade fram. En enda mans offervillighet hade givit dem alla styrka och mod. Kärran lyftes upp av ett tjog armar. Gubben Fauchelevent var räddad.

Madeleine steg upp. Han var blek, fastän drypande av svett. Hans kläder voro sönderrivna och höljda av smuts. Alla gräto. Gubben kysste hans knän och kallade honom den gode Guden. Han själv hade i sitt ansikte jag vet ej vilket uttryck av saligt och himmelskt lidande, och han fäste sin lugna blick på Javert, som alltjämt betraktade honom.

VII.

Fauchelevent blir trädgårdsmästare i Paris.

Fauchelevent hade i fallet skadat sin ena knäskål. Fader Madeleine lät föra honom till ett sjukhus, som han för sina arbetare inrättat i sin egen fabriksbyggnad och där sjukvården bestriddes av två barmhärtighetssystrar. Morgonen därpå fann gubben en tusenfrancssedel på sitt nattduksbord, med dessa ord av fader Madeleines hand: J a g k ö p e r e r k ä r r a o c h e r h ä s t. Kärran var i kras och hästen var död. Fauchelevent tillfrisknade, men hans knä förblev styvt. Genom barmhärtighetssystrarnas och kyrkoherdens förord skaffade herr Madeleine den gamle plats som trädgårdsmästare i ett nunnekloster i kvarteret Saint-Antoine i Paris.

Någon tid därefter blev herr Madeleine utnämnd till mär. Första gången Javert såg herr Madeleine

iklädd det skärp, som förlänade honom högsta myndigheten över staden, kände han samma sorts rysning, som en dogg skulle känna, om han vädrade en varg under sin husbondes kläder. Från detta ögonblick undvek han honom så mycket han möjligtvis kunde. När tjänsteåligganden ovillkorligen så fordrade och han icke kunde undgå att vara tillsammans med herr mären, tilltalade han honom med djup vördnad.

Det av herr Madeleine i Montreuil skapade välståndet hade, utom de synliga tecken vi förut angivit, ett annat kännetecken, som, ehuru ej synligt, dock var icke mindre betydelsefullt. Detta kännetecken bedrager aldrig. När befolkningen lider nöd, när arbete tryter, när handeln ligger nere, stretar den skattdragande till följd av pänningbrist emot att betala sina utskylder, dröjer ända till eller överskrider den sista betalningstiden, så att staten får giva ut mycket pänningar för deras utsökande och inkassering. När arbete finns i överflöd, när lycka och rikedom härska i landet, betalas skatterna lätt och med föga kostnad för staten. Man kan säga, att det allmänna eländet och den allmänna rikedomen ha en ofel-

bar termometer i kostnaderna för skatteuppbörden. De senaste sju åren hade uppbördskostnaderna i arrondissementet Montreuil minskats med tre fjärdedelar, vilket föranlät herr de Villèle, som då var finansminister, att ofta anföra detta arrondissement som ett mönster för alla.

Sådan var ställningen i orten, när Fantine återvände dit. Ingen kom längre ihåg henne. Lyckligtvis mötte henne herr Madeleines fabriksport som en väns ansikte. Hon anmälde sig på fabriken och fick plats i kvinnornas arbetssal. Yrket var för Fantine alldeles nytt, hon kunde icke vara synnerligt skicklig däri, hon förtjänade således blott obetydligt på sin arbetsdag, men det var ändock nog. Uppgiften var löst, hon förtjänade sitt livsuppehälle.

VIII.

Fru Victurnien ger ut trettiofem francs för sedlighetens skull.

När Fantine såg, att hon kunde livnära sig, erfor hon ett ögonblicks glädje. Att leva på hederligt vis av sitt arbete, vilken himmelens nåd! Hon återfick riktigt sin arbetslust. Hon köpte sig en spegel, gladde sig åt att däri betrakta sin ungdom, sitt vackra hår och sina vackra tänder, glömde en mängd saker, tänkte icke mera på någonting annat än sin Cosette och på möjligheten av en framtid och kände sig nästan lycklig. Hon hyrde sig en liten kammare och möblerade den på kredit, därvid byggande på sitt blivande arbete, en återstod av hennes förra mindre ordentliga vanor.

Som hon icke kunde säga sig vara gift, hade hon, såsom vi redan antytt, noga aktat sig för att tala om sin lilla flicka.

Som vi sett, betalade hon i början Thénardiers punktligt. Som hon icke kunde skriva mer än sitt namn, hade hon varit tvungen att låta en offentlig skrivare ombesörja breven till dem.

Hon skrev ofta, och det blev bemärkt. Man började i kvinnornas sal sakta mumla om, att Fantine "skrev brev" och att hon "hade konster för sig".

Ingen är ivrigare att bespeja folks handlingar än den, som de icke angå. Varför kommer herr den och den aldrig annat än i skymningen? Varför hänger herr den och den aldrig sin nyckel på spiken om torsdagarna? Varför går han alltid de smärre gatorna? Varför stiger fru den och den alltid ur vagnen, innan hon kommer fram till sitt hus? Varför skickar hon att köpa en tern postpapper, då hon har "sin skrivportfölj full" med sådant? och så vidare. Det finns varelser, som, för att lära känna nyckeln till dessa gåtor, vilka för övrigt äro dem fullkomligt likgiltiga, giva ut mera penningar, slösa bort mera tid, göra sig mera besvär, än som fordrades till tio goda gärningar, och detta alldeles för intet, blott och bart för sitt nöjes skull, utan att för sin nyfikenhet få

lön av någon annan än nyfikenheten. De kunna följa en man eller en kvinna hela dagar, kunna hela timmar stå på post i gathörn eller portgångar, om natten, i köld och i regn, de kunna muta budbärare, fylla hyrkuskar och betjänter, muta en kammarjungfru och köpa en portvakt. För vad ändamål? För ingenting. Blott av omåttligt begär att få se, att få veta och utforska något. Endast av hunger efter att ha något att berätta. Och ofta förorsaka dessa upptäckter av det fördolda, dessa utspridda hemligheter, dessa av dagens ljus belysta gåtor stora olyckor, dueller, konkurser, familjers ruin, mången krossad tillvaro, till stor hugnad för dem, som ha "upptäckt allt" utan någon fördel, blott av ren instinkt. Sorgliga förhållande!

Somliga människor äro elaka endast och allenast av talträngdhet. Deras samtal, deras prat i salongen, deras pladder i tamburen, likna dessa kaminer, som draga mycket ved. De fordra mycket bränsle, och bränslet, det är nästan.

Man gav alltså akt på Fantine.

För övrigt var mer än en avundsjuk på hennes blonda hår och hennes vita tänder.

Man upptäckte, att hon inne i arbetssalen, mitt ibland de andra, ofta vände sig bort för att avtorka en tår. Det var de ögonblick, hon tänkte på sitt barn, kanske också på den man hon älskat.

Det är ett smärtsamt arbete att sönderslita de dystra band, som fästa en vid det förflutna.

Man kom också säkert underfund med, att hon minst två gånger i månaden skrev brev, alltid under samma adress, och att hon frankerade dem. Man lyckades förskaffa sig adressen: Herr Thénardier, värdshusvärd i Montfermeil. Man fick den offentlige skrivaren att prata inne på krogen. Han var en beskedlig gubbe, som icke kunde fylla sin mage med rött vin utan att tömma sin hemlighetspåse. Korteligen, man fick veta, att Fantine hade ett barn. "Hon måste således vara ett sådant där stycke." En skvallersyster kostade på sig en resa till Montfermeil, talade med Thénardiers och kunde vid sin återkomst säga:

— För mina trettiofem francs har jag nu fått saken klar. Jag har sett ungen.

Skvallersystern, som gjorde detta, var en häxa vid namn fru Victurnien, som höll ett vakande

portvaktaröga på alla människors dygd. Fru Victurnien var femtiosex år gammal och bar jämte fulhetens mask även ålderdomens. Rösten darrande, lynnet ojämnt. Denna gamla kvinna hade verkligen en gång varit ung, något, som var ägnat att väcka förvåning. I sin ungdom, själva år 1793, hade hon gift sig med en munk, som i röd mössa rymt ur sitt kloster och från bernhardinerna övergått till jakobinerna. Hon var torr, sträv, kärv, skarp, spetsig, nästan giftig, allt jämt ihågkommande sin munk, efter vilken hon var änka, och som betydligt kuvat och böjt henne. Hon var en etternässla, som man såg ha blivit illa åtgången av munkkåpan. Vid restaurationen hade hon slagit sig på fromleri, och det med en sådan iver, att prästerna givit henne tillgift för hennes munk. Hon hade en liten förmögenhet, som hon braskande testamenterade åt ett religiöst samfund. Hon var mycket gärna sedd i biskopshuset i Arras. Denna fru Victurien for således till Montfermeil och yttrade vid återkomsten:

— Jag har sett ungen.

Allt detta tog tid. Fantine hade mer än ett år varit anställd vid fabriken, när föreståndarskan

för arbetssalen en morgon, å herr märens vägnar, lämnade henne femtio francs, jämte tillsägelse, att hon icke längre finge stanna kvar där, samt en anmaning till henne från herr mären att lämna orten.

Detta skedde just i samma månad, som Thénardiers, sedan de förut begärt tolv francs i stället för sju, nu ytterligare fordrat femton francs i stället för tolv.

Fantine stod som slagen av åskan. Hon kunde icke lämna orten, ty hon var skyldig för hyran och sina möbler. Femtio francs voro icke tillräckliga för att betala denna skuld. Hon framstammade några bönfallande ord. Föreståndersken antydde henne att genast lämna arbetssalen. Fantine vore för övrigt blott en medelmåttig arbeterska. Överväldigad av blygsel ännu mer än av förtvivlan, lämnade hon salen och återvände till sin kammare. Hennes felsteg var således nu känt av alla.

Hon kände sig icke mer äga styrka att säga ett ord. Man rådde henne att vända sig till herr mären. Hon vågade icke. Mären skänkte henne femtio francs, emedan han var god, och han jagade bort henne, emedan han var rättvis. Hon böjde sig under denna dom.

IX.

Fru Victurniens framgång.

Munkens änka var alltså nyttig till något.

För övrigt hade herr Madeleine ingen vetskap om allt detta. Det var en bland dessa tillfälligheter, på vilka livet är så rikt. Herr Madeleine hade för vana att nästan aldrig gå in i kvinnornas arbetssal.

Han hade i spetsen för denna avdelning satt ett gammalt ogift fruntimmer, som kyrkoherden hade skaffat honom, och han satte fullt förtroende till denna föreståndерska, som var en verkligt aktningsvärd person, bestämd, rättvis, redbar samt uppfylld av den barmhärtighet, som består i att giva, men utan att i samma grad äga den barmhärtighet, som består i att uppfatta skäl och att förlåta. Herr Madeleine litade i allt på henne. De bästa människor äro ofta nödsakade att upp-

draga sin myndighet åt andra. Det var i denna sin maktfullkomlighet och i övertygelsen, att hon handlade rätt, som föreståndersken upptagit och undersökt saken, dömt och avskedat Fantine.

Vad de femtio francs beträffade, så hade hon givit dem av en summa, som herr Madeleine anförtrott henne till allmosor och hjälp åt arbeterskor, och för vilken hon icke behövde redogöra.

Fantine försökte få någon pigtjänst i staden. Hon gick ur hus i hus. Ingen ville ha henne. Hon hade icke kunnat lämna staden. Månglaren, som hon var skyldig för sina möbler — och vilka möbler! — hade sagt till henne: Om ni ger er av härifrån, låter jag häkta er som tjuv. Husvärden, som hon var skyldig för hyra, hade sagt till henne: Ni är ung och vacker, ni kan nog betala. Hon delade de femtio francs hon hade fått mellan värden och månglaren, återlämnade till den senare tre fjärdedelar av sitt bohag, behöll endast det nödvändigaste och befann sig utan arbete, utan plats, med blott sängen i behåll, men ändock med en skuld på omkring hundra francs.

Hon företog sig att sy kommisskjortor åt garnisonssoldaterna och förtjänade därpå sextio centi-

mes om dagen. Hennes flicka kostade henne femtio centimes om dagen. Från denna stund begynte hon mindre ordentligt betala Thénardiers.

En gammal gumma, som tände hennes ljus, då hon kom hem om aftnarna, undervisade henne emellertid i konsten att leva i eländet. Bakom sättet att leva av litet ligger sättet att leva av intet. Det är två rum: det första är mörkt, det andra är svart.

Fantine fick lära, huru man om vintern kan bärga sig alldeles utan eld. Huru man försakar nöjet att ha en liten fågel, som äter för ett öre frö om dagen, huru man gör ett täcke av sin kjol och en kjol av sitt täcke, huru man spar på sitt ljus genom att intaga sin måltid vid skenet från fönstret mitt emot. Man vet icke, huru mycket somliga stackars varelser, som åldrats i nöd och rättskaffenshet, förstå att taga ur en tvåöring. Detta blir slutligen en talang. Fantine förvärvade denna sublima talang och repade åter igen litet mod.

Vid denna tid sade hon till en grannkvinna:

— Lappri! Jag säger till mig själv: om jag inte sover mer än fem timmar och hela den övriga

tiden arbetar på min sömnad, skall jag nog i det närmaste förtjäna mitt bröd. Och när man är bedrövad, äter man dessutom mindre. Nå väl, lidanden, oro och litet bröd på den ena sidan och sorger på den andra, allt det där skall nog mätta mig.

Att i detta elände ha haft sin lilla flicka hos sig skulle varit en utomordentlig lycka. Hon tänkte på att taga henne hem till sig. Men skulle hon väl låta henne dela sitt armod? Och för övrigt stod hon ju i skuld hos Thénardiers. Huru skulle hon kunna betala den? Och resan sedan! Varifrån taga penningar till den?

Gumman, som givit henne, vad man kunde kalla lektioner i armodets levnadskonst, var en from, ogift kvinna vid namn Marguerite, med en uppriktig gudsfruktan, fattig och kärleksfull mot de fattige, till och med mot de rike, och som kunde nätt och jämnt skriva så mycket, som fordrades för att teckna Marguerite, samt trodde på Gud, vilket är vetandet självt.

Det finns många sådana dygder i dälderna. En dag skola de komma på höjderna. Ett sådant liv har en morgondag.

Under den första tiden hade Fantine varit så betagen av blygsel, att hon icke hade vågat gå ut. När hon gick på gatan, anade hon, att man vände sig om efter henne och pekade finger åt henne. Alla människor sågo på henne, men ingen hälsade på henne. De förbigåendes bittra och kalla förakt trängde som en skarp nordanvind genom både hennes kropp och själ.

I småstäderna tyckes en olycklig fallen kvinna vara blottställd för allas hån och nyfikenhet. I Paris är det åtminstone ingen, som känner en, och denna obemärkthet utgör ett skydd. Ack, vad hon skulle ha önskat att få komma till Paris! Men det var omöjligt.

Hon måste söka vänja sig vid missaktningen, liksom hon redan vant sig vid armodet! Småningom tog hon i detta avseende sitt parti. Efter två eller tre månaders förlopp skakade hon av sig blygseln och började gå ut, liksom ingenting hade förefallit.

— Det gör mig det samma, sade hon.

Hon gick och kom med högburet huvud, med ett bittert smålöje på läpparna. Hon kände, att hon blev fräck.

Fru Victurnien såg henne ibland gå förbi sitt fönster, märkte "det där styckets" förfall och lyckönskade sig till, att hon, tack vare henne, blivit "satt på sin plats igen". De elaka ha en sällhet av kolsvart färg.

Det överdrivna arbetet medtog Fantines krafter, och den lilla torrhosta hon hade ökades. Hon sade ibland till sin granne Marguerite:

— Känn, så heta mina händer äro.

Men om morgonen, då hon med en gammal söndrig kam kammade sitt vackra hår, som böljade likt det lenaste silke, hade hon dock ett ögonblick av lyckligt koketteri.

X.

Framgångens följder.

Hon hade blivit avskedad mot slutet av vintern. Sommarn förgick, men vintern återkom. Korta dagar, mindre arbete. Om vintern ingen värme, ingen dager, ingen middag, aftonen följer tätt på morgonen, dimma, skymning, fönstret är immigt, man ser icke klart därigenom. Himmeln är en källarglugg. Hela dagen är en källare. Solen har en fattig stackares utseende. Förfärliga årstid! Vintern förvandlar himmelns vatten och människans hjärta till sten. Fantines fordringsägare ansatte henne.

Fantine förtjänade för litet. Hennes skulder hade ökats. Thénardiers, som oordentligt erhöllo sin betalning, skrevo oupphörligt till henne brev, vilkas innehåll gjorde henne förtvivlad och vilkas porto ruinerade henne. En dag skrevo de till hen-

ne, att hennes lilla Cosette vore alldeles naken under den rådande kölden, att hon behövde en yllekjol, och att modern åtminstone måste skicka tio francs därtill. Hon fick brevet och gnuggade det i sina händer hela dagen. Om aftonen gick hon in till en perukmakare, som bodde i hörnet av gatan, och tog ur sin kam. Hennes beundransvärda blonda hår föll ända ned till hennes höfter.

— Sådant vackert hår! utropade perukmakaren.

— Huru mycket skulle ni vilja ge mig därför? frågade hon.

— Tio francs.

— Klipp av det då.

Hon köpte en trikåkjol och skickade den till Thénardiers.

Denna kjol gjorde Thénardiers ursinniga. Det var penningar de ville ha. De gåvo kjolen åt Éponine. Den stackars Lärkan fick fortfarande frysa.

Fantine tänkte:

— Mitt barn fryser inte längre. Jag har klätt det med mitt hår.

Hon anlade små runda mössor, som dolde hennes klippta huvud och med vilka hon ännu var vacker.

I Fantines sinne arbetade emellertid dystra tankar.

När hon såg, att hon icke längre kunde kläda sig i håret, började hon fatta hat till allt omkring sig. Hon hade länge delat allas vördnad för fader Madeleine, men genom att beständigt för sig upprepa, att det var han, som kört bort henne, och att han var orsaken till hennes olycka, kom hon därhän, att hon hatade honom också, honom framför allt. När hon gick förbi fabriken vid den tiden, då arbetarna stodo i porten, låtsade hon skratta och sjunga.

En gammal arbeterska, som en gång såg henne skratta och sjunga på det sättet, sade:

— Det slutar aldrig väl för den där flickan.

Hon tog sig en älskare, den förste, som kom, en man, som hon icke tyckte om, och det på trots, med raseriet i sitt hjärta. Det var en usling, ett slags bettlande musikant, en lättjefull stackare, som slog henne och som lämnade henne, liksom hon hade tagit honom, med vedervilja.

Hon avgudade sitt barn.

Ju mer hon sjönk, ju mörkare allt blev omkring henne, desto klarare strålade den lilla ängelns ljuva bild i djupet av hennes själ. Hon sade:

— När jag blir rik, skall jag ha min Cosette hos mig.

Och hon log därvid. Hostan lämnade henne icke och det gick svettbad över hennes rygg.

En dag erhöll hon från Thénardiers ett så lydande brev:

"Cosette har fått en sjukdom, som går här på orten, mässling, som de kalla den. Det behövs dyra läkemedel. Det där ruinerar oss och vi kunna icke längre betala dem. Om ni ej skickar oss fyrtio francs inom åtta dagar, så är lillan död."

Hon begynte gapskratta och sade till den gamla grannkvinnan:

— Jo, de äro goda, de där! Fyrtio francs! Inte mer! Det gör ju två napoléondorer! Var vilja de att jag skall taga dem ifrån? Så dumma de bönderna äro!

Emellertid gick hon till en fönsterglugg i trappan och läste om brevet.

Därefter steg hon utför trappan och gick ut, springande, hoppande och alltjämt skrattande.

Någon, som mötte henne, frågade:

— Vad har hänt er, efter ni är så munter?

Hon svarade:

— Åh, jag har fått ett tokigt brev från ett folk på landet. De begära fyrtio francs av mig. Sådana bönder!

Som hon gick över torget, fick hon se en mängd folk samlat omkring en vagn av sällsamt utseende, på vars tak en rödklädd karl stod och höll tal. Det var en kringresande kvacksalvartanddoktor, som utbjöd åt allmänheten fullständiga tandrader, opiat, pulver och elixir.

Fantine blandade sig i folkhopen och började liksom de andra skratta åt hans tal, vari det fanns grovheter för pöbeln och grannlåter för städa folk. Tandutdragaren fick se den vackra skrattande flickan och ropade plötsligt:

— Ni har vackra tänder, min flicka lilla, som skrattar där borta. Om ni vill sälja åt mig era två paletter, så ger jag er en napoléondor för stycket.

— Vad vill det säga, mina paletter? frågade Fantine.

— Paletterna, återtog tandprofessorn, äro de båda framtänderna uppe i munnen.

— Hur ohyggligt! utropade Fantine.

— Två napoléondorer! mumlade en tandlös gumma, som stod där i närheten. Hon är minsann lycklig, hon!

Fantine sprang sin väg och höll för öronen för att icke höra mannens hesa stämma, då han ropade efter henne:

— Tänk noga efter, min sköna! Två napoléondorer kunna vara bra att ha. Om ni blir hågad för saken, så kom i afton till värdshuset Silverdäcket, där ni skall träffa mig.

Fantine kom hem ursinnig och berättade saken för sin goda grannkvinna Marguerite:

— Kan ni tänka er sådant? Var det inte en avskyvärd karl? Huru kan man låta sådana människor få fara landet omkring? Att dra ut mina bägge framtänder! Jag skulle ju då se förskräcklig ut. Håret växer igen, men tänderna! Ett sådant odjur till karl! Jag ville hellre kasta mig huvudstupa från femte våningen ned i gatan.. Han sade, att han i afton skulle träffas på Silverdäcket.

— Och huru mycket bjöd han då? frågade Marguerite.

— Två napoléondorer.

— Det gör fyrtio francs.

— Ja, återtog Fantine, det gör fyrtio francs.

Hon sjönk i tankar och satte sig till sitt arbete.

Efter en kvarts timme lämnade hon sin sömnad och gick ut i trappan för att ännu en gång genomläsa Thénardiers brev.

När hon kom in igen, sade hon till Marguerite, som satt bredvid henne och arbetade:

— Vad är mässling för slag? Vet ni det?

— Ja, svarade den gamla kvinnan, det är en sjukdom.

— Behövs det då så mycket läkemedel till den?

— Åh, alldeles fasligt med läkemedel!

— Var sätter den sig egentligen?

— Det är en sjukdom, som sätter sig både här och där.

— Den angriper väl barn också?

— Företrädesvis barn.

— Dör man av den måntro?

— Det händer mycket lätt, svarade Marguerite.

Fantine gick ut i trappan och läste ännu en gång igenom brevet.

Om aftonen gick hon ut, och man såg henne rikta sina steg till Parisgatan, där värdshusen ligga.

Morgonen därpå, när Marguerite inträdde i Fantines rum, innan det blev dager, ty de arbeta-

de alltid tillsammans och brände på det sättet blott ett ljus för två personer, fann hon Fantine sittande i sängen, blek och frusen. Hon hade icke legat. Hennes mössa hade fallit ned i hennes knä. Ljuset hade brunnit hela natten och var nästan helt och hållet nedbränt.

Marguerite stannade på tröskeln, utom sig av häpnad över denna ytterliga oordning, och utbrast:

— Herre, min skapare! Ljuset är ju alldeles nedbrunnet! Här har någonting hänt.

Därefter såg hon på Fantine, som vände sitt hårlösa huvud emot henne.

Fantine hade sedan aftonen förut blivit tio år äldre.

— Herre Jesus! sade Marguerite, vad fattas er, Fantine?

— Det fattas mig ingenting, svarade Fantine. Tvärt om. Mitt barn skall inte behöva dö i den där förfärliga sjukdomen av brist på hjälp. Jag är nöjd.

Vid dessa ord visade hon den gamla kvinnan två napoléondorer, som blänkte på bordet.

— Nå, du min evige Gud, utropade Marguerite.

Det är ju en hel förmögenhet. Var har ni fått de där napoléondorerna ifrån?

— Jag har skaffat mig dem, svarade Fantine.

I detsamma log hon. Ljuset belyste hennes ansikte. Det var ett blodigt leende. En rödaktig vätska fläckade hennes mungipor, och hon had en mörk glugg i munnen.

De bägge tänderna voro utryckta.

Hon skickade sina fyrtio francs till Montfermeil.

För övrigt var det blott en list av Thénardiers för att få pänningar. Cosette var icke sjuk.

Fantine kastade ut sin spegel genom fönstret. Hon hade redan för länge sedan utbytt sitt lilla rum i andra våningen mot en vindskammare längst uppe under taket, vilken stängdes med en klinka, ett av dessa kyffen, där taket bildar vinkel med golvet och i varje ögonblick stöter en i huvudet. Den fattige kan lika litet gå fram till änden av sitt rum som till änden av sitt öde utan att allt mer och mer böja sig. Hon ägde icke längre någon säng, hon hade blott kvar en trasa, som hon kallade sitt täcke, en madrass, som låg på golvet, och en söndrig halmstol. En liten törnrosbuske, som hon hade, stod förtorkad och bortglömd i ett

hörn. I ett annat hörn sågs en smörburk, som hon begagnade till att förvara vatten i, vilket frös om vintern och vari vattnets olika höjd länge utmärktes genom ringar av is. Hon hade förut förlorat blygseln, nu förlorade hon även behagsjukan. Detta är det sista tecknet. Hon gick ut med smutsiga mössor. Vare sig av brist eller av liknöjdhet, lagade hon icke mera sitt linne. Allt efter som hälarna utnöttes, drog hon ned strumporna i skodonen. Detta syntes av vissa på längden gående veck. Hon lappade sitt gamla utslitna klänningsliv med kalikåbitar, som vid minsta rörelse gingo sönder. De personer, som hon var skyldig, ställde till uppträden med henne och lämnade henne ingen ro. Hon mötte dem på gatan, hon mötte dem ånyo i sin trappa. Hon tillbragte hela nätterna med att gråta och grubbla. Hennes ögon hade fått en skarp glans och hon kände ständig smärta i axeln upp emot vänstra skulderbladet. Hon hostade mycket. Hon hatade fader Madeleine djupt och beklagade sig icke. Hon sydde sjutton timmar av dygnet, men en entreprenör av fängelsearbeten, som lät de kvinnliga fångarna arbeta för lägre betalning, sänkte plötsligt

prisen, vilket nedsatte de fria arbeterskornas dagspänning till fyrtiofem centimes. Sjutton timmars arbete och fyrtiofem centimes om dagen! Hennes fordringsägare voro obevekligare än någonsin. Månglaren, som hade tagit tillbaka nästan alla möblerna, sade beständigt till henne:

— När tänker du betala mig, din skojerska?

Men, min Gud, vad ville man då, att hon skulle göra? Hon kände sig jagad från alla håll, och något av ett vilddjur började utveckla sig inom henne. Vid samma tid skrev Thénardier till henne, att han bestämt haft alldeles för mycket tålamod med henne och att han måste ha hundra francs, och det genast. I annat fall skulle han köra lilla Cosette på porten, ehuru hon icke ännu var fullt återställd efter sin svåra sjukdom. Hon finge på landsvägen i kölden taga sig fram bäst hon gitte eller stryka med på kuppen, om hon behagade.

— Hundra francs, tänkte Fantine. Men vad finns det väl för yrke, varpå man kan förtjäna ens fem francs om dagen?

— Välan, sade hon, det blir att sälja resten!

Den olyckliga gav sig till glädjeflicka.

XI.

Kristus frälse oss.

Vad är denna Fantines historia? Det är samhället, som köper en slavinna.

Av vem? Av eländet.

Av hungern, av kölden, av ensamheten, av övergivenheten, av den yttersta nöden. Bedrövliga handel! En själ för en bit bröd. Eländet bjuder ut, samhället tar emot.

Jesu Kristi heliga lag styr vår civilisation, men har ännu icke genomträngt den. Man säger, att slaveriet har försvunnit ur den europeiska civilisationen. Det är en villfarelse. Det förefinnes allt jämt, men det är blott kvinnan, som tynges därav, och det kallas prostitution.

Det tynger på kvinnan, det vill säga på behaget, på svagheten, på skönheten, på moderskänslan. Detta är icke en av mannens minsta skamfläckar.

Vid denna punkt av detta sorgliga drama, till vilken vi nu hunnit, hade Fantine ingenting mera i behåll av vad hon fordom varit. Hon hade blivit marmor på samma gång hon blivit smuts. Den, som vidrör henne, känner blott kyla. Hon går förbi, hon överlämnar sig åt er, och hon känner er icke. Hon är vanäran och den kalla likgiltigheten i människogestalt. Livet och samhällsordningen ha sagt henne sitt sista ord. Allt, som kan hända henne, har redan hänt henne. Hon har känt allt, uthärdat allt, erfarit allt, lidit allt, förlorat allt, begråtit allt. Hon är undergiven, men detta slags undergivenhet har samma tycke av likgiltighet, som döden har av sömnen. Hon skyr numera ingenting, hon fruktar ingenting. Må alla skyar falla ned över henne, må hela oceanen skölja över henne! Gör ingenting! Hon är en genomblött svamp.

Åtminstone tror hon så. Men det är en villfarelse att inbilla sig någonsin kunna uttömma ödet eller hinna bottnen av något, vare sig vad som helst.

Ack, vad äro alla dessa varelser, som sålunda

kastas om varandra? Vart taga de vägen? Varför äro de sådana?

Den, som vet detta, tränger med sin blick genom allt, vad mörker heter.

Han är blott en. Han kallas Gud.

XII.

Dagdrivaren Bamatabois.

Det finns i alla småstäder, och det fanns särskilt i Montreuil, ett slags unga herrar, som i landsorten gnaga på sina femton hundra francs i räntor med samma förnäma min, som deras likar i Paris sluka två hundra tusen francs om året. Det är varelser av det stora släktet könlöse, parasiter, nollor, som ha litet jord, litet dumhet och litet kvickhet, som skulle vara tölpar i en salong, men som på källaren tro sig vara kavaljerer. De säga: mina ängar, mina skogar, mina bönder. De utvissla aktriserna på teatern för att visa, att de äro folk med smak, och gräla med garnisonsofficerarne för att visa sig vara modiga karlar. De jaga, röka, gäspa, dricka, lukta tobak och spela biljard, bekika resande, som stiga ur diligensen, leva på kaféerna, på värdshusen, ha en hund, som äter

upp benen under bordet, och en älskarinna, som sätter fram faten därpå. De gnida på ett öre, följa modet till överdrift, beundra tragedier och förakta kvinnan, slita ut sina gamla stövlar, apa efter London via Paris och Paris via Pont-à-Mousson, bli slöa, innan de bli gamla, aldrig arbeta, aldrig göra något gagn, men icke heller någon synnerlig skada.

Herr Felix Tholomyès skulle ha blivit en slik karl, om han stannat kvar i sin landsort och aldrig fått se Paris.

Om de vore rikare, skulle man säga: de äro sprättar. Om de vore fattigare, skulle man säga: de äro lättingar. De äro helt simpelt dagdrivare. Bland dessa dagdrivare finnas sådana, som äro tråkiga, och sådana, som ha tråkigt, sådana, som gå och drömma, och sådana, som äro lustiga kurrar.

Vid tiden för vår berättelse bestod en sprätt av stora fadermördare och en hög halsduk, ur med berlocker, tre västar i olika färger utanpå varandra, den ena av de båda undre blå och den andra röd, en olivfärgad frack med kort liv, smala skört och dubbla rader av silverknappar, som sutto tätt

intill varandra och gingo ända upp på axeln, olivfärgade benkläder, något ljusare än fracken, prydda vid sömmarna med ränder i obestämt antal, men alltid udda, växlande mellan en och elva, en gräns, som aldrig överskreds. Lägg därtill halvstövlar med små klackjärn, en hög hatt med smala brätten, en yvig tupé, ett ofantligt spanskt rör och ett språk, kryddat med potierska ordlekar, samt framför allt sporrar och mustascher. Ty på den tiden antydde mustascherna den civile och sporrarna fotgängaren.

Landsortssprätten begagnade dock ännu längre sporrar och ännu väldigare mustascher än andra.

Det var vid den tiden, som Sydamerikas republiker kämpade mot konungen av Spanien, Bolivar mot Morillo. Hattar med smala brätten begagnades av rojalisterna och kallades morillos. De liberale buro bredskyggiga hattar, som kallades bolivars.

Åtta eller tio månader efter det, som på föregående sidor blivit berättat, en av de första dagarna i januari 1823, en afton, då det hade snöat, sågs en av dessa sprättar, en av dessa dagdrivare, en "välsinnad", ty han hade morillohatt, insvept

i en av dessa stora, varma kappor, som under den kallare årstiden fullständigade den moderna dräkten, roa sig med att ofreda en varelse i starkt urringad baldräkt och med blommor i håret, som strök omkring utanför fönstren till officerskaféet. Denne sprätt rökte, ty det var på högsta modet.

Varje gång, som kvinnan gick förbi honom, slängde han efter henne, jämte ett rökmoln ur sin cigarr, något yttrande, som han ansåg mycket kvickt och lustigt, såsom: "Vad du är ful!.. Gå och göm dig!.. Du har ju inga tänder!" och så vidare. Denne herre hette Bamatabois. Kvinnan, detta sorgligt utstyrda spöke, som gick fram och tillbaka i snön, svarade icke, såg icke ens på honom, men fortsatte lika fullt tyst och med en hemsk regelbundenhet sin vandring, vilken var femte minut förde henne tillbaka till speglosorna, liksom den till gatlopp dömde soldaten återkommer till spöslagen.

Lättingen blev troligen förargad över att se sina ord ha så liten verkan. Han begagnade sig därför av ett ögonblick, då hon vände sig bort, för att smyga sig bakom henne, och kvävande sin skrattlust, lutade han sig ned, tog upp en hand full snö

från gatan och stoppade hastigt ned den på hennes rygg, mellan de nakna axlarna. Flickan utstötte ett rytande, vände sig om, tog ett språng som en panter och störtade sig över mannen, klösande honom i ansiktet med naglarna under de gräsligaste ord, som från ett vaktrum kunnat falla ned i rännstenen. Dessa okvädinsord, utösta med en röst, som var hes av brännvin, strömmade vederstyggligt ur en mun, vari de båda framtänderna verkligen fattades. Det var Fantine.

Vid det larm, som härvid uppstod, kommo officerarne hoptals ut från kaféet, de förbigående skockade sig tillsammans, och en skrattande, skrikande och bifallsjublande krets slöt sig omkring den kringvirvlande massa, som dessa bägge varelser bildade, och i vilken man med möda kunde urskilja en man och en kvinna, av vilka mannen, vilkens hatt fallit på marken, sökte värja sig, och kvinnan, med sin hårprydnad förstörd, tjutande, utan tänder och utan hår, svartblå av ilska och förfärlig att skåda, anföll honom med händer och fötter.

Plötsligt steg en högväxt man raskt fram ur hopen, grep kvinnan i hennes med smuts överhöljda sidenliv och sade:

— Följ mig!

Kvinnan lyfte upp huvudet. Hennes ursinniga röst slocknade plötsligt. Hennes ögon voro glasartade, från svartblå hade hon blivit blek, och en skälvning av skräck skakade henne. Hon hade känt igen Javert.

Sprätten hade begagnat sig av denna tillfällighet för att smyga sig bort.

XIII.

Lösning av några frågor rörande polisen i städerna.

Javert drev undan de närvarande, banade sig väg genom kretsen och tog med stora steg vägen till polisvaktkontoret, som låg vid andra änden av torget, släpande med sig den olyckliga. Hon lät maskinmässigt bortföra sig. Varken han eller hon sade ett ord. Åskådarhopen, som var rusig av glädje, följde efter under pöbelinfall. Det ytterligaste elände kan ge anledning till råheter.

Ankommen till polisvaktkontoret, som var en låg sal, uppvärmd medels en järnkamin och bevakad av en postering samt med en dörr med gallerförsedd glasruta utåt gatan, öppnade Javert dörren, gick in med Fantine och läste igen dörren efter sig, till stor missräkning för de nyfikne, som höjde sig på tåspetsarna och sträckte ut hal-

sarna mot den av posteringen skymda glasrutan för att försöka titta in. Nyfikenheten är glupsk. Att se är att sluka.

Då de kommit in, kastade sig Fantine ned i en vrå, orörlig och stum, hopkrupen som en rädd hund.

Sergeanten, som förde befälet över posteringen, ställde ett tänt ljus på ett bord. Javert satte sig, upptog ett stämplat pappersblad ur fickan och började skriva.

Detta slags kvinnor äro av våra lagar helt och hållet överlämnade åt polisens godtycke. Den gör med dem, vad den vill, straffar dem, såsom den finner för gott, och lägger efter behag beslag på de två bedrövliga saker, som de kalla sitt näringsfång och sin frihet. Javert var känslolös. Hans stränga ansikte röjde ingen rörelse. Likväl var han försjunken i allvarliga och djupa tankar. Det var ett av dessa ögonblick, då han utan kontroll, ehuru med alla ett nogräknat samvetes betänkligheter, utövade sin fruktansvärda godtyckliga makt. I denna stund, han kände det, var hans polismannastol en domstol. Han dömde. Han dömde och fördömde. Han uppkallade all den

tankekraft, som kunde finnas i hans huvud, i och för den viktiga sak han här handlade. Ju mera han skärskådade denna flickas gärning, desto mera upprörd kände han sig. Det var påtagligt, att han hade sett ett brott begås. Han hade därnere på gatan sett samhället, representerat av en fastighetsägare och valman, skymfad och angripen av en varelse, som stod utom allt. En fal kvinna hade förgripit sig på en herreman. Han hade sett detta, han, Javert. Han skrev under tystnad.

Då han slutat, skrev han sitt namn under, vek ihop papperet och sade till sergeanten, i det han lämnade honom detsamma:

— Tag tre man och för denna flicka i fängelse.

Därpå vände han sig till Fantine med de orden:

— Du får sitta där sex månader.

Den olyckliga spratt till.

— Sex månader! Sex månaders fängelse! skrek hon. Sex månader och endast trettiofem centimes om dagen i förtjänst! Men vad blir det då av Cosette? Mitt barn, mitt barn! Och jag är ännu skyldig Thénardiers mer än hundra francs, vet ni det, herr uppsyningsman?

Utan att resa sig upp, släpade hon sig framåt på stengolvet, som var nedsölat av alla dessa mäns smutsiga stövlar, i det hon knäppte ihop sina händer och tog stora steg med sina knän.

— Herr Javert, sade hon, jag ber om nåd. Jag försäkrar er, att felet inte var på min sida. Om ni hade sett början, skulle ni ha funnit det. Jag svär vid den gode Guden, att felet inte var på min sida. Det var den där herrn, som jag inte känner, som stoppade snön på min rygg. Har man rättighet att stoppa snö på ryggen på oss, då vi helt fredligt vandra vår väg fram utan att göra någon för när? Det var detta, som retade mig. Jag är litet sjuk, ser ni, och dessutom hade han en lång stund förut sagt mig otidigheter: »Du är ful, du har inga tänder!» Jag vet nog, att jag inte mera har mina tänder i behåll. Men jag låtsade om ingenting, jag, utan sade för mig själv: Det är en herre, som vill roa sig. Jag var hygglig mot honom, jag talade inte till honom. Då var det, som han kom och stoppade snön på mig. Herr Javert, gode herr uppsyningsman, finns det ingen här, som såg det och som kan säga er, att det är riktigt sant? Jag gjorde kanske orätt i att bli

ond. Men ni vet, i första ögonblicket är man inte herre över sig själv. Man har sina ögonblick av häftighet. Och sedan, att få någonting kallt på ryggen på sig, då man minst väntar det! Det var orätt, att jag förstörde hatten för den där herrn. Men varför gick han sin väg? Jag skulle ha bett honom om förlåtelse. Ack, min Gud, det skulle inte ha gjort mig något att be honom om förlåtelse! Hav förbarmande med mig för i dag, bara för den här gången, herr Javert. Ni vet nog inte, att man i fängelserna endast kan förtjäna trettiofem centimes. Det är inte styrelsens fel, men man förtjänar bara trettiofem centimes, och tänk er, att jag skall betala hundra francs om man inte skall skicka min lilla flicka tillbaka till mig. O min Gud, jag kan inte ha henne hos mig! Det är så styggt, det, som jag har att göra. O min Cosette, o min lilla söta Guds ängel, vad skall det bli av henne, stackars unge! Jag skall säga er, de där Thénardiers, det där krögarfolket, de där bönderna, de låta inta tala med sig. De måste ha penningar. Sätt mig inte i fängelse! Ser ni, det finns en liten flicka, som i samma stund blir utkastad på landsvägen, att ta sig fram, så

gott hon kan, mitt i vintern. Ni får lov att ha barmhärtighet med det lilla kräket, min gode Javert. Jag är ingen dålig kvinna i grund och botten. Det är varken lättja eller begär att leva gott, som gjort mig till vad jag är. Jag har supit brännvin, men det har eländet vållat. Jag tycker inte om det, men det dövar. Då jag var lyckligare, hade man bara behövt titta i mina byrålådor för att se, det jag inte var något behagsjukt stycke, som inte höll ordning. Jag hade linne, mycket linne. Hav medlidande med mig, herr Javert.

Hon talade sålunda, förkrossad, skakad av snyftningar, förblindad av tårar, med barmen blottad, vridande händerna, avbruten av en kort och torr hosta samt framstammande sina ord helt sakta med dödsångestens röst. Den stora, verkliga smärtan är en gudomlig och förfärlig stråle, som förklarar de olyckliga. I denna stund var Fantine åter skön. Då och då avbröt hon sig och kysste bevekligt polismannens rockskört. Hon skulle ha bevekt ett hjärta av sten, men ett hjärta av trä beveker man icke.

— Se så, sade Javert, nu har jag länge nog hört

på dig. Har du nu talat slut? Marsch nu! Du har dina sex månader. Den evige fadern i egen person skulle inte kunna göra något därvid.

Av dessa högtidligt uttalade ord: D e n e v i g e f a d e r n i e g e n p e r s o n s k u l l e i n t e k u n n a g ö r a n å g o t d ä r v i d, förstod hon, att domen var återkallelig. Hon sjönk tillsammans, mumlande:

— Nåd!

Javert vände henne ryggen.

Soldaterna fattade henne i armen.

Några minuter förut hade en man kommit in, utan att någon givit akt på honom. Han hade stängt dörren efter sig, ställt sig med ryggen mot den och avhört Fantines förtvivlade böner.

I det samma soldaterna lade handen på den olyckliga, som icke ville resa sig upp, tog han ett steg fram ur skuggan och sade:

— Håll ett ögonblick, om jag får be!

Javert lyfte upp ögonen och igenkände herr Madeleine. Han tog av sig hatten och hälsade med ett slags harmsen förlägenhet.

— Förlåt, herr mär....

Dessa ord: herr mär, hade en sällsam verkan

på Fantine. Hon reste sig hastigt upp, lik ett spöke, som stiger upp ur jorden, stötte undan soldaterna med bägge armarna, gick rakt fram till herr Madeleine, innan någon kunde hindra henne, betraktade honom med stirrande och förvirrad blick och utropade:

— Ah, det är således du, som är herr mären!

Hon slog i detsamma till ett flatskratt och spottade honom i ansiktet.

Herr Madeleine torkade sig i ansiktet och sade:

— Uppsyningsman Javert, sätt denna kvinna i frihet.

Javert kände sig nära att bli vansinnig. Han erfor i detta ögonblick, slag på slag och nästan blandade med varandra, de våldsammaste sinnesrörelser han känt i sitt liv. Att se en allmän flicka spotta en mär i ansiktet, det var en sådan vidunderlighet, att han i sina värsta förutsättningar skulle ansett för ett helgerån att tro det vara möjligt. Å andra sidan anställde han i sina innersta tankar, ehuru dunkelt och oredigt, en förfärlig jämförelse mellan vad denna kvinna var och vad denne mär kunde vara, och då trodde han sig med fasa skönja en helt enkel förklaring på detta

oerhörda tilltag. Men då han såg denne mär, denne överhetsperson helt lugnt torka sitt ansikte och säga: S ä t t d e n n a k v i n n a i f r i h e t, då svartnade det för hans ögon av bestörtning. Både tanken och ordet sveko honom på samma gång. Han hade erfarit all den förvåning, som hos honom var möjlig. Han förblev stum.

Detta yttrande hade icke gjort en mindre sällsam verkan på Fantine. Hon lyfte sin nakna arm och hakade sig krampaktigt fast vid kaminspjället, likt en person, som vacklar på sina ben. Emellertig såg hon sig runt omkring och började tala med låg röst, som om hon talat för sig själv:

— I frihet! Man låter mig då gå! Jag skall då inte komma i fängelse i sex månader! Vem var det, som sade det? Det är inte möjligt, att någon har sagt det. Jag har hört orätt. Det kan inte vara det odjuret mären. Var det ni, min gode herr Javert, som sade, att man skulle sätta mig i frihet? Ack, jag skall säga er, huru det är, och ni skall låta mig gå. Det odjuret mären, den gamle uslingen mären, det är han, som är orsaken till alltsammans. Tänk er, herr Javert, att

han körde bort mig, bara för det att en hop slynor förde sladder i arbetssalen. Är inte det förskräckligt! Att köra bort en stackars flicka, som ärligt gör sitt arbete. Då kunde jag inte mera förtjäna tillräckligt, och därav kom hela olyckan. Också är det en förbättring, som herrarna vid polisen gärna kunde göra, nämligen att de hindrade fängelseentreprenörerna från att göra fattigt folk orätt. Jag skall förklara det för er. Ser ni, man förtjänar sextio centimes på skjortsömnad, men så faller priset ned till fyrtiofem centimes, och det kan ingen leva på. Därför måste man taga sig till vad man kan. Jag, jag hade min lilla Cosette, jag var således tvungen att bli en dålig kvinna. Ni förstår nu, att det är den skurken mären, som vållat alltsammans. Och sedan så trampade jag visserligen på den där herrns hatt utanför officerarnas kafé, men han hade ju förstört hela min klänning med snön. Sådana som jag ha blott en sidenklänning att sätta på oss om aftnarna. Ser ni, jag har aldrig med avsikt gjort något ont, det är riktigt sanning, herr Javert, och jag ser överallt kvinnor, som äro mycket värre än jag, vara mycket lyckligare. O herr Javert, det var ni, som

sade, att jag skulle släppas lös, inte sant? Skaffa er upplysningar om mig, tala med min värd, nu betalar jag ordentligt min hyra, och ni skall få höra, att jag är ärlig. Ack, min Gud, jag ber er om förlåtelse, jag har visst, utan att märka det, kommit åt kaminspjället, så att det ryker in!

Herr Madeleine hade med djup uppmärksamhet lyssnat på henne. Medan hon talade, hade han trevat i sin västficka och dragit upp sin börs, som han öppnade. Den var tom. Han hade stoppat den tillbaka i fickan och sade nu till Fantine:

— Hur mycket var det ni sade, att ni var skyldig?

Fantine, som endast såg på Javert, vände sig nu till honom och sade:

— Tror du, att det är till dig jag talar?

Därpå vände hon sig till soldaterna:

— Säg, såg ni, huru jag spottade honom i ansiktet? Åh, din gamle skurk till mär, du kommer hit för att skrämma mig, men jag är inte rädd för dig. Jag är bara rädd för herr Javert. Jag är bara rädd för min gode herr Javert.

Under det hon talade sålunda, vände hon sig åter till polisuppsyningsmannen:

— Dessutom, ser ni, herr uppsyningsman, bör man vara rättvis. Jag vet, att ni är rättvis, herr uppsyningsman. I själva verket är det ju en helt enkel sak, att en karl roar sig med att stoppa litet snö på ryggen på en kvinna. Det gjorde, att herrar officerer fingo sig ett gott skratt. Man skall väl ha något att roa sig åt. Sådana som jag äro till bara för att roa folk. Och sedan så kommer ni. Ni är ju tvungen att hålla folk i ordning. Ni för med er kvinnan, som har orätt. Men vid närmare eftersinnande säger ni — så god ni är! — att man skall sätta mig i frihet. Det är för den lillas skull, efter som sex månaders fängelse skulle hindra mig från att försörja mitt barn. Gör bara inte om det din slyna! O nej, jag skall aldrig mera göra så, herr Javert! Man må hädanefter göra med mig vad man vill, så skall jag inte knysta mera. Men i dag, ser ni, så skrek jag därför att det gjorde ont. Jag var inte alls beredd på snön, som den där herrn stoppade på mig, och dessutom, såsom jag jag redan sagt er, är jag inte riktigt frisk. Jag hostar, jag har här i bröstet liksom en brännande kula. Läkaren säger: var rädd om er. Se här känn, tag hit er hand, var inte rädd, det är här.

Hon grät icke längre, hennes röst var smekande, hon tryckte Javerts stora, grova hand mot sin vita, fina barm och betraktade honom småleende.

Med ens började hon ivrigt ordna oredan i sin klädsel och draga ned vecken på sin klänning, vilken, medan hon släpat sig över golvet, uppdragits nästan ända till knäna, varefter hon gick till dörren, i det hon med en vänlig nick halvhögt sade till soldaterna:

— Mina barn, herr uppsyningsmannen har sagt, att jag skall släppas lös. Jag går därför.

Hon lade handen på dörrklinkan. Ett steg till, och hon hade varit på gatan.

Javert hade ända till detta ögonblick stått rak och orörlig med ögonen fästa på golvet och vänd på sned under hela detta uppträde, liksom en bildstod, som blivit flyttad från sin plats och väntar på att bli ställd på någon annan.

Det buller, som klinkan gjorde, väckte honom. Han lyfte upp huvudet med ett uttryck av oinskränkt myndighet, ett uttryck, som alltid är så mycket förskräckligare, ju längre ned makten är förlagd, grymt hos vilddjuret, vilt hos en människa av låg samhällsställning.

— Sergeant, skrek han, ser ni inte, att den slynan går sin väg! Vem har sagt er, att ni skall låta henne gå?

— Jag, sade Madeleine.

Vid ljudet av Javerts röst hade Fantine börjat skälva och släppt klinkan, liksom en ertappad tjuv släpper det stulna föremålet. Vid ljudet av Madeleines röst vände hon sig om, och från denna stund flög hennes blick växelvis från Madeleine till Javert och från Javert till Madeleine, allt efter som den ene eller andre talade, utan att hon själv yttrade ett ord eller ens vågade draga andan.

Det var tydligt, att Javert måste ha, såsom man säger, »kommit ur fogarna» för att kunna tillåta sig att tilltala sergeanten så häftigt, som han gjorde, sedan mären befallt, att Fantine skulle försättas i frihet. Hade han kommit ända därhän, att han glömt märens närvaro? Hade han slutligen gjort klart för sig själv, att det var omöjligt, att »en myndighet» kunnat giva en sådan befallning, och att herr mären helt visst mot sin vilja råkat säga ett, då han menade ett annat? Eller hade han, i betraktande av de oerhörda saker, till vilka han under ett par timmar varit vittne, sagt

sig själv, att han måste tillgripa de ytterligaste åtgärder, att det var nödvändigt, att den lille gjorde sig stor, att polisspionen förvandlade sig till överhetsperson, att polismannen blev domare, och att i detta ytterligt kritiska ögonblick lagen, ordningen, moralen, styrelsen, hela samhället voro personifierade i honom, Javert?

Vare härmed huru som helst, visst är, att då herr Madeleine sagt detta j a g, som vi nyss hörde, såg man polisuppsyningsmannen Javert, blek, kall, med blå läppar, förtvivlan i blicken och hela kroppen skakad av en omärklig darrning, vända sig till mären och — vilken oerhörd tilldragelse! — med sänkta ögon, men fast röst säga till honom:

— Herr mär, det låter sig inte göra.

— Huru? sade herr Madeleine.

— Den slynan har skymfat en herreman.

— Uppsyningsman Javert, återtog herr Madeliene med foglig och lugn ton, hör mig. Ni är en hederlig man, och jag drar inte i betänkande att giva er en förklaring. Se här rätta förhållandet. Jag gick över torget, då ni förde bort den här kvinnan. Folkhopar stodo ännu kvar. Jag gjorde mig

underrättad och jag fick veta alltsammans. Det var herremannen, som hade orätt och som hade bort häktas, om polisen vore som sig borde.

Javert återtog:

— Det lättfärdiga stycket har skymfat herr mären.

— Det är min ensak, sade herr Madeleine. Jag skulle tro att en förolämpning mot mig hör mig till. Jag gör med den vad jag behagar.

— Om förlåtelse, herr mär, förolämpning mot er hör inte er till, utan rättvisan.

— Uppsyningsman Javert, svarade herr Madeleine, den högsta rättvisan är samvetet. Jag har hört denna kvinna. Jag vet vad jag gör.

— Och jag, herr mär, vet inte vad jag ser.

— Nöj er då med att lyda.

— Jag lyder min plikt. Min plikt bjuder, att denna kvinna får sex månaders fängelse.

Herr Madeleine svarade med mildhet:

— Hör noga på vad jag säger. Hon skall inte ha en enda dags fängelse.

Vid detta avgörande yttrande vågade Javert fästa en genomträngande blick på mären och sade, ehuru alltid med en djupt vördnadsfull ton:

— Jag är förtvivlad över att nödgas sätta mig emot herr mären. Det är första gången i mitt liv, men herr mären täcktes tillåta mig anmärka, att jag befinner mig inom gränserna för min befogenhet. Jag skall, efter som herr mären så vill, uteslutande hålla mig vid herremannens sak. Jag var närvarande. Denna flicka kastade sig över herr Bamatabois, som är valman och ägare till det vackra trevåningsstenhuset med balkongen i hörnet av esplanaden. Korteligen, det finns saker här i världen, som inte äro att leka med. Vare därmed huru som helst, så är detta en sak, som rör gatupolisen och således mig, och jag håller kvar kvinnspersonen Fantine.

Då lade herr Madeleine armarna i kors och sade med en stränghet i rösten, som ingen där i staden någonsin förr hört hos honom:

— Den sak, varom ni talar, hör under stadens polis. Enligt nionde, elfte, femtonde och sextonde paragraferna i brottmålslagen är jag ensam domare däri. Jag befaller, att denna kvinna försättes i frihet.

Javert ville göra en sista ansträngning.

— Men, herr mär....

— Jag påminner er, för er egen del, om åttioförsta paragrafen i lagen av den 13 december 1799 om godtycklig häktning.

— Herr mär, tillåt....

— Inte ett ord vidare!

— Men....

— Gå! sade herr Madeleine.

Javert tog emot stöten upprätt, utan att vända sig bort och mitt i bröstet som en rysk soldat. Han bugade sig ända till golvet för mären och gick ut.

Fantine makade sig från dörren och såg honom med häpnad gå förbi sig.

Emellertid var även hon ett rov för en sällsam känsloomvälvning. Hon hade sett två motsatta makter på sätt och vis strida om henne. Hon hade inför sina ögon sett en kamp utkämpas mellan två män, som höllo hennes frihet, hennes liv, hennes själ, hennes barn i sina händer. Den ene av dessa män släpade henne åt mörkrets sida, den andre ville föra henne tillbaka till ljuset. I denna strid, som hon skådat genom ångestens förstoringsglas, hade dessa två män förefallit henne som två jättar. Den ene talade som hennes

onde ande, den andre som hennes gode ängel. Ängeln hade besegrat den onde anden, och — en sak, som kom henne att skälva från huvud till fot — denne ängel, denne befriare, det var just samme man, som hon avskydde, denne mär, vilken hon så länge ansett som upphovsmannen till sina lidanden, denne Madeleine, och just i samma ögonblick, som hon skymfat honom så förfärligt, räddade han henne! Hade hon då bedragit sig? Skulle hon då förändra hela sin själ? .... Hon visste det icke, hon darrade. Hon lyssnade djupt skakad, hon såg sig förfärad omkring, och vid varje ord, som herr Madeleine sade, kände hon hatets förskräckliga mörker skingras och försvinna inom henne samt någonting värmande och outsägligt, som var på en gång glädje, förtroende och kärlek, i stället födas i hennes hjärta.

Sedan Javert hade gått ut, vände sig herr Madeleine till henne och sade med långsam röst och svårighet att få fram orden, liksom en allvarligt stämd man, vilken vill återkalla sina tårar:

— Jag har hört er. Jag kände inte till det minsta av vad ni berättat. Jag tror, att det är sant, och jag känner, att det är sant. Jag var till och

med okunnig om, att ni hade lämnat min fabrik. Varför vände ni er inte till mig? Men nu skall jag betala era skulder, jag skall låta hämta hit ert barn, eller också skall ni själv resa till det. Ni skall få vistas här eller i Paris, var helst ni önskar. Jag åtager mig både ert barn och er. Ni skall inte behöva arbeta längre, om ni inte vill. Jag skall giva er så mycket penningar ni behöver. Ni skall åter bli en hederlig kvinna, då ni åter blir lycklig. Och hör, ännu en sak, jag förklarar er i denna stund, att om allt är så, som ni sagt, och jag tvivlar inte därpå, så har ni aldrig upphört att vara dygdig och ren inför Gud. Stackars kvinna!

Detta var mer, än den stackars Fantine kunde bära. Att få ha Cosette hos sig! Att få lämna detta vanhederliga levnadssätt! Att få leva fri, rik, lycklig, hederlig med Cosette! Att mitt i sitt elände plötsligt se alla dessa paradisets verkligheter slå ut i blom! Hon betraktade nästan förlamad denne man, som talade till henne, och hon kunde endast utstöta två eller tre snyftningar: oh, oh, oh! Hennes ben förmådde icke bära henne,

hon sjönk på knä inför herr Madeleine, och innan han kunnat hindra det, kände han, att hon fattade hans hand och tryckte sina läppar emot den.

Därpå förlorade hon medvetandet.

SJÄTTE BOKEN.

Javert.

I.

Vilan begynner.

Herr Madeleine lät föra Fantine till det sjukhus, som han inrättat i sitt eget hus. Han anförtrodde henne åt barmhärtighetssystrarna, vilka lade henne till sängs. En brinnande feber hade infunnit sig. Hon yrade och talade högt en del av natten. Hon insomnade dock slutligen.

Följande dag vaknade Fantine fram emot middagen. Hon hörde någon andas tätt invid hennes säng. Hon vek undan omhänget och såg herr Madeleine stå och betrakta någonting över hennes huvud. Hans blick var full av medlidande och ångest och tycktes bedja. Hon följde dess

riktning och såg, att den var fäst på ett krucifix, som hängde på väggen.

Herr Madeleine var numera i Fantines ögon som en förklarad. Han tycktes henne vara omgiven av ljus. Han var försjunken i ett slags bön. Hon betraktade honom länge utan att våga avbryta honom. Slutligen sade hon blygt:

— Vad gör ni?

Herr Madeleine hade stått där en timme, väntande på, att Fantine skulle vakna. Nu tog han hennes hand, kände på hennes puls och svarade:

— Hur är det med er?

— Bra. Jag har sovit, sade hon. Jag tror, att jag är bättre. Det blir ingenting farligt.

Besvarande den fråga hon först ställt till honom, återtog han, som om han icke förr än nu hört den:

— Jag bad till martyren däruppe.

Och i sina tankar tillade han:

— För martyren här nere.

Herr Madeleine hade använt natten och morgonen till att skaffa sig underrättelser. Han visste nu allt. Han kände Fantines historia i alla dess smärtsamma enskildheter. Han fortfor:

— Ni har lidit mycket, stackars mor. Men klaga icke, ni äger nu de utvaldas arvedel. Det är på detta sätt, som människorna skapa änglar. Det är inte deras fel. De förstå inte att bete sig annorlunda. Ser ni, det helvete, varur ni nu kommit, är himmelrikets första grad. Man måste börja med den.

Han suckade djupt. Emellertid log hon mot honom med detta sublima småleende, vari två tänder fattades.

Javert hade samma natt skrivit ett brev. Följande morgon inlämnade han själv detta brev på posten i Montreuil. Det var adresserat till Paris och bar utanskriften: T i l l h e r r C h a b o u i l l e t, s e k r e t e r a r e h o s h e r r p o l i s p r e f e k t e n. Som uppträdet på polisvaktkontoret blivit allmänt bekant, tänkte föreståndarinnan för postkontoret och några andra personer, som sågo brevet, innan det avgick, och som på utanskriften kände igen Javerts handstil, att han skickade in sin avskedsansökan.

Herr Madeleine skyndade sig att skriva till Thénardiers. Fantine var skyldig dem ett hundra tjugo francs. Han skickade dem tre hundra francs

med tillsägelse, att de skulle göra sig betalda av denna summa och genast föra barnet till dess sjuka moder i Montreuil, vilken återfordrade det.

Thénardier blev förbländad härav.

— För fan, sade han till sin hustru, låt oss inte släppa barnet! Lärkan kommer att bli en mjölkko. Jag gissar allt. Det är någon dumbom, som förgapat sig i modern.

Som svar skickade han genast en mycket väl hopgjord räkning på något över fem hundra francs. I denna räkning märktes för över tre hundra francs två poster, vilka icke kunde bestridas, den ena upptagande arvode åt en läkare, den andra åt en apotekare, vilka givit vård och läkemedel åt Éponine och Azelma under två långvariga sjukdomar. Cosette hade, såsom vi nämnt, alls icke varit sjuk. Ett helt obetydligt utbyte av namn var hela affären. Thénardier skrev nedanför på räkningen: mottagit i avbetalning tre hundra francs.

Herr Madeleine skickade genast ytterligare tre hundra francs och skrev: Skynda er att föra hit Cosette.

— Jo, det gjorde jag allt! sade Thénardier. Låt oss inte släppa barnet.

Emellertid blev Fantine icke bättre. Hon låg alltjämt kvar på sjukhuset.

Systrarna hade i början endast med motsträvighet mottagit och vårdat "en sådan flicka". Den, som sett basrelieferna i Reims, påminner sig den föraktfulla krökning på underläppen, varmed de visa jungfrurna betrakta de fåvitska. Detta vestalernas antika förakt för ambubajerna är en av den kvinnliga värdighetens djupaste instinkter. Systrarna hade känt det i det fördubblade mått, som religionen alstrar. Men inom få dagar hade Fantine avväpnat dem. Hon hade alla slags ödmjuka och milda ord på sina läppar, och modern hos henne rörde dem. En dag hörde systrarna henne under febern yttra:

— Jag har varit en synderska, men då jag kommer att få ha mitt barn hos mig, betyder det, att Gud förlåtit mig. Så länge jag levde i synd, skulle jag inte velat ha Cosette hos mig. Jag skulle inte ha kunnat uthärda hennes förvånade och sorgsna ögon. Likväl var det för henne, som jag gjorde det onda, och det är väl detta, som gör, att Gud förlåter mig. Jag skall känna den gode Gudens välsignelse, då Cosette kommer hit. Jag

skall betrakta henne, och det skall göra mig gott att se denna oskyldiga varelse. Hon vet ingenting alls, hon. Hon är en ängel, ser ni, mina systrar. Vid den åldern ha vingarna ännu inte fallit av.

Herr Madeleine besökte henne två gånger om dagen, och varje gång frågade hon honom:

— Får jag snart se min Cosette?

Han svarade:

— Kanske i morgon bittida. Hon kan komma i vilket ögonblick som helst. Jag väntar henne.

Och moderns bleka ansikte strålade.

— Ack, vad jag skall bli lycklig! sade hon.

Vi ha sagt, att hon icke blev bättre. Tvärt om tycktes hennes tillstånd försämras vecka efter vecka. Den näve snö, som tryckts mot hennes bara rygg mellan skulderbladen, hade förorsakat ett hastigt hämmande av utdunstningen, till följd varav den sjukdom, som hon i flere år haft i faggorna, slutligen våldsamt brutit ut. Man började på den tiden att vid studerandet och behandlingen av bröstlidanden följa Laënnecs värderika anvisningar. Doktorn undersökte Fantine med stetoskopet och runkade på huvudet.

— Nå? sade herr Madeleine till läkaren.

— Har hon inte ett barn, som hon önskar se? sade denne.

— Jo.

— Nå väl, skynda er då att skaffa hit det.

Herr Madeleine spratt till.

— Vad sade doktorn? frågade Fantine.

Herr Madeleine bemödade sig att småle.

— Han sade, att vi skulle skynda oss att skaffa hit ert barn, och att detta skall återge er hälsan.

— Oh, han har rätt! återtog hon. Men vad går då åt de där Thénardiers, som ge sig till att kvarhålla min Cosette? Men hon skall komma, och jag skall slutligen få se lyckan alldeles vid min sida.

Thénardier släppte emellertid icke barnet och uppgav tusende svepskäl: Cosette vore icke nog rask för att ge sig i väg mitt i vintern, och dessutom vore det ännu några småskulder, som han höll på att samla räkningar över, och så vidare.

— Jag skall skicka någon efter Cosette, sade fader Madeleine. Om det behövs, skall jag resa själv.

Han skrev efter Fantines diktamen följande brev, som han lät henne underteckna:

"Herr Thénardier!

Ni skall lämna Cosette till överbringaren. Man skall betala er alla småskulderna. Jag har äran teckna högaktningsfullt F a n t i n e."

Emellertid inträffade oförmodat en viktig händelse. Vi må aldrig så omsorgsfullt tillhugga det hemlighetsfulla block, varav vårt liv är bildat, så sticker dock ödets svarta ådra alltjämt på nytt fram däruti.

II.

Huru Jean kan bli Champ.

En morgon satt herr Madeleine i sitt skrivrum, sysselsatt med att på förhand ordna några angelägna, honom i egenskap av mär åliggande ärenden, för den händelse han skulle besluta sig för att resa till Montfermeil, då det anmäldes för honom, att polisuppsyningsmannen Javert begärde att få tala med honom. Herr Madeleine kunde icke värja sig för en obehaglig känsla, då han hörde detta namn uttalas. Allt sedan uppträdet på polisvaktkontoret hade Javert undvikit honom mer än någonsin, och herr Madeleine hade icke sedan dess återsett honom.

— Låt honom stiga in, sade han.

Javert steg in.

Herr Madeleine satt kvar nära kaminen, med

en penna i handen och ögonen fästa på en bunt handlingar, i vilka han bläddrade och gjorde anteckningar och som innehöllo protokollen i några ordningsmål. Han lät icke störa sig av Javerts inträde. Han kunde icke avhålla sig från att tänka på den stackars Fantine och visade sig därför kall.

Javert hälsade vördnadsfullt på herr mären, som vände honom ryggen. Herr mären såg icke på honom och fortfor att göra anteckningar i sina handlingar.

Javert gick två eller tre steg inåt rummet och stannade utan att bryta tystnaden.

En fysionomist, som varit förtrogen med Javerts natur, som sedan längre tid studerat denne vilde i civilisationens tjänst, denna sällsamma blandning av romare, spartan, munk och korpral, denne spion, som var ur stånd till en osanning, denne oförvitlige polisman, en fysionomist, som hade känt hans hemliga och gamla motvilja för herr Madeleine samt hans tvist med mären angående Fantine, skulle, om han i detta ögonblick hade betraktat Javert, sagt till sig själv: Vad har hänt? För den, som hade känt detta snörräta, klara,

uppriktiga, ärliga, stränga och obevekliga samvete, skulle det ha varit tydligt, att någon stor händelse nyligen tilldragit sig i Javerts inre. Javert bar ingenting inom sig, som han icke tillika bar i sitt ansikte. Han var, liksom alla häftiga naturer, fallen för plötsliga omkastningar. Aldrig hade hans ansikte haft ett sällsammare och mera oväntat uttryck. Vid sitt inträde hade han bugat sig för herr Madeleine med en blick, vari det varken fanns agg, vrede eller misstroende. Han hade stannat några steg bakom märens länstol, och där stod han nu rak, med en nästan militärisk hållning, med den okonstlade och kalla strävheten hos en man, som aldrig hade varit mild, men som alltid hade varit tålig. Han väntade utan att säga ett ord, utan att göra en rörelse, i verklig ödmjukhet och stilla undergivenhet, att det skulle behaga herr mären att vända sig om. Han väntade, lugn, allvarlig, med hatten i handen och ögonen nedslagna, med ett uttryck mitt emellan soldatens inför sin officer och brottslingens inför sin domare. Alla känslor så väl som alla minnen, man kunde ha väntat hos honom, voro försvunna. På detta ogenomträngliga och släta granitansikte låg

endast en dyster bedrövelse. Hela hans varelse andades på en gång ödmjukhet och fasthet och jag vet icke vad för en modigt buren sorg.

Slutligen lade mären från sig pennan och vände sig till hälften om.

— Nå, vad är det? Vad har hänt, Javert?

Javert förblev ett ögonblick tyst, som om han samlat sina tankar. Därpå höjde han sin röst med ett slags sorgsen högtidlighet, som likväl icke uteslöt enkelheten:

— Jo, herr mär, en brottslig handling har blivit begången.

— Vad då för en handling?

— En underordnad tjänsteman har på det mest betänkliga sätt brustit i vördnad mot en överhetsperson. Jag kommer, såsom min plikt bjuder, för att bringa detta till er kännedom.

— Vem är denne tjänsteman? frågade Madeleine.

— Jag, sade Javert.

— Ni?

— Ja.

— Och vem är den överhetsperson, som skulle ha att beklaga sig över er?

— Ni, herr mär.

Herr Madeleine rätade upp sig i sin länstol. Javert fortsatte med sträng uppsyn och ögonen alltjämt nedslagna:

— Herr mär, jag kommer för att bedja er hos vederbörande fordra min avsättning.

Bestört öppnade herr Madeleine munnen för att yttra något, men Javert avbröt honom:

— Ni vill säga, att jag hade kunnat giva in min avskedsansökan, men det är inte nog. Att giva in sin avskedsansökan är hederligt. Jag har felat, jag bör straffas. Därför måste jag bli bortkörd.

Efter ett uppehåll tillade han:

— Herr mär, ni var här om dagen orättvist sträng mot mig. Var det i dag rättvist!

— Ah, men varför? utbrast herr Madeleine. Vad är det där för gallimatias? Vad vill allt detta säga? Vad skulle det vara för en brottslig handling, som ni begått mot mig? Vad har ni då gjort mig? Vad har ni begått för orätt mot mig? Ni anklagar er, ni vill bli entledigad..

— Bortkörd, sade Javert.

— Bortkörd, må så vara. Det är gott och väl. Men jag förstår inte det minsta.

— Ni skall förstå det, herr mär.

Javert drog en suck ur djupet av sitt bröst och återtog alltjämt lugnt, men sorgset:

— Herr mär, för sex veckor sedan var jag i följd av uppträdet för den där flickåns skull ursinnig och angav er.

— Angav?

— För polisprefekturen i Paris.

Herr Madeleine, som icke skrattade stort oftare än Javert, föll nu i skratt.

— För att som mär ha gjort intrång på polisens område?

— Nej, som för detta galärslav.

Mären blev askgrå.

Javert, som icke tagit sina ögon från golvet, fortfor:

— Jag trodde det. Jag hade sedan länge haft mina misstankar. En viss likhet, åtskilliga förfrågningar, som ni låtit göra i Faverolles, er kroppsstyrka, händelsen med gamle Fauchelevent, er skicklighet som skytt, ert ena ben, som släpar en smula, och Gud vet, vad allt för dumheter, gjorde, att jag tog er för en vid namn Jean Valjean.

— En vid namn?.. Vad var det för ett namn ni sade?

— Jean Valjean. Det var en galärslav, som jag såg för tjugo år sedan, då jag var biträdande vid bevakningen inom galärfängelset i Toulon. Då han kom ut från bagnon, hade denne Jean Valjean, efter vad det vill synas, stulit hos en biskop, därefter hade han på öppen landsväg rånat en liten savojard. Under åtta år hade han undandragit sig alla efterspaningar, man visste icke på vad sätt. Jag hade fått den idén.. Allt nog, jag gjorde det. Vreden drev mig därtill, jag angav er för polisprefekturen.

Herr Madeleine, som sedan några ögonblick ånyo tagit ihop med sina handlingar, återtog nu med fullkomlig likgiltighet i tonen:

— Och vad svarade man er?

— Att jag var galen.

— Nå väl?

— Jo, man hade rätt.

— Det är då väl, att ni inser det.

— Jag måste väl, efter som den verklige Jean Valjean nu är funnen.

Papperet, som herr Madeleine höll i sina hän-

der, tappade han. Han lyfte upp huvudet, spände ögonen i Javert och sade med någonting obeskrivligt i tonen:

— Ah!

Javert fortfor:

— Se här, huru det förhåller sig, herr mär. På landsbygden, i trakten av Ailly-le-Haut-Clocher, fanns, efter vad det vill synas, en beskedlig karl, som kallades fader Champmathieu. Han var mycket fattig, men ingen gav akt därpå, man vet aldrig, vad sådant där folk lever av. Slutligen blev fader Champmathieu i höstas häktad för att ha stulit äpplen hos...., men namnet gör ingenting till saken. Allt nog, det var en stöld. En mur hade blivit överklättrad och trädgrenar avbrutna. Champmathieu häktades. Han hade ännu en äpplegren i handen. Man sätter den skälmen inom lås och bom. Ännu var det inte stort mer än ett vanligt polismål. Men nu visar sig försynens fingrar. Som häktet var i dåligt skick, fann rannsakningsdomaren lämpligt att låta föra Champmathieu till departementsfängelset i Arras. I detta fängelse sitter en för detta galärslav vid namn Brevet, som hålles häktad för jag vet icke vad, och

som man gjort till ordningsman inom sitt fånglag, emedan han uppför sig väl. Men, herr mär, Champmathieu har inte väl satt foten inom fängelset, förrän Brevet utropar: "Nej, vad ser jag! Den där karlen känner jag. Det är en gammal galärslav. Se på mig, min gubbe lille! Du är Jean Valjean." "Jean Valjean! Vad är Jean Valjean för en?" Champmathieu tar på sig en förvånad uppsyn. "Åh, gör dig inte till, säger Brevet. Du är Jean Valjean. Du var för tjugo år sedan i Toulons bagno. Vi voro där på samma gång." Champmathieu nekar, det kan ni förstå. Man anställer efterforskningar, man undersöker saken på det nogaste, och se här vad man får reda på: Denna Champmathieu har för en trettio år sedan varit trädkvistare på flere ställen, bland annat i Faverolles. Där förlorar man spåret efter honom. En lång tid efteråt återfinner man honom i Auvergne, sedermera i Paris, där han säger sig ha varit vagnmakare och haft en dotter, som var tvätterska, men detta är inte styrkt, och slutligen här på orten. Vad var nu Jean Valjean, innan han kom till bagnon för stöld? Trädkvistare. Var? I Faverolles. En annan sak: Denne Valjean hade

Jean till förnamn, och hans mors tillnamn var Mathieu. Vilken tanke kan då vara naturligare, än att han, då han kommit ut från bagnon, antagit sin mors namn för att dölja sig och låtit kalla sig Jean Mathieu? Han beger sig till Auvergne. Provinsdialekten gör C h a n av J e a n, och man kalar honom Chan Mathieu. Vår man låter det ske, och vi ha honom sålunda förvandlad till Champmathieu. Ni följer ju med, eller hur? Man gör efterfrågningar i Faverolles. Jean Valjeans familj finns inte mera där. Ingen vet, var den håller till. Som ni vet, händer det ofta bland sådant där folk, att hela familjer försvinna. Man söker, men finner ingenting mera kvar. Då sådant där folk inte är smuts, är det damm. Och som början av dessa händelser tilldrog sig för trettio år sedan, finns det inte mera i Faverolles någon, som känt Jean Valjean. Man hör sig för i Toulon. Utom Brevet finnas där blott två galärslavar, som sett Jean Valjean. De äro livstidsfångarne Cochepaille och Chenildieu. Man hämtar dem från bagnon till Arras. De konfronteras med den förmente Champmathieu. De tveka inte. För dem, lika väl som för Brevet, är han Jean Valjean. Samma

ålder, femtiofyra år, samma växt, samma uppsyn, samme karl, med ett ord: det är han. Det var just i samma veva, som jag skickade min angivelse till prefekturen i Paris. Det svaras mig, att jag mist förståndet och att Jean Valjean är i Arras, i rättvisans våld. Ni kan väl förstå, huru förvånad jag blev, jag, som trodde mig ha denne samme Jean Valjean här i mina händer. Jag skrev till rannsakningsdomaren. Han låter kalla mig, Champmathieu föres inför mig.

— Nå väl? avbröt herr Madeleine.

Javert svarade med sin oföränderliga och sorgsna uppsyn:

— Herr mär, sant skall vara sant. Jag är ledsen däröver, men det är den där karlen, som är Jean Valjean. Jag kände också igen honom.

Herr Madeleine återtog med mycket låg röst:

— Är ni säker därpå?

Ett leende av detta plågsamma slag, som utgår från en djup övertygelse, undföll Javert, då han svarade:

— Ack ja, fullkomligt säker!

Ett ögonblick stod han tankfull och tog maskinmässigt den ena nypan sågspån efter den

andra ur det fat med sådan, att begagnas i stället för skrivsand, som stod på skrivbordet, varefter han tillade:

— Och nu, då jag sett den verklige Jean Valjean, förstår jag inte, huru jag kunde tro något annat. Jag ber er om förlåtelse, herr mär.

Då han ställde dessa bedjande och allvarliga ord till den, som sex veckor förut förödmjukat honom inför hela vaktkontoret och sagt till honom: Gå! var Javert, denne högdragne man, sig själv ovetande full av enkelhet och värdighet. Herr Madeleine gav intet annat svar på hans bön än den tvära frågan:

— Och vad säger karlen?

— Ack, herr mär, hans sak står mycket illa. Om han är Jean Valjean, så är det ett återfall i brott. Att klättra över en mur, bryta av en gren och snatta äpplen är ett tjuvpojksstreck, om det begås av ett barn. Begånget av en man, är det en förbrytelse, men begånget av en galärslav, är det ett brott. Inbrott och stöld på samma gång. Det är inte mera ett polismål, utan tillhör assisdomstolen. Det är inte mera några dagars fängelse, utan galärerna på livstid. Och därtill kommer affären

med den lille savojarden, som jag nog hoppas skall dyka upp igen. Det där är någonting att streta emot, inte sant? Ja, för var och en annan än Jean Valjean. Men Jean Valjean är en slipad kanalje. Det är också något, varpå jag känner igen honom. En annan skulle känna, att det börjar bli hett. Han skulle bråka och skrika — kokkitteln puttrar på elden — han skulle inte vilja vara Jean Valjean, och så vidare.. Men han, han ser ut, som om han ingenting begrepe. Han säger: Jag är Champmathieu, det går jag aldrig ifrån. Han ser förvånad ut, spelar enfaldig, det är fiffigare. Åh, den luvern är slipad! Men det gör det samma. Bevisen äro för handen. Det är fyra personer, som känt igen honom. Den gamle skurken skall nog bli fälld. Målet är draget inför assisdomstolen i Arras. Jag begiver mig dit för att vittna. Jag är kallad.

Her Madeleine hade åter satt sig vid sitt skrivbord och återtagit sina rättegångshandlingar, i vilka han bläddrade helt lugnt, ömsom läsande och skrivande, såsom en person, som har mycket att göra. Han vände sig nu till Javert:

— Nog nu, Javert. Alla de där omständigheter-

na intressera mig på det hela mycket litet. Vi förspilla vår tid och vi ha angelägna saker att tänka på. Javert, ni skall genast begiva er till den beskedliga mor Buseaupied, som säljer grönsaker i hörnet av gatan Saint-Saulve. Ni skall säga åt henne, att hon lämnar in sina klagomål mot åkaren Pierre Chesnelong. Den karlen är en rå varelse, som varit nära att köra ihjäl både henne och hennes barn. Han måste straffas. Sedan skall ni gå till herr Charcellay vid gatan Montrede-Champigny. Han klagar över, att det är en takränna på huset bredvid, som leder regnvatten till honom och undergräver grunden till hans hus. Därpå skall ni taga reda på de överträdelser av polisordningen, som man hos mig anmält vara begångna av änkan Doris vid Guibourggatan och fru Renée le Bossé vid gatan Garraud-Blanc, samt uppsätta rapport därom. Jag ger er ju där mycket att bestyra. Men skulle ni inte resa bort? Sade ni inte, att ni om åtta eller tio dagar skule resa till Arras för det där målets skull?

(Forts. i tredje bandet)